

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

“Residivə görə cəza təyin edilməsi barədə” Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim İkrəm Şirinov

“Cinayət mühakimə icraatında məhkəmə araşdırmasının hədlərinin aktual məsələləri” vəkil Əhməd Fərhadov

“Hüquq münasibətlərinin əlamətləri” vəkil Azər Nağıyev

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 263-1-ci maddəsinin tətbiqi problemləri: Nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs kimdir?” hüquqşünas Ərşad Hüseynov

“Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumları: Beynəlxalq təcrübə, Azərbaycan Respublikası üçün perspektivlər” hüquqşünas Aysel Əsgərova

“Bəs hakimlər kimdir və yaxud saxta məhkəmədə hansı vəkillikdən söhbət gedə bilər?!” - yerli mətbuat səhifələrindən

“Azərbaycanda 250-dən artıq vətəndaşa pulsuz hüquqi yardım göstərilmişdir” - yerli mətbuat səhifələrindən

“Dünyada 10 ən kriminal rayon” - beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Sualını vəkil cavablandırın!” - hüquqi məlumatlandırma rubrikası

“Anton Pavloviç Çexovun “Mərc” hekayəsi” - asudə vaxt silsiləsindən

V nömrə

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşr “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin təşkilati dəstəyi ilə işıq üzü görmüş və Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquqşünas

Korrektor: *İsrafil Əlili* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsahibələr və mövqelər

- 2 *“Residivə görə cəza təyin edilməsi barədə” Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim İkrəm Şirinov*
- 10 *“Cinayət mühakimə icraatında məhkəmə araşdırmasının hədlərinin aktual məsələləri” vəkil Əhməd Fərhadov*
- 20 *“Hüquq münasibətlərinin əlamətləri” vəkil Azər Nağıyev*
- 24 *“Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 263-1-ci maddəsinin tətbiqi problemləri: Nəqliyyat vasitəsinin idarə etmək hüququ olmayan şəxs kimdir?” hüquqşünas Ərşad Hüseynov*
- 30 *“Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumları: Beynəlxalq təcrübə, Azərbaycan Respublikası üçün perspektivlər” hüquqşünas Aysel Əsgərova*

Məhkəmə aktları

- 39 *“İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.4-43.8 və 48-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” KM-nin 28/10/2014-cü il tarixli Qərarı*
- 44 *İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Zeynalov Azərbaycana qarşı” 30/05/2013-cü il tarixli Qərarı*

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 53 Bəs hakimlər kimdir və yaxud saxta məhkəmədə hansı vəkillikdən söhbət gedə bilər?!
- 54 Vergi cinayətləri nə zaman, necə və kimlər tərəfindən törədilir?
- 56 Mənzili kirayə götürərkən yazılı müqavilə bağlamaq lazımdır?
- 56 Azərbaycanda 250-dən artıq vətəndaşa pulsuz hüquqi yardım göstərilmişdir.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 57 Ofşor şirkətlər barədə bilməli olduğumuz 5 fakt.
- 59 Dünyada 10 ən kriminal rayon.

61 “Sualını vəkil cavablandırsm!” rubrikası

Asudə vaxt

- 66 Anton Pavloviç Çexovun “Mərc” hekayəsi.

Müsaibələr və mövqelər

İkram Şirinov

Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim

**CİNAYƏT PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİN
AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ (II YAZI)**

**RESİDİVƏ GÖRƏ CƏZA TƏYİN
EDİLMƏSİ BARƏDƏ**

Bundan əvvəlki yazımızda cinayət mühakimə icraatı zamanı məhkəmə baxışının hədlərini tənzimləyən AR CPM-nin 318-ci maddəsinin praktikada tətbiqi zamanı ortaya çıxan bir sıra aktual məsələlərə dair şəxsi mülahizələrimizi bildirmişdik.

Hazırkı yazımızda isə cinayət işlərinə baxılması zamanı tez-tez qarşılaşdığımız və eyni dərəcədə də aktual olan bir məsələyə - cinayətlərin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı məsələlərə münasibət bildirmək istərdik.

Məlum olduğu kimi, əvvəlki qanunvericilikdən fərqli olaraq yeni Cinayət Məcəlləsində cinayətin residivinə münasibətdə mühüm irəliləyiş edilmiş və ayrıca normada residivin anlayışı verilmiş və onun növləri müəyyən olunmuşdur. (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 18. Cinayətlərin residivi və onun növləri).

Yeni cinayət qanunu həm də, əvvəlki qanundan fərqli olaraq residivə görə cəza təyin edilməsinin də xüsusi qadasını müəyyən etmişdir. (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 65. Residivə görə cəzanın təyin edilməsi)

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, eyni hüquq məkanına daxil olan və bizim Cinayət Məcəlləmizlə demək olar ki, əksərən eyniyyət təşkil edən və 1996-cı ildə qəbul olunmuş Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsində də cinayətlərin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı oxşar institutlar mövcuddur.

(Уголовный Кодекс Российской Федерации. Статья 18. Рецидив преступлений. Статья 68. Назначение наказания при рецидиве преступлений.)

Elə yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, qeyd olunan cinayət qanunları arasında əksər məsələlərin tənzimlənməsində mahiyyət və prinsiplər baxımından oxşarlıqların olması ilə yanaşı, müəyyən fərqli məqamlar da mövcuddur. Məsələn, bizim hazırkı yazımızın mövzusu olan cinayətlərin residivi və ona görə cəza təyin edilməsi məsələsində qanunvericilik normalarının tam oxşarlığı zəmnində, bir sıra fərqlər də mövcuddur.

Belə ki, bizim qüvvədə olan cinayət qanunumuzda (AR CM Maddə 18) nəzərdə tutulandan fərqli olaraq, qonşu ölkənin cinayət qanununda (RF CM Maddə 18) residivin növlərinin müəyyən edilməsində, habelə cinayətlərin residivi zamanı qəsdən törədilmiş olsa belə, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətə görə məhkumluğun nəzərə alınmaması təsbit edilmişdir.

Bundan başqa, residivə görə cəza təyin edilməsi zamanı bizim qanunvericiliyə əsasən (AR CM Maddə 65.) residivə görə cəzanın müddəti törədilmiş cinayətə görə Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, təhlükəli residivə görə üçdə ikisindən, xüsusi təhlükəli residivə görə isə dördü üçündən az ola bilməz.

Lakin RF CM-nin residivə görə cəza təyin edilməsini tənzimləyən anoloji normasında (RF CM Maddə 68) fərqli qayda, yəni residivin növlərindən – sadə, təhlükəli və ya xüsusi təhlükəli olmasından asılı olmayaraq cinayət qanununun xüsusi hissəsinin maddəsində nəzərdə tutulmuş daha ciddi cəza növünün yuxarı həddinin üçdə birindən az olmayan cəzanın təyin edilməsini nəzərdə tutur.

Göründüyü kimi, bizim qanunvericilikdə residivin növlərinin müəyyən olunması, residivin özünün müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmamalı hallara münasibətdə, eləcə də residivə görə cəza təyin edilməsində çox sərt qaydalar müəyyən edilmişdir ki, bu da, fikrimizcə, ən azından təqsirə görə məsuliyyət (Maddə7.), ədalət prinsipi(Maddə 8.) və humanizim prinsipini (Maddə 9.) müəyyən edən cinayət qanununun fundamental prinsiplərinə və cəza təyin etmənin ümumi əsaslarına uyğun gəlmir və hesab edirik ki, qanunvericilik qaydasında cinayət qanununun istinad olunan (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 18; Maddə 65.) normalarının «yumşaldılma»sına ehtiyac vardır.

Bununla yanaşı, residivə görə cəza təyin edilməsini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 65-ci maddəsinin özünün praktiki tətbiqi ilə bağlı da məhkəmə təcrübəsində fərqli yanaşmalar mövcuddur ki, bizim yazımız da əslində məhz bu məsələyə həsr olunmuşdur.

Birinci yazımızda olduğu kimi, bu yazımızda da, onun daha anlaşılın olması üçün, fikirlərimizi məhkəmə praktikasından konkret cinayət işinə müraciət etməklə diqqətə çatdırmaq istədik.

Belə ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 24 avqust 2010-cu il tarixli, 1(006)-360/2010 sayılı hökmü ilə Abdullayev Fərhad Rufik oğlu Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilinmiş və barəsində cinayətin residivi nəzərə alınmadan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilməklə, qazancının 20 faizi dövlət nəfinə tutulmaqla 1 (bir) il müddətinə islah işləri cəzası təyin olunmuş, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 67.1-ci maddəsinə əsasən Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 31 iyul 2009-cu il tarixli, 1(006)-319/2009 sayılı hökmü ilə Abdullayev Fərhad Rafik oğluna təyin olunmuş islah işləri cəzasının çəkilməmiş hissəsi sonuncu hökm ilə ona təyin olunmuş islah işləri cəzası ilə qismən birləşdirilmiş və ona qəti olaraq qazancının 20 faizi dövlət nəfinə tutulmaqla 1 (bir) il 2 (iki) ay müddətinə islah işləri cəzası təyin edilmişdir.

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin həmin hökümdən dövlət ittihamçısı tərəfindən apellyasiya protesti verilmişdir.

Dövlət ittihamçısı tərəfindən verilmiş həmin protestdən aydın olur ki, ittiham tərəfi həmin hökmə təqsirləndirilən şəxs F.Abdullayev tərəfindən törədilmiş əməlin hüquqi tövsifi, həmin cinayət əməlinin baş verməsi faktını, həmin cinayət əməlinin məhz F.Abduldayev tərəfindən törədilməsini, əməlin sübut olunub-olunmamasını, həmçinin də hökmə ona təyin olunmuş cəzanın təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətinə və onun islah olunması üçün cəzanın məqsədini təmin edib-etməməsini və nəhayət təyin olunmuş cəzanın ədalətliyi məsələsini mübahisələndirməmiş, başqa sözlə, hökmün bu məziyyətləri ilə tam razılaşmışdır.

Protestdə yalnız F.Abdullayev barəsində olan hökmün nəticə hissəsində Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad edilməməsinin düzgün olmadığı göstərilmiş və apelyasiya instansiyası məhkəməsindən «protestin əsaslandırıcı hissəsində göstərilən hallar nəzərə alınmaqla» hökmün dəyişdirilməsi xahiş olunmuşdur.

Dövlət ittihamçısının protestində əks olunmuş hüquqi mövqeyi ondan ibarətdir ki, məhkəmənin hökmü ilə t/ş F.Abdullayevə AR CM-nin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilməklə cinayətin residivi nəzərə alınmadan cəza təyin edildiyindən, hökmün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməli olduğu halda, məhkəmə bu tələbə əməl etməmiş və bununla da qanun pozuntuzuna yol vermişdir.

Dövlət ittihamçısı protestin əsaslandırıcı hissəsində isə yalnız Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 25.06.2003-cü il tarixli Plenum Qərarına istinad etmiş, başqa hər hansı maddi hüquq normasına – normativ hüquqi akta istinad etməmişdir.

Fikrimizcə, dövlət ittihamçısının həmin hökümdən vermiş olduğu protestində əks olunmuş, eləcə də məhkəmə praktikasında da tez-tez rast olunan bu mövqeyi hüquqi baxımdan açıq-aşkar

əsassızdır və onunla razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində cinayət mühakimə icraatı zamanı tətbiq edilə bilən qanunvericiliyin mənbələri konkret olaraq müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 2.1.1-2.4-cü maddələrində konkret olaraq göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual qanunvericiliyinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, həmin Məcəllə, Azərbaycan Respublikasının digər qanunları, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr daxildir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 10.1-ci maddəsinə (Maddə10. Qanunçuluq) əsasən məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minmiş və dərc edilmiş qanunu ilə müəyyən olunan əsaslardan və qaydalardan kənar heç kəsin cinayət təqibi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində məsuliyyətə cəlb edilməsinə, tutulmasına, həbsə alınmasına, axtarılmasına, məcburi gətirilməsinə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalması, habelə məhkum edilməsinə, cəzalandırılmasına, hüquq və azadlıqlarının digər formada məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsiri cinayət prosesi iştirakçılarına o halda məcburidir ki, bu təfsir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin qərarında verilmiş olsun.

Həmin normada birmənalı şəkildə təsbit edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakteri daşıyır.

Həmin Məcəllənin 10.5-ci maddəsinin tələbinə görə isə Qanunun bu maddəsində göstərilən tələblərin pozulması ilə aparılan prosessual hərəkətlərin və qəbul olunmuş qərarların hüquqi qüvvəsi yoxdur.

Göründüyü kimi, qüvvədə olan cinayət prosessual qanunvericilik cinayət mühakimə icraatı zamanı tətbiq edilməsi zəruri olan qanunvericilik aktlarının dairəsini konkret müəyyənləşdirmiş və cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar(şəxslər) üçün qərarlar qəbul edilərkən yalnız cinayət prosessual qanunvericiliyin həmin Məcəllədə nəzərdə tutulan mənbələrinə istinad edilməsinin imperativ olduğunu göstərmişdir.

Elə həmin normada Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahlarının cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakterli olması birbaşa göstərilmişdir.

Qanunun mənasından da görünür ki, məhkəmə təcrübəsinə dair izahlar tövsiyə xarakterli olmaqla, yalnız qanunvericilikdə birbaşa təsbit olunmayan məsələlər və ya bu və ya digər normanın məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinin nəticəsi kimi qanunauyğun vahid məhkəmə praktikasının formalaşması ilə bağlıdır.

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi dövlət ittihamçısının protestində məhkəmə tərəfindən F.Abdullayev barəsində hökm çıxararkən cinayət prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş mənbələrindən hər hansı birinin pozulması və ya düzgün tətbiq edilməməsi deyil, yalnız məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair, izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakterli qərarına istinad edilmişdir ki, bu da heç bir halda prosessual qanunvericiliyin pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

Bundan başqa, həmin hökmdən protest verən dövlət ittihamçısı nəzərə almamışdır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində residivə görə cəzanın təyin edilməsinə tənzimləyən xüsusi norma mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi.

Maddə 65. Residivə görə cəzanın təyin edilməsi.

... 65.2. Residivə görə cəzanın müddəti törədilmiş cinayətə görə həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, təhlükəli residivə görə üçdə ikisindən, xüsusi təhlükəli residivə görə isə dördüdə üçündən az ola bilməz.

Göründüyü kimi, qanunverici residivə görə cəza təyin edilməsini digər, yəni residiv olmayan cinayətlərdən fərqləndirmiş və Məcəllənin 65.2-ci maddəsində isə onun ümumi qaydasını müəyyən etmişdir.

Eyni zamanda, qanunverici residivə görə cəza təyin edilməsinin ümumi qaydaları ilə yanaşı, həm də (həm də çox haqlı və əsaslı olaraq) ondan istisna da nəzərdə tutan xüsusi norma da müəyyən etmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, cinayət törətmiş şəxsin məhkumluğu həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddəsində tövsifedici əlamət kimi göstərildikdə, habelə həmin Məcəllənin 62-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müstəsna hallar olduqda, residivə, təhlükəli residivə və ya xüsusi təhlükəli residivə görə cəza, həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydalar nəzərə alınmadan təyin olunur.

Qanunun birmənalı, həm də açıq-aşkar olan mənasından da aydın olur ki, cinayətin residivi (residiv, təhlükəli residiv və ya xüsusi təhlükəli residiv olmasından asılı olmayaraq) zamanı məhkəmə hökm çıxararkən, əgər Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müstəsna halları müəyyən edərsə, cəzanı residivə görə cəza təyin edilməsini müəyyən edən həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydaları nəzərə almadan təyin etməlidir. (Həm də nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, bu tələb imperativ xarakter daşıyır) Başqa sözlə, Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsi tələb edir ki, qanunda nəzərdə tutulmuş müstəsna hallar olduqda, məhkəmə residivi nəzərə almadan, yəni ümumi qaydalar üzrə cəza təyin edilməlidir.

Sözsüz ki, bu vaxt söhbət yalnız təqsirləndirilən şəxsin təqsirli bilindiği sonuncu cinayət əməlinə görə həmin maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş hər hansı istənilən cəzanın və həm də onun həddində cəzanın təyin olunmasından gedir.

Dövlət ittihamçısının həmin protestində istinad etdiyi AR Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə gəldikdə isə nəzərə almaq lazımdır ki, həmin norma ümumi cəza təyin edilməsindən fərqli olaraq, Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş həddən də az cəza və ya həmin maddədə nəzərdə tutulandan – müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin edilməsinin, yaxud təyin edilməsi məcburi olan əlavə cəzanın təyin edilməməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur və məhz bu məsələni tənzimləyir.

Göründüyü kimi, məhkəmə təqsirləndirilən şəxs barəsində ittiham hökmü çıxararkən Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad etməsi üçün mütləq qaydada, həmin normada nəzərdə tutulduğu kimi, təqsirləndirilən şəxsin təqsirli bilindiği cinayət əməlini nəzərdə tutan Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş:

- 1) -ya aşağı həddən də az cəza təyin etməli,
- 2) -ya həmin maddədə müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin etməli, 3) -yaxud da təyin olunması məcburi olan əlavə cəzanı təyin etməməlidir.

Başqa sözlə, məhkəmə yalnız Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin konkret maddəsində müəyyən edilmiş aşağı həddən də daha az cəza təyin etdikdə və ya maddədə müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin etdikdə və nəhayət təyin olunması məcburi olan əlavə cəzanı təyin etmədikdə Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad edilməlidir.

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin F.Abdullayev barəsində olan 24 avqust 2010-cu il tarixli hökmdən də görünür ki, Məhkəmə, həmin hökmlə F.Abdullayev Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilmiş, eyni zamanda Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 31.07.2009-cu il tarixli hökmü ilə Azərbaycan Respublikası CM-nin 322.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinib, qazancından dövlət nəfinə 20 faiz tutulmaqla 1 il müddətinə islah işləri cəzasını çəkib qurtarmadığından və həmin cəzanı çəkdiyi dövrdə Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət əməlini törətdiyindən və onun törətdiyi hər iki cinayət qəsdən törədilən cinayətlər kateqoriyasına aid olduğundan, onun sonuncu cinayətinin cinayətin residivini yaratması məhkəmə tərəfindən müəyyən

olunmuş, bununla yanaşı Məhkəmə F.Abdullayevin barəsində cəzanı yüngülləşdirən halların məcmusunu müstəsna hal olduğunu müəyyən etmiş və Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsinə əsasən və istinadən, ona residivi nəzərə almadan qazancından 20 faiz dövlət nəfinə tutulmaqla 1(bir) il müddətinə islah işləri cəzası təyin etmişdir.

Məhkəmə eyni zamanda Azərbaycan Respublikası CM-nin 67.1-ci maddəsinə əsasən əvvəlki hökmlə təyin olunmuş islah işləri cəzasının çəkilməmiş hissəsini sonuncu hökmlə təyin edilmiş islah işləri cəzası ilə qismən birləşdirərək, F.Abdullayevə qəti olaraq qazancından 20 faiz dövlət nəfinə tutulmaqla 1(bir) il 2(ik) ay müddətinə islah işləri cəzası təyin etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi.

Maddə 132. Döymə

Bu Məcəllənin 128-ci maddəsində göstərilən nəticələrə səbəb olmayan qəsdən döymə və ya sair zorakı hərəkətlərə fiziki ağrı yetirmə -

İki yüz manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Məhkəmənin həmin hökmü ilə F.Abdullayevin təqsirli bilindiği Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 132-ci maddəsindən də görünür ki, həmin maddənin sanksiyasından 200 manatadək cərimə cəzası, 240 saatadək müddətə ictimai işlər cəzası və 6 ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə yanaşı, həm də bir ilədək müddətə islah işləri cəzası da nəzərdə tutulmuşdur.

Belə olan halda aydın olur ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsi F.Abdullayev barəsində 24 avqust 2010-cu il tarixli hökmü ilə onu Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilərək, Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsinə istinad edərək, residivi nəzərə almadan, cəza təyin etmənin ümumi qaydasına əsasən ona həmin maddədə müəyyən olunmuş cəza növü üzrə və həm də həmin maddədə müəyyən olunmuş hədd daxilində cəza təyin etmişdir. Başqa sözlə, Məhkəmə F.Abdullayevə cəza təyin edərkən, ona təqsirli bilindiği maddədə nəzərdə tutulan cəza növünü və maddədə müəyyən edilən hədd daxilində cəza təyin etdiyindən, hökümdə həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə istinad etmək üçün əsaslar olmamışdır, başqa sözlə, Məhkəmə təqsirləndirilən şəxs F.Abdullayev barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsində müəyyən olunmuş qaydalar üzrə cəza təyin etmədiyindən, onun barəsində olan həmin hökmün nəticə hissəsində, dövlət ittihamçısının protestindəki mövqeyinə görə həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsi qətiyyənlə yolverilməzdir.

Qeyd olunanlardan da aydın olur ki, hökmdən protest verən dövlət ittihamçısının protestdə əksini tapmış və heç bir maddi hüquq norması və normativ aktla əsaslanmayan mövqeyi, yəni məhkəmənin F.Abdullayev barəsindəki həmin hökmündə Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsi ilə yanaşı, həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə də istinad etməli olmasının zəruriliyi ilə bağlı mövqeyi hüquqi baxımdan əsaslı sayıla bilməz.

Bu məsələ ilə bağlı fikir mübadiləsi aparılarkən hakim həmkarlarımla, eləcə də dövlət ittihamçıların böyük əksəriyyətinin eyni mövqeydə, yəni cinayətin residivi zamanı CM-nin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilərkən həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin zəruri olmasını və bu vaxt onların bəzilərinin əsas kimi mövcud məhkəmə təcrübəsinə, bəzilərinin isə Ali Məhkəmənin Plenumunun yuxarıda istinad olunan Qərarına istinad etdikləri məlum olmuşdur.

Məlumat üçün bildirmək istəyirdik ki, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, cinayət qanunvericiliyinin bir çox institutlarının, o cümlədən də residivə görə cəza təyin etmə ilə bağlı məsələlərdə eyniyyət təşkil edən Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin analoji normalarının tətbiqi ilə bağlı həmin ölkənin cinayət hüququ sahəsində tanınmış mütəxəssislərinin, eləcə də yuxarı məhkəmə orqanlarının bu məsələ ilə bağlı elmi əsaslandırılmış və praktik baxımdan öz təsdiqini tapan və bizim hazırkı yazıdakı mövqeyimizlə üst-üstə düşən oturmuş mövqeyi mövcuddur.

Məsələn: Başkırdıstan Respublikası, Ufa şəhəri, Demski rayon məhkəməsi 31 avqust 1998-ci il tarixli hökmü ilə Kudakayevi RF CM-nin 30-cu maddəsinin 3-cü hissəsi və 105-ci maddəsinin 1-ci hissəsi (qəsdəq adam öldürməyə cəhd etmə) ilə təqsirli bilərək 7 (yeddi) il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir. Rayon məhkəməsi Kudakayevin 21 avqust 1991-ci il tarixli hökmə

görə ödənilməmiş məhkumluğunun-yəni cinayətin residivinin olmasını müəyyən etmiş, bunula belə, cinayət hadisəsinin məhz zərərçəkmişin təhriki ilə yaranmış mübahisə zəminində baş verməsini və təqsirləndirilən şəxsin səmimi neşman olmasını RF CM-nin 61-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin «k» bəndinə əsasən yüngülləşdirici hallar kimi, həmin yüngülləşdirici halları və Kudakayevin şəxsiyyətini müstəsna hallar kimi qiymətləndirmiş və RF CM-nin 64 -cü maddəsinə (qanunla konkret cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanın təyin olunması) tətbiq etməklə həmin cəzanı təyin etmişdir.

Başkordistan Respublikası Ali Məhkəməsinin CİÜMK, sonradan isə həmin məhkəmənin Rəyasət Heyəti prokurorun protestini təmin etməmiş və hökmü dəyişdirmədən qüvvədə saxlamışlar.

Rusiya Federasiyası Baş prokurorunun müavininin protesti əsasında işə baxmış RF Ali Məhkəməsinin CİÜMK 20 sentyabr 2000-ci il tarixli qərarı ilə protesti təmin etmiş və Kudakayev barəsində olan hökmü dəyişdirərək, ona Demsk rayon məhkəməsi tərəfindən təyin edilmiş 7 (yeddi) il azadlıqdan məhrum etmə cəzasını azaldaraq 5 (beş) il 6 (altı) aya endirmişdir.

Ali Məhkəmə həmin iş üzrə aşağı məhkəmələr tərəfindən işin faktikin hallarına, əməlin tövsifinə, təqsirin sübut olunmasına, eləcə də yüngülləşdirici halların və məhkumun şəxsiyyətinin müstəsna hal kimi qiymətləndirilməsinin və buna görə də onun barəsində RF CM-nin 64-cü maddəsinin tətbiqinin mümkünlüyünü dair gəlidiyi nəticəni əsaslı hesab etmiş, lakin bunula yanaşı maddi hüquq normasının tətbiqi və təfsirində aşkar səhvə yol verildiyini müəyyən etmişdir. Ali Məhkəmə həmin qərarında göstərmişdir ki, birinci instansiya məhkəməsinin RF CM-nin 64-cü maddəsinin tətbiqini mümkün hesab etməsinə baxmayaraq, məhkum Kudakayevə RF CM-nin 105-ci maddəsinin 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan 6 ildən 15 ildək azadlıqdan məhrum etmə cəzasının həddi daxilində, yəni 7 (yeddi) il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etmişdir, halbuki CM-nin 64-cü maddənin tətbiqi zamanı məhkuma 6 ildən aşağı həddə cəza təyin edilməsini tələb edir. Ali Məhkəmə göstərmişdir ki, məhkum Kudakayevin əməlində cinayətinin residivinin olması CM-nin 64-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cəza təyin edilməsi qaydalarını dəyişdirə bilməz. Məhkəmə həmin qərarında, həmçinin, aydın şəkildə göstərmişdir ki, cinayətin residivi zamanı, residiv nəzərə alınmadan cəza təyin edilərkən, əgər təyin edilən cəza maddənin sanksiyası həddində olduqda (Kudakayevin işində olduğu kimi) bu zaman həm də CM-nin 64-cü maddəsinə istinad edilməsi yolverilməzdir. (Mənbə: Bülleten № 5 Verxovnoqo Suda RF)

Beləliklə də, tam əminliklə demək olar ki, cinayətlərin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyini zamanı (CM. Maddə 65.3) maddənin sanksiyası həddində cəza təyin edildikdə CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin qanuni əsası yoxdur.

Bəzi həmkarlarımin bununla bağlı mövcud məhkəmə təcrübəsinə əsaslanmalarına gəldikdə isə, yəqin ki, heç kimi inandıрмаğa ehtiyac yoxdur ki, məhkəmə təcrübəsi yalnız qanuna əsaslanmalıdır və yalnız bu halda məhkəmə təcrübəsinə əsaslanmaqla hansısa məsələyə aydınlıq gətirmək, onu izah etmək olar, qanuna uyğun olmayan məhkəmə təcrübəsi isə heç bir halda əsaslı hesab edilə bilməz.

Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 25.06.2003-cü il tarixli Plenum Qərarına istinad edənlərin də mövqeyi ilə razılaşmaq olmaz.

Ali Məhkəmənin Plenum qərarlarının təyinatı və işə baxan məhkəmələr üçün onların əhəmiyyəti barədə yuxarıda bəhs edildiyindən, bir daha onların təkrarlanmasına lüzum görmürük.

Ali Məhkəmənin Plenumunun həmin qərarının özünün daha diqqətlə öyrənilməsinə isə zəruri hesab edirik.

Birinci yazımızda da qeyd etmişdik ki, yeni qanunların qəbul edilməsindən sonra onların tətbiqi zamanı təcrübədə yaranan çətinliklər və anlaşılmazlıqların izah edilməsi ilə bağlı müxtəlif məsələlərə dair Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən məhkəmələr (həmçinin digər sahələrdə çalışan praktiki hüquqşünaslar üçün) üçün mühüm praktiki əhəmiyyətə malik xeyli sayda olduqca mühüm qərarlar qəbul olunmuşdur.

Belə qərarlardan biri də «Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında» 25 iyun 2003-cü il tarixli 4 №-li qərardır.

Etiraf etmək lazımdır ki, cinayət işlərinə baxan məhkəmələr üçün cəza təyini məsələsi əvvəlki qanunvericiliyin qüvvədə olduğu vaxt ən mürəkkəb və ən problematik məsələlərdən biri olduğu kimi, yeni qanunların qəbulundan sonra da bu məsələ eyni dərəcədə mürəkkəb və problematik olaraq qalmaqdadır.

Yeni qanunların qəbulundan sonrakı Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən ilk qəbul olunmuş qərarlardan birinin də məhz bu məsələ- cəza təyini məsələsi ilə bağlı olması da cəza təyini məsələsinin nə dərəcədə aktual və əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Qərarın özünə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, həmin Qərarın cəza təyini ilə bağlı bütün məsələləri əhatə etməsi, nəzərdə tutulmuş izahların konkret, əhatəli və dolğun olması və praktiki əhəmiyyəti baxımından məhkəmələr üçün olduqca zəruri olan və gündəlik iş fəaliyyətlərində istifadə edilən ən vacib qərarlardan biridir.

Həmin qərarla cəza təyininin bir çox başqa məsələləri ilə yanaşı, CM-nin 62-ci maddəsinin (cinayətə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin edilməsi), eləcə də CM-nin 65-ci maddəsinin (residivə görə cəzanın təyin edilməsi) tətbiqi ilə bağlı olan məsələlərə dair də vacib və zəruri izahlar verilmişdir.

Bizim hazırkı yazımız residivə görə cəza təyini məsələsi ilə bağlı olduğundan və cinayətin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyin edilərkən hökümdə həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin zəruri olduğunu iddia edənlərin də mövqeylərini əsaslandırarkən məhz Plenumun həmin qərarına istinad etdiklərindən, qeyd edilən qərarın cinayətlərin residivi zamanı cəza təyini məsələsi ilə bağlı olan hissəsinin daha diqqətlə nəzərdən keçirilməsini əhəmiyyətli hesab edirik.

Həmin Qərardan görünür ki, qərarın 11 və 12-ci hissələri cinayətlərin residivi zamanı cəza təyini, habelə residivi nəzərə almadan cəza təyini məsələlərinə izahı ilə bağlıdır. Qərarın 11-ci hissəsinin 2-ci abzasında isə konkret olaraq CM-nin 65.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalarına uyğun, yəni cinayətin residivi nəzərə alınmadan cəza təyini məsələsindən bəhs edir.

Cinayətlərin residivi halında residivi nəzərə almadan cəzanın təyin edilməsi şərtlərini-qaydasını tənzimləyən CM-nin 65.3-cü maddəsinin izahını verən həmin hissəni diqqətlə nəzərdən keçirdikdə müəyyən olunur ki, Plenum həmin qərarında bəzi həmkarlarımızın mövqeyini, yəni CM-nin 65.3-cü maddəsinin tətbiqi (cinayətin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyini) zamanı hökümün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməli olmasını əsaslandırma biləcək hər hansı göstəriş nəzərdə tutulmamışdır.

Plenum qərarının 11-ci hissəsindən görünür ki, həqiqətən də orada hökümün nəticə hissəsində CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinə dair göstəriş nəzərdə tutulmuşdur, lakin həmin abzası daha diqqətlə öyrənərkən açıq - aşkar aydın olur ki, bu göstəriş heç də CM-nin 65.3-cü maddəsinin deyil, yalnız CM-nin 65.2-ci maddəsinin tətbiqi ilə əlaqələndirilmişdir.

Bununla bağlı iki vacib məsələnin qeyd olunmasını zəruri hesab edirik.

Birincisi, cinayətlərin residivi zamanı AR CM-nin 65.3-cü maddəsinə əsasən residivi nəzərə almadan cəza təyin edərkən hökümün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsi ilə bağlı mövqeyin cinayət qanunvericiliyinin tələbləri baxımından əsassız olduğu kimi, Ali Məhkəmənin Plenumunun 25.07.2004-cü il tarixli 4N^ə-li Qərarı baxımından da əsassız olmasının müəyyən edilməsi ilə bağlıdır.

İkincisi, Plenumun həmin qərarının istinad olunan 11-ci hissəsinin, daha doğrusu onun 2-ci abzasının mətni ilə bağlıdır.

Belə ki, hazırkı yazımızda müzakirə olunan məsələnin araşdırılması zamanı diqqət çəkən maraqlı bir məqam da ortaya çıxmışdır. Məlum olmuşdur ki, bəzi həmkarlarımızın müzakirə olunan məsələdə fərqli mövqeydə olmaları bir tərəfdən həmin qərarın tam təhlil edilmədən öyrənilməsi ilə bağlı olsa da, digər tərəfdən isə həm də həmin qərarın 11-ci hissəsinin 2-ci abzasının mətni ilə bağlıdır.

Həmin abzası diqqətlə təhlil etdikdə məlum olur ki, həmin abzasın mətni işlənərkən orada AR CM-nin 65.2, 65.3 və 62-ci maddələrinin yazılışının ardıcılığında, çox güman ki, texniki səbəbdən yanlışlığa yol verilmişdir ki, bu da öz növbəsində həmin abzasda nəzərdə tutulmuş göstərişlə bağlı müəyyən sualların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Cinayətin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı qanunvericiliyinin tətbiqi zamanı praktikada ortaya çıxan bəzi problemlə məsələlərə dair hazırkı yazımızı tamamlayaraq, sonda bu problemlərin həllinə xidmət edə biləcəyi qənatında olduğumuz bəzi təkliflərimizi də bölüşmək istərdim.

Birincisi: fikrimizcə Ali Məhkəmənin Plenumunun 25.07.2004-cü il tarixli 4N^o-li Qərarının 11-ci hissəsinin 2-ci abzasındakı yanlışlıq aradan qaldırılmaqla, onun düzəldilməsi və həmin abzasın yenidən işlənməsinə ehtiyac vardır.

İkincisi isə qanunvericilik qaydasında Cinayət Məcəlləsinin cinayətlərinin residivi və onun növlərini tənzimləyən 18-ci və residivə görə cəzanın təyin edilməsini tənzimləyən 65-ci maddələrində onların bir qədər «yumşaldılması» istiqamətində müvafiq dəyişiklik edilməsini zəruri hesab edirik.

Cinayət Məcəlləsinin 18-ci maddəsində təsbit edilmiş residivin müəyyən olunması zamanı nəzərə alınmayan halların dairəsinə CM-nin 15-ci maddəsinin təsnifatına əsasən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə məhkulluqların da daxil edilməsini, eləcə də CM-nin 65.2-ci maddəsində təsbit edilmiş residivə görə daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, üçdə birinə, təhlükəli residivə görə nəzərdə tutulmuş üçdə ikidən, xüsusilə təhlükəli residivə görə nəzərdə tutulmuş dördü üçdən isə daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından az olmayan həddə edirilməsini məqsədmüvafiq hesab edirik.

Fikrimizcə, cinayətin residivini və onun növlərini, eləcə də residivə görə cəzanın təyin edilməsini tənzimləyən normalara təklif edilən dəyişikliklər (yuxarıda da qeyd edilmişdir ki, Rusiya Federasiyasının CM müvafiq (Maddə 18 və 68) normalarında da bu məsələ məhz təklif olunan qaydada təsbit olunmuşdur) cinayət qanunun əsas prinsiplərini müəyyən edən CM-nin 8-ci (Maddə 8. Ədalət prinsipi) və 9-cu (Maddə 9. Ədalət prinsipi) maddələrinin tələbləri baxımından zəruri olmaqla yanaşı, həm də residivə görə cəza təyin edilməsi zamanı cinayət əməlinin törədilməsi şəraiti, tərəflərin münasibəti (həm cinayət hadisəsinə qədər, həm də ondan sonrakı) təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini səciyyələndirən hallar, o cümlədən onun ailə vəziyyəti, təhsili, yaşı, təhsilni davam etdirməsi, işləyib-İşləməməsi, zərərçəkmiş şəxsin cinayət hadisəsinin baş verməsindəki «rolu», təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə iclasındakı davranışı və sair bu kimi hər bir cinayət işi üçün fərdi xarakter daşıyan xüsusiyyətlərin nəzərə alınması və nəticə etibarlı ilə qanuni və əsaslı olmaqla yanaşı, həm də konkret işə baxan məhkəmənin mülahizə sərbəstliyinə, başqa sözlə isə məhkəmənin həm də «görünən» ədalətli qərar qəbul etməsinə əlavə təminat vermiş olardı.

Əhməd Fərhadov

Vəkillərin Kollegiyasının üzvü

**CİNAYƏT MÜHAKİMƏ İCRAATINDA
MƏHKƏMƏ ARAŞDIRMASININ HƏDLƏRİNİN
AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ**

“Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təmininə, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsinə, məhkəmə hakimiyyətinin möhkəmlənməsinə yönəlmişdir. Demokratik və hüquqi dövlət olan Azərbaycanda ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən Konstitusiyanın, CM-nin, CPM-in, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəa və tələblərinə ciddi əməl edilməsi məhkəmə və cinayət prosesi iştirakçılarının əsas vəzifələrindən biri olmaqla ədalət mühakiməsi bu hüquqi baza ilə şərtləndirilən prosessual hüquq normalarına uyğun həyata keçirilməli və məhkəmələr tərəfindən cinayət-prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara dəqiq riayət olunmalıdır.

Lakin buna baxmayaraq, bu gün məhkəmə hüquq təcrübəsində “məhkəmə baxışının hədləri” anlayışı hələ qəti həllini tapmamış hüquqi mübahisə mövzularından biri olmaqla vaxtaşırı gündəmi dolaşmaqdadır. Bu məsələni sabit düşüncə mövqeyinə çəkməyə dəfələrlə tanınmış hüquqşünaslar, Ali Məhkəmə, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən cəhd göstərsə də natamamlıq və kolliziya yenə də qalmaqdadır. Məncə bunun əsas səbəbi məsələyə qüvvədə olan hüquqi aktların kontekstindən yanaşılmaması, cinayət prosessual qanunvericiliyin bir sıra prinsip və şərtlərinin fikir yürüşündə əsassız diskvalifikasiyası, məhkəmə təcrübəsinin ehkam həddinə qaldırılmasıdır.

Qanunları rəsmi şərh edən Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyinə görə cinayət prosesində hədd kateqoriyası məcburi prosessual şərt olmaqla “məhkəmə baxışının hədləri” təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və məhkəmədə müdafiə edilən ittihama uyğun məhkəmə tədqiqatının və qərarının qanunla müəyyən edilmiş sərhədləridir.

Nə qədər ki, hüquqi terminlər doğru seçilməmiş və ifadə tərzi mükəmməl formaya salınmamışdır, sərgilənən mövqe ilə tam razılaşmaq olmaz və bu məsələdə aydın fikir yaratmaq qeyri-mümkündür. Əvvəlcə, ondan başlayaq ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318-ci maddəsinin adı düzgün müəyyənləşdirilməmişdir. Normativ-hüquqi aktlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununun 30.6-cı maddəsinə əsasən normativ hüquqi aktın maddəsi tamamlanmış normativ müddəanı əks etdirən əsas struktur elementi olmaqla, onun mahiyyətini əks etdirən ada malik olmalıdır. Bildiyimiz kimi hazırda qüvvədə olan cinayət prosessual qanunvericiliyinə görə cinayət mühakimə icraatı —məhkəməyədək, BİM, AİM, KİM-də aparılan icraatdır. Məhkəməyədək icraat ibtidai araşdırma adlanmaqla cinayət işi üzrə ibtidai istintaq və təhqiqat növündə aparılır. (bax: CPM m.7.0.8; 7.0.22). BİM, AİM, KİM-də aparılan icraat isə “məhkəmə baxışı” adlanır. Halbuki məhkəməyədək icraat “ibtidai araşdırma” yox, “ibtidai tədqiqat” (расследование) adlandırılmalı, ali tədqiqat kimi isə məhkəmə baxışı götürülməli idi. Məhkəmə baxışı isə cinayət işlərinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiallara və xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə

ilkin baxılması; məhkəmə baxışının açılışı; məhkəmə istintaqı; məhkəmə çıxışları və təqsirləndirilən şəxsin son sözü; yekun məhkəmə qərarının çıxarılması; məhkəmə hökmünün və digər yekun qərarının qüvvəyə minməsi; cəzaların icra edilməsi, məhkumluğun götürülməsi kimi mərhələlərdən ibarətdir. Bu mövqe qismən də olsa “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 6-cı mad. 1 hissəsinin məntiqi mənasından da irəli gəlir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən “hər kəs... ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, işinin ağlabatan müddətdə ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir”. Cinayət işləri ilə bağlı həmin müddətlərin hesablanması zamanı “ağlabatan müddət” həm ibtidai araşdırma müddətini, həm də hökmün çıxarılmasına kimi olan məhkəmə baxışı müddətini əhatə edir. Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə görə müddətin hesablanması şəxs barəsində hökmün qanuni qüvvəyə minməsinə və ya onun barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinə kimi davam edir. Lakin bizim fikrimizcə cəzaların icra edilməsi, məhkumluğun götürülməsi də (ödənilməsi yox) məhkəmə baxışı mərhələsinə aiddir. Məsələn: eyni işi üzrə cəzanın dəyişdirilməsi, cəzadan şərti olaraq azad etmə, cəzanın çəkilməmiş hissəsini daha yüngül cəza növü ilə əvəz etmə, xəstəliyə görə cəzanı çəkməkdən azad etmə, hamilə qadınlar və azyaşlı uşaqları olan şəxslər tərəfindən cəzanın çəkilməsinin təxirə salınması, ittiham hökmünün icrası müddəti ilə əlaqədar cəza çəkməkdən azad etmə və s. məhz məhkəmə baxışı ilə həll olunur. Məhkəmə araşdırması yalnız BİM və AİM-də məhkəmə istintaqı formasında aparılır. Ona görə də CPM-nin 318-ci maddəsinin adında “məhkəmə baxışının hüdudları” ifadəsi doğru hesab edilə bilməz. O, “məhkəmə araşdırmasının hüdudları” şəklində yazılmalıdır. Çünki məhkəmə araşdırması bilavasitə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamla bağlı olmaqla məhkəmə istintaqı formasında həyata keçirilən cinayət prosessual icraatdır. Rusiya Federasiyası CPM-nin 252-ci maddəsində də fikirlərimizi təsdiq edən ifadə tərzidir. Orada belə yazılmışdır:

Статья 252. Пределы судебного разбирательства

1. Судебное разбирательство проводится только в отношении обвиняемого и лишь по предъявленному ему обвинению.

2. Изменение обвинения в судебном разбирательстве допускается, если этим не ухудшается положение подсудимого и не нарушается его право на защиту.

Yəni “1. Məhkəmə araşdırması yalnız təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə və ancaq ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə aparılır.

2. Məhkəmə araşdırmasında ittihamın dəyişdirilməsinə məhkəməyə verilmiş təqsirləndirilən şəxsin vəziyyəti pisləşmədiyi və onun müdafiə hüququ pozulmadığı halda yol verilir.”

Qanunverici oxşar hüquqi məsələ üzrə hüquqi terminləri qayğısız tərcümə etməklə kateqoriyaları ümumiləşdirmişdir. Belə ki, “разбирательства” heç vaxt “baxış” kimi tərcümə edilə bilməz və onun yeganə düşgün tərcüməsi “araşdırma”dır.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318.1.-ci maddəsinə əsasən isə “Məhkəmə baxışı zamanı Cİ, MSİ və XIQŞ-ə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır.” Məhz bunu əldə bayraq edən bəzi hüquqşünaslar belə qənatdédirlər ki, istintaq orqanı Cİ, MSİ, xüsusi ittihamçı isə XIQŞ materiallarında təqsirləndirilən şəxsə qarşı məhkəmədə hansı ittiham irəli sürərlərsə, məhkəmə də bu həddə işə baxmalıdır. Hətta məhkəmədə ittihamın maksimal həddinin düzgün müəyyənləşdirilmədiyi sübuta yetsə belə. Halbuki CPM-nin 318-ci maddəsində məhkəmənin ittihamın həddini aşması üçün iki istisna halı təsbit olunmuşdur. Bunlardan biri ittihamın həddindən aşağı, ikincisi isə yuxarı yönəli istisnalardır. Qanunverici birinci istisna halını belə ifadə etmişdir: “Məhkəmə baxışı??? nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə??? tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.” Bir çox hüquqşünaslar “yüngül cinayət” anlayışını qəbul etməyərək Azərbaycan Respublikası CM-nin 15-ci maddəsində cinayətlərin təsnifatında belə kateqoriya cinayətin olmadığını əsas gətirirlər. Bəs əgər cinayət əməli xüsusilə ağır, yaxud az ağırdırsa, onda niyə “ağır cinayətdən” ifadəsinə də eyni dərəcədə hiddət göstərilir. Məncə, bunu dramatikləşdirmək lazım deyil və sadəcə olaraq, qanunverici CM-nin “ağır sanksiyalı”

maddəsindən “yüngül sanksiyalı” maddəsinə tövsif etmək... şəklində yazmaqla mübahisəyə son qoya bilər. Təqsirləndirilən şəxsin əməli heç vaxt cinayət əməlinə tövsif olunmur, əksinə, cinayət əməli CM-nin müvafiq maddəsinə tövsif oluna bilər. Məhkəmə baxışı gedişində ittihamın yüngülləşdirilə biləcəyi hal aşkar edildikdə məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini də öyrənməli və ittihamın yüngülləşdirilməsi üçün kifayət qədər əsaslar olduqda ittihamı dəyişərək təqsirləndirilən şəxsə yeni ittiham elan etməli və yüngülləşdirilmiş ittiham üzrə məhkəmə baxışını davam etdirməlidir.

2-ci istisna halı isə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318.2-ci maddəsində öz əksini tapmış və kifayət qədər məchul olmaqla mübahisəlidir. Bunun bir səbəbi isə “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanununda normativ hüquqi aktlar və onların struktur bölmələrindən ən əsası olan maddələrlə bağlı tələblərə riayət olunmamasədir. CPM-nin 318.2-ci maddəsində deyilir: “Məhkəmə baxışı??? zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində??? daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalıdır.” Burada qanunverici təqsirləndirilən şəxsin “hərəkətlərində” ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğunu əsas götürmüşdür ki, bu da düzgün hesab edilə bilməz. Belə ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 14.1-ci maddəsinə əsasən “Bu Məcəllə ilə cəza təhdidi altında qadağan olunmuş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) təqsirli olaraq törədilməsi cinayət sayılır.” Yəni cinayətin törədilməsi həm hərəkət, həm də hərəkətsizlikdə ifadə olunur.

Qanunvericiliyə əsasən daha ağır cinayət (ittiham) dedikdə təqsirləndirilən şəxsin törətmiş olduğu cinayət əməlinin CM-nin xüsusi hissəsinin sanksiyasında daha ağır cəza nəzərdə tutan maddəsinə tövsifi, ona yeni cinayət epizodu-cinayət hadisələri üzrə ittihamın elan edilməsi, ittihamı CM-nin 61-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cəzanı ağırlaşdıran halların daxil edilməsi, habelə ittihamın başqa formada ağırlaşması (məsələn: ziyanın məbləğinin artması, iştirakçılıqla törədilmiş cinayətdə şəxsin rolunun artması, cinayətə hazırlığın cəhdlə əvəz edilməsi və s.) başa düşülür. XIQS materiallarına baxıldıqda isə xüsusi ittihamçının vəsatəti ilə məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamı ya CM-nin 147-ci maddəsindən 148-ci maddəsinə, yaxud 165.1-ci maddəsindən 166.1-ci maddəsinə və ya əksinə dəyişə bilər.

Sözsüz ki, CPM-nin 318.2-ci maddəsində söhbət Cİ və MSİ materiallarından gedir. Çünki XIQS materialları üzrə məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı olmur və ittiham fiziki şəxslər tərəfindən irəli sürülür. Maddənin bu göstərişi hakimlərin müstəqilliyi haqqında qanunların tələblərinə ziddir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin birinci hissəsinə uyğun olaraq hakimlər müstəqildirlər və yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına tabedirlər. Məhkəmə qərarları hakimlərin sərbəst daxili inamına və məhkəmə araşdırmasının nəticələrinə əsaslanmalıdır.

Bu, Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 100-cü, CPM-nin 25.1-ci maddəsində, habelə digər qanunvericilik aktlarında da təsbit olunmuşdur. Ona görə də dövlət ittihamçısının vəsatətinin məhkəmələr üçün imperativ xarakter daşıyan prosessual hərəkət olması barədə qanunvericinin mövqeyi, anlaşılan subyektiv istəyə söykənən qanunsuz ibarətdən başqa bir şey deyildir. CPM-nin 91.5.38-ci maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək hüququna malikdir. Əgər dövlət ittihamçısının vəsatəti məhkəmə üçün məcburi imperativ xarakter daşıyarsa, onda daha təqsirləndirilən şəxsin və ya onun müdafiəçisinin fikrini dinləməyə nə ehtiyac vardır?

Həmçinin burada CPM-nin 318-ci maddəsinin müvafiq müddəsi ilə ziddiyyət təşkil edən 391.8-1-ci maddə də səpkili şəkildə AİM-də ittihamın həddi ilə bağlı prokurorluğun mövqeyini əks etdirir. Hərçənd burada birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış hökmdən verilmiş protestdən söhbət getsə də ittihamın həddi ilə bağlıdır. Belə ki, qeyd olunan maddəyə əsasən “Apellyasiya instansiyası məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsində dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edilmiş ittihamla müqayisədə daha ağır cinayət üzrə ittihamın irəli sürülməsinə dair Azərbaycan

Respublikası Baş prokurorunun, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində, həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının prokurorunun protesti ilə razılaşıqda apellyasiya şikayətinə və apellyasiya protestinə baxılmasına xitam verilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının birinci instansiya məhkəməsinə qaytarılması haqqında qərar çıxarır.” Göründüyü kimi dövlət ittihamçısının ittihamın həddi ilə bağlı mövqeyi (vəsətəti) məhkəmə üçün məcburi olduğu halda, Baş prokurorun, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində, həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının prokurorunun mövqeyi (protesti) isə belə qüvvəyə malik deyildir. Bu isə absurddur.

Digər tərəfdən, bu halda məhkəmənin CPM-nin 318.2-ci maddəsinə əsasən “müvafiq olaraq Cİ və ya MSİ materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarması” barədə göstərişi isə məhkəmə və ibtidai araşdırma təcrübəsinə uyğun gəlməyən müddəadır. Məhkəmənin bu qərarından təqsirləndirilən şəxsin və ya zərərçəkmişin şikayət vermək hüququ isə qanunla nəzərdə tutulmamışdır. Bununla da tərəflərin hüququ əsaslı surətdə pozulmuş olur. Halbuki CPM-nin 91.5.31-ci maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından apellyasiya, kassasiya və ya əlavə kassasiya qaydasında şikayət vermək və həmin qərarların surətlərini almaq hüququna malikdir. Göründüyü kimi qanunverici burada “məhkəmənin digər yekun qərarlarını” yox, ümumiyyətlə “qərarlarını” nəzərdə tutmuşdur. CPM-nin 384-cü maddəsində isə məhkəmənin CPM-nin 318.2-ci maddəsində adı çəkilən qərarlarından müstəqil surətdə şikayət verilməsi nəzərdə tutulmamışdır. CPM-nin 384.5-cü maddəsinə əsasən apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti vermək hüququna malik olan şəxslər məhkəmə baxışı zamanı birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş digər qərarlardan narazı olduqlarını cinayət işi üzrə yekun məhkəmə qərarından verdikləri müvafiq olaraq apellyasiya şikayətində və ya apellyasiya protestində əsaslandırmaq hüququna malikdirlər. Ziddiyyət göz qabağındadır.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, CPM-nin 91.1-ci maddəsinə əsasən müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxardığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır və bu qərarın çıxarılması ona qarşı ittihamın irəli sürülməsi hesab olunur. CPM-nin 297.0.2.-ci maddəsinə əsasən isə MSİ materialları üzrə toplanılmış sübutlar və təhqiqat zamanı araşdırılmış hallar cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsə qarşı ittihamın irəli sürülməsinə imkan verdikdə, prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayət üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair təhqiqatçı tərəfindən tərtib edilmiş yekun protokolunda ittihamın irəli sürülməsini təsdiq etmək və bütün materialları məhkəməyə göndərmək hüququna malikdir. Yəni prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror yekun protokolunu təsdiq etdikdən sonra cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədən şəxs “təqsirləndirilən şəxs” hesab olunur. Burada işlədilən “başqa ittiham” anlayışı isə maddənin məntiqi anlayışına heç uyğun deyildir. Belə ki, Cİ və MSİ materiallarında təqsirləndirilən şəxsə qarşı başqa ittiham məhkəmə iclasında məhkəmə tərəfindən ancaq yüngül sanksiyalı maddələrlə irəli sürülə bilər. İstintaq orqanı isə məhkəmənin təqsirləndirilən şəxsə qarşı daha ağır ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün cinayət işini, MSİ materiallarını prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarsa da istintaq orqanı təqsirləndirilən şəxsə qarşı yalnız həm ağır sanksiyalı yeni ittiham, həm əlavə ittiham, yüngül sanksiyalı yeni ittiham, yaxud ittihama cəzanı ağırlaşdıran hallar daxil edərək yenilənmiş ittiham irəli sürə bilər, işin icraatına xitam verə, icraatı dayandıra bilər və s.

Qanunverici 10 gün müddəti qəti olaraq müəyyən etmişdir. Belə çıxır ki, bu müddətin ötürülməsi, ona riayət edilməməsi ibtidai araşdırma müddətinin ötürülməsi hesab olunur. Onun ötürülməsindən sonra həyata keçirilən prosessual hərəkətlərin etibarsız hesab edilərək ləğv olunmasına səbəb olacaqdır.

Lakin istər Cİ, istərsə də MSİ materialları üzrə 10 gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə qarşı daha ağır ittihamın irəli sürülməsi (işin prokurorluğa qaytarılması, orada yenidən icraata qəbul olunması,

təqsirləndirilən şəxsə yeni və ya əlavə ittihamın, yenilənmiş ittihamın irəli sürülməsi, onun yenidən təqsirləndirilən şəxs qismində dindirilməsi, əlavə iş materialları ilə tərəflərin tanış edilməsi, yeni ittiham aktının tərtibi, habelə prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun cinayət işinin ittiham aktı ilə daxil olduğu vaxtdan 5 gün müddətində müəyyən qərarlardan birini qəbul etmək hüququnu və s. nəzərə alsaq) əksərən praktiki cəhətdən mümkünsüz olur. Və əgər nəzərə alsaq ki, CPM-nin 287-ci maddəsinə əsasən tərəflər 48 saat müddətində vəsatət, onun rədd edilməsindən 48 saat ərzində şikayət də verə bilirlər, bu müddətin yetərsizliyi aydın görünür. İstintaq təcrübəsində belə hallarda istintaq və həbs müddətləri (əgər həmin müddətlər kifayət etmirsə) uzadılır və məhkəmənin müvafiq qərarının icrası ən azı bir ay çəkir. Ən başlıcası isə, qətimkan tədbiri kimi həbs müddətindən fərqli olaraq, məhkəmənin ibtidai araşdırma müddətlərini müəyyən etmək və ya onları məhdudlaşdırmaq səlahiyyəti yoxdur. Məhkəmə cinayət prosesini həyata keçirən istintaq və təhqiqat orqanına ancaq məhkəmə tapşırıqları göndərirdiyi hallar üçün müddət müəyyən edə bilər və bu müddətlər qanunverici tərəfindən CPM-də təsbit olunmuşdur. Lakin Cİ istintaq orqanında müvafiq vəzifəli şəxs tərəfindən icraata qəbul edilib istintaq və prosessual hərəkətləri aparılırsa, ittiham aktı tərtib edilib məhkəməyə göndərilirsə, yaxud işin icraatına xitam verilir, dayandırılırsa, onda bunun üçün istintaq müddəti tələb olunur. İstintaq müddəti isə istintaq orqanı tərəfindən uzadıla və ya müəyyənləşdirilə bilər. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi məhkəmənin belə bir səlahiyyəti yoxdur və CPM-nin 318.2-ci maddəsində müddətin müəyyən edilməsi sirf məhkəmə səlahiyyətlərinin aşılmasıdır.

CPM-nin 294.3-cü maddəsinə əsasən “Böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə şikayətə baxarkən və ya böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində təhqiqatın gedişində məhkəməyədək sadələşdirilmiş prosedur daxilində aparılması mümkün olmayan istintaq hərəkətlərinin aparılması zərurəti yarandıqda, təhqiqatçının və ya müstəntiqin vəsatəti, yaxud öz təşəbbüsü ilə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror cinayət işinin başlanması haqqında qərar qəbul etmək və ibtidai istintaqın aparılmasını müvafiq istintaq orqanına tapşırmaq hüququna malikdir. “Məhkəmənin MSİ materiallarını prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması barədə müvafiq qərarından sonra MSİ materialları üzrə cinayət işi başlaması mütləqdir. Çünki MSİ materialları üzrə ibtidai araşdırma müddəti 10 gündür və bu müddətin uzadılması imkanı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır.

Əgər təcrübə bunu diktə edirsə, onda Cİ, MSİ materiallarının əlavə (təkmili) ibtidai araşdırma aparılması üçün prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması barədə əvvəlki cinayət prosessual qanunvericiliyin tələblərindən imtina edilməsinin ibtidai araşdırmanın tezliyi prinsipinə gözlənilən töhfəni verməməsi şübhəsizdir.

CPM-nin 318.2-ci maddəsində daha sonra deyilir ki, “Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir.” Bu ifadə tərtibi də qeyri-mükəmməl olmaqla qanunvericinin kateqoriyaları necə qarışdırdığını bir daha aydın sübut edir. Prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham o vaxt irəli sürülə bilər ki, ibtidai araşdırma ya MSİ formasında, ya da ibtidai araşdırma onun özü tərəfindən aparılmış olsun. Yeni ittiham əsas etibarlı ilə ibtidai istintaq aparılan müstəntiq tərəfindən irəli sürülə bilər. Qanunverici ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən ittiham aktının təsdiq edilməsi hüququnu onun ittiham irəli sürməsi kimi qiymətləndirmişdir ki, bu da yolverilməzdir. Çünki CPM-nin 290.3.1-cü mad. əsasən “cinayət işi ittiham aktı ilə daxil olarkən ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror işin məhkəməyə göndərilməsi üçün əsasların kifayət olmasını hesab etdikdə ittiham aktını təsdiq etmək barədə qərar qəbul etməlidir”. Bu ifadə ittihamın irəli sürülməsi kimi təfsir edilə bilməz.

Burada şəxsiz haqlı sayılan digər məntiqi sual isə budur: Əgər prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya müstəntiq tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni yox, əlavə ittiham irəli

sürülərsə, necə olacaq? Onda məhkəmə iclasında bu ittiham elan edilmədən proses təzələnməlidirmi? Göründüyü kimi qanunverici hüquqi terminlərdən ehtiyatsız istifadə etməklə kifayət qədər problem yaratmışdır. Normativ hüquqi aktlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununa əsasən normativ hüquqi aktın terminologiyası aydın anlaşılan sözlərdən və söz birləşmələrindən istifadə etməklə formalaşdırılmalıdır. Normativ hüquqi aktın məzmununda qeyri-müəyyənliklər və fərqlər, habelə tətbiqi təcrübəsində ziddiyyətlər aşkar edildikdə hamın normaları aktı qəbul etmiş normayaratma orqanı və ya Konstitusiyaya Məhkəməsi rəsmi şərh edir. Ona görə də maddənin mətnindəki “yeni ittiham” sözü “yeni və ya əlavə ittiham” sözü ilə əvəz edilməli, yaxud onun əvəzinə “dəyişdirilmiş ittiham” yazılmalıdır. İttihamın dəyişdirilməsi 3 cür baş verə bilər: birincisi, təqsirləndirilən şəxsə yeni ittihamın elan edilməsi, ikincisi, yenilənmiş ittihamın elan edilməsi, üçüncüsü isə ona əlavə ittihamın elan edilməsi ilə. Birinci halda yeni ittihamla təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyəti həm ağırlaşdırıla, həm də yüngülləşdirilə bilər. İkinci-üçüncü halda isə təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyəti yalnız ağırlaşır.

CPM-nin 318.2-ci maddəsində daha sonra deyilir: “Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.” Bu halda isə analoji qərarın qəbul edilməsi barədə qanunvericinin göstərişi imperativ deyil və məhkəmənin mülahizəsinə buraxılmışdır. Lakin zərərçəkmişin nümayəndəsini isə qanunvericinin kənarda qoyması təəssüf doğurmaqla CPM-nin 102.5-ci maddəsinə ziddir. Belə ki, müvafiq maddəyə əsasən “Zərər çəkmiş şəxsin... nümayəndəsi cinayət prosesi zamanı şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, təmsil etdiyi şəxsin hüquqlarını həyata keçirir.” Həmçinin CPM-nin 101.6-cı maddəsinə əsasən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan zərər çəkmiş şəxsin qanuni nümayəndəsi də zərərçəkmiş şəxsin nümayəndəsi kimi eyni hüquqi vəziyyətdə olmaqla, CPM-nin 101.11-ci maddəsinə əsasən şəxsən və ya təmsil etdiyi şəxsin nümayəndəsinin köməyi ilə hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

Təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin gəldiyi nəticə ilə bağlı verdiyi vəsatət onun şəxsiyyətinin ayrılmaz hüquqları hesab edilə bilməz. Yalnız cinayət təqibi XIQ həyata keçirildikdə bu hüquq xüsusi ittihamçının şəxsiyyətinin ayrılmaz hüquqlarını təşkil edə bilər. Qanunverici isə göründüyü kimi zərərçəkmiş şəxsi xüsusi ittihamçı ilə eyniləşdirmir. Fikrimizcə, qanunverici bu hüququ həm dövlət ittihamçısına, həm zərərçəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya), onların qanuni nümayəndələrinə və nümayəndələrinə tanımalıdır.

Belə ki, CPM-nin 28.4-ci maddəsinə əsasən cinayət mühakimə icraatını həyata keçirərkən məhkəmələr cinayət prosesində tərəflərə cinayət təqibi ilə əlaqədar bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün zəruri şərait təmin etmək; sübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi həm ifşa edən, həm də ona bəraət verən halları, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları nəzərə almaq vəzifələrini yerinə yetirməlidirlər.

Belə təsəvvür edək ki, iş üzrə bir neçə təqsirləndirilən şəxs vardır və onların mənafeləri arasında ziddiyyət mövcuddur. Bu halda onlar və ya müdafiəçiləri digər təqsirləndirilən şəxsin əməlinin CM-nin daha ağır sanksiyalı maddəsinə tövsüf edilməsi barədə vəsatətlə məhkəməyə müraciət edə bilərlərmi? Əgər bilərsə, onda bu vəsatət təmin oluna bilərlərmi?

Yaxud zərərçəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın yüngülləşdirilməsi, habelə ittihamdan ayrı-ayrı bəndlərin çıxarılması barədə məhkəməyə vəsatətlə müraciət edə bilərlərmi? Fikrimizcə, hə. Belə ki, CPM-nin 87.6.22-ci maddəsinə əsasən zərərçəkmiş şəxs ona qarşı cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi haqqında verdiyi şikayətdən imtina etmək hüququna malikdirsə, deməli bu hüquqa da malikdir.

Burada aydınlaşdırılması zəruri olan bir məqam da vardır. Məlumdur ki, məhkəmə işin mümkün nəticələri barədə müşavirə otaqından kənar heç bir fikir və ya rəy söyləyə, qərar qəbul edə bilməz. Belə ki, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 99-cu maddəsinə əsasən “Hakim ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən baxılan məsələ üzrə yekun qərar

qəbul edilənədək, həmin qərara dair fikir bildirməməlidir.” Əgər hakimlər istər dövlət ittihamçısının, istərsə də zərərçəkmiş şəxs və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti ilə təqsirləndirilən şəxsə daha ağır ittihamın irəli sürülməsi barədə vəsatətlərini təmin edirsə, deməli, o, üstüörtülü şəkildə olsa da təqsirləndirilən şəxsə daha ağır ittihamın irəli sürülməsinin zəruriliyi ilə razılaşmış olur ki, bu da işin mümkün nəticəsi barədə onun fikrinin açıqlaması hesab olunmalıdır. Yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu isə aşağıdakı kimi görünür. Bu halda, əgər təqsirləndirilən şəxsə qarşı daha ağır yeni, yenilənmiş və ya əlavə ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə artıq həmin tərkibdə işə baxmağa səlahiyyətli olmayacaq və işə baxılması başqa hakimə və ya məhkəmə tərkibinə tapşırılmalıdır. Digər yol isə, dövlət ittihamçısı, zərərçəkmiş şəxs, onun qanuni nümayəndəsi (nümayəndəsi) tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə ağır ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxılması üçün vəsatət qaldırmaq hüququ ilə yanaşı, qanunverici məhkəmənin də bunu öz təşəbbüsü ilə həyata keçirilməsi hüququnu tanımalıdır. Lakin burada Ali Məhkəmə və Konstitusiya Məhkəməsi məhkəmələrin bu hüququnun tanınmasına qarşı vahid cəbhə yaratmaları vəziyyəti daha da çıxılmaz edir. Belə halda məhkəmə baxışı qanunun tələblərinə əsaslanmaq əvəzinə, daha çox subyektiv təşəbbüslərə yol açır ki, bu da məhkəmələrin pozulmuş hüquqların bərpasına etinasız münasibət göstərməsi, fəaliyyətsizliyi görüntüsü yaradır.

Məlumdur ki, Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin VII hissəsinə və CPM-in 32.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında cinayət mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilir. Yəni məhkəmə işə ədalətlə və qərəzsiz baxılmasını təmin etməli, tərəflərə öz prosessual vəzifələrini həyata keçirmək və mövqelərini müdafiə etmək üçün bərabər imkanlar yaratmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsi isə bu prinsiplə bağlı öz mövqeyini belə ortaya qoyur ki, çəkişmə yalnız bitərəf məhkəmənin mövcudluğu halında mümkün olduğundan məhkəmənin tərəflərin prosessual funksiyalarını (ittiham, yaxud müdafiə) öz üzərinə götürməsi yolverilməzdir. (bax: Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi kollegiyasının 07 iyul 2011-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 17 aprel 2012-ci il tarixli Qərarı).

Digər tərəfdən, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 409-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair” 19 iyul 2002-ci il tarixli Qərarında bir qədər də irəli gedərək qeyd etmişdir ki, məhkəmə məhkəmə baxışının təyin edilməsi barədə qərarla müəyyən edilmiş ittihamın hədlərindən kənara çıxa bilməz. Məhkəmə baxışı zamanı ittihamın ağırlaşdırılmasına səbəb ola biləcək hal aşkar edildikdə, qeyd olunan şəxslərin vəsatəti olmadan məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə məhkəmə baxışını dayandıraraq işi və ya materialları ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarmaq, habelə barəsində ittiham irəli sürülməmiş və məhkəməyə verilməmiş istənilən digər şəxs haqqında öz təşəbbüsü ilə bu və ya digər, xüsusilə də, ittiham yönümlü qərar qəbul etmək səlahiyyəti (hüququ) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 43.1.1, 314.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş “dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina etdikdə” müddəasının şərh edilməsinə dair” 15 fevral 2008-ci il tarixli Qərarında əks etdirdiyi hüquqi mövqeyinə görə çəkişmə və tərəflərin hüquq bərabərliyi əsasında məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən məhkəmə işin icraatı zamanı ittiham və ya müdafiə tərəfinin prosessual səlahiyyətlərini öz üzərinə götürərək onlardan hər hansı birinin tərəfində dayanmamalı, yaxud onları əvəz etməməli, bütün proses boyu obyektiv və qərəzsiz arbitrlər olaraq qalmalıdır.

Biz isə bu fikirdəyik ki, çəkişmə prinsipi güləşmə prinsipi kimi qəbul edilməməli, hakim isə idman arbitri rolunu oynamamalıdır. Əgər məhkəmədə ədalət mühakiməsi yalnız cəkişən tərəflərin mübarizəsinin nəticəsi kimi qiymətləndiriləcəksə, onda daha məhkəməyə (arbitrə) nə ehtiyac vardır. Elə bu nəticəni cinayət prosesini həyata keçirən istintaq və təhqiqat orqanı da fiksə edə bilərdi. Digər tərəfdən, məhkəmə əgər təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülən ittihamla mütləq bağlıdırsa, onda çəkişmə prinsipi də boş ibarətdən başqa bir şey deyildir.

Çünki Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin (Məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsi) VII bəndinə əsasən məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir. Habelə CPM-nin 25.2-ci maddəsinə əsasən “Hakimlər cinayət prosesini həyata keçirən orqanların ibtidai araşdırmada gəldikləri nəticələrlə bağlı deyillər.”

CPM-nin 8-ci maddəsinə əsasən cinayət mühakimə icraatının vəzifələri cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq; cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək; cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən edərək onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədi ilə ədalət mühakiməsini həyata keçirməkdən və s. ibarətdir.

Məhkəmələr cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara məhkəmə iclaslarında yalnız bu Məcəlləyə müvafiq surətdə müəyyən edilmiş hüquqi prosedurlara uyğun faktlar əsasında, qərəzsiz və ədalətlə baxmalıdırlar. (CPM 28.1 m.)

Cinayət prosesində heç bir sübutun və digər materialın qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur. (CPM m. 33.3 m.)

Hakimlərin sübutlara və sair materiallara qərəzli münasibət bəsləməsi, mövcud hüquqi prosedur daxilində tədqiq edilənədək sübut və digər materiallardan birinə digərinə nisbətdə çox və ya az əhəmiyyət verilməsi yolverilməzdir. (CPM 33.4 m.)

Bu halda məhkəmə cinayət təqibi üzrə toplanmış bütün sübutların məcmusuna ittihamın həlli üçün onların kifayət etməsinə əsasən qiymət verməli, hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə qiymətləndirməlidir. CPM-nin 25.3.-cü mad. əsasən “Hakimlər cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdikləri sübutların tədqiqinə əsaslanan öz daxili inamı və hüquq düşüncəsi ilə həll edirlər.”

Qeyd olunanlar həmçinin beynəlxalq hüquqi sənədlərin müvafiq normalarından irəli gəlir. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 29 noyabr 1985-ci il tarixli qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş “Məhkəmə orqanlarının müstəqilliyinə dair BMT-nin Əsas prinsipləri”nə müvafiq olaraq məhkəmə orqanlarının müstəqilliyi prinsipi məhkəmə orqanlarına hüquq verməklə yanaşı, onlardan məhkəmə araşdırmasının ədalətli aparılması və tərəflərin hüquqlarına riayət olunmasının təmin edilməsini də tələb edir.

“Hakimlərin davranışına dair Banqalor prinsipləri”ndə nəzərdə tutulmuş obyektivlik və qərəzsizlik prinsipinə müvafiq olaraq hakim öz vəzifələrinin icrası zamanı hər hansı üstünlükdə hallarından, qabaqcadan formalaşmış yanlış fikirlərdən və qabaqcadan hasil olan qənaətlərdən azaddır.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təminat verilən ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ hər bir şəxsin prosessual hüququdur.

Mövqeyimizin doğruluğunu təsdiq edən saydıqlarımızdan savayı, kifayət qədər hüquq normaları mövcuddur.

Daha sonra CPM-nin 318.3-cü maddəsinə əsasən cinayətin tövsifinin dəyişməsi nəticəsində məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranarsa, məhkəmə qərarına əsasən məhkəmədə işin baxılmasına xitam verilir və iş ümumi qaydada aidiyyəti üzrə baxılmaq üçün müvafiq məhkəməyə göndərilir. Daha bir məntiqi sual: istintaq orqanı cinayət işinin icraatına xitam verərsə məhkəmə nə etməlidir? Yəqin ki, istintaq orqanının müvafiq qərarına əsasən məhkəmə baxışına xitam verməlidir. İcraat dayandırıldıqda isə məhkəmə baxışı da dayandırılmış vəziyyətdə qalır.

Qeyd etdiklərimizlə bağlı, bəzi hakimlərin CPM-nin 318 və 391.8-1-ci maddələrinin Məcəllədən çıxarılması barədə fikirlərinin tam əsassız olması qənaətinə gələrək, bunun cinayət-prosessual qanunvericiliyinin prinsip və şərtlərinə daban-dabana zidd olduğunu bildirir və CPM-nin 318-ci maddəsinin aşağıdakı mətnə verilməsini məqsədmüvafiq hesab edirik:

Maddə 318. Məhkəmə araşdırmasının hədləri

318.1. Məhkəmə araşdırması yalnız təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə və ancaq ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə aparılır.

318.2. Əgər məhkəmə araşdırması zamanı (nəticəsində) kifayət qədər əsaslar olarsa, məhkəmə

təqsirləndirilən şəxsin əməlini ona qarşı irəli sürülən ittihamdan CM-nin daha yüngül məsuliyyət nəzərdə tutan maddəsinə (cinayət əməlinə) tövsif etmək, habelə ilkin ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxarmaq hüququna malikdir.

318.3. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin əməlinə (hərəkət və ya hərəkətsizliyində) daha ağır ittihamın və cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, məhkəmə dövlət ittihamçısının, zərərçəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının), onların qanuni nümayəndəsinin və nümayəndəsinin vəsatəti əsasında, habelə öz təşəbbüsü ilə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə araşdırmasını dayandırmalı, müvafiq olaraq Cİ-nin və ya MSİ materiallarının təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın dəyişdirilməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxara bilər. İstintaq orqanı tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni, yenilənmiş və ya əlavə ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə araşdırması məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə araşdırması ümumi qaydada davam etdirilir. Cinayət əməlinin tövsifinin dəyişməsi nəticəsində məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranarsa, məhkəmə qərarına əsasən məhkəmədə işin araşdırılmasına xitam verilir və iş aidiyyəti üzrə araşdırması üçün ümumi qaydada müvafiq məhkəməyə göndərilir. Cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxsə qarşı məhkəmədə irəli sürülmüş ilkin ittiham istintaq orqanı tərəfindən əlavə araşdırma nəticəsində dəyişdirilmədən yenidən məhkəməyə göndərilərsə, məhkəmə araşdırması təzələnərək ümumi qaydada davam etdirilir. Əgər cinayət təqibinə xitam verilərsə, məhkəmə istintaq orqanının müvafiq qərarına əsasən məhkəmə araşdırmasına xitam verməlidir.

318.4. İstintaq orqanı tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı daha ağır yeni, yenilənmiş və ya əlavə ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə araşdırmasının nəticəsindən asılı olaraq, yaxud istintaq orqanı tərəfindən cinayət təqibinə xitam verilərsə, məhkəmə ilkin ibtidai araşdırma apararı müstəntiq, təhqiqatçı və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror barəsində xüsusi qərar çıxara bilər. Bu qərar müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbərinə və Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna göndərilir.

İstinad edilən mənbələr:

1. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası*
2. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 43.1.1, 314.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş "dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina etdikdə" müddəasının şərh edilməsinə dair" 15 fevral 2008-ci il tarixli Qərarı*
3. *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi*
4. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 409-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair" 19 iyul 2002-ci il tarixli Qərarı*
5. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Hərbi kollegiyasının 07 iyul 2011-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 17 aprel 2012-ci il tarixli Qərarı*
6. *Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*
7. *"İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Avropa Konvensiyası*

Azər Nağıyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİNİN ƏLAMƏTLƏRİ

Hüquq münasibətləri ictimai münasibətlərin xüsusi növüdür. Bəs hüquq münasibətlərinin xarakterik əlamətləri hansılardır? Hüquq elmi və doktrinası onların bir sıra xarakterik əlamətlərini müəyyənləşdirir.

Birincisi, hüquq münasibətləri həmişə və bütün hallarda istinasız olaraq, hüquq normaları ilə bağlı olur. Hüquq münasibətləri hüquq norması ilə nəzərdə tutulan ictimai münasibətlərdir. Hüquq norması hüquq münasibətlərinin yaranması, dəyişdirilməsi və xitamı şərtlərini nəzərdə tutur. Göstərilən bu şərtlər normanın hipotезasında əksini tapır və onlar hüquqi faktlar adlanır. Elə burada subyektlərə aid tələb olunan əlamətlər nəzərdə tutulur, yəni hüquq münasibətlərinin iştirakçısı olmaq şərtləri (hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti şərtləri). Normanın dispozisiyasında müvafiq hüquq münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, habelə qadağa və məhdudiyətlər nəzərdə tutulur. Hüquq normasının sanksiyası qoruyucu hüquq münasibətlərini modelləşdirir, bu o halda baş verir ki, münasibət iştirakçıları qadağaya əməl etməsin və ya hüquqi öhdəliyi yerinə yetirməmiş olsun. Normanın həm hipotезası, həm də dispozisiyası hüquq münasibətləri ilə tənzimlənən ictimai münasibətləri nəzərdə tutur. Məsələn, oğurluğu qadağan edən cinayət hüquq normasında hüquq münasibətlərinin obyektini kimi mülkiyyət münasibətləri çıxış edir (AR CM-nin 177-ci maddəsi). Digər misal, ailə hüququnun norması valideynlərin uşağın tərbiyəsi üzrə hüquq və vəzifələrini göstərir. Bu normanın obyektini kimi valideynlərlə uşaqlar arasındakı faktiki ailə münasibətləri çıxış edir (AR Ailə Məcəlləsinin 49-cu maddəsi). Hüquq münasibətlərinin bu obyektini ümumi şəkildə ailə hüququ normasında nəzərdə tutmuşdur.

Əgər faktiki ictimai münasibətlər (məsələn, alqı-satqı, icra və s. münasibətlər) hüquq normaları əsasında qurularsa, onda bu münasibətlər hüquq münasibətləri forması alır. Bu formanı yalnız o münasibətlər alır ki, həmin münasibətlər hüquq normaları ilə nizama salınır. Hüquq norması yoxdursa, onda hüquq münasibəti də mövcud deyil. Hüquq münasibəti elə bir formadır ki, burada mücərrəd xarakterli hüquq forması konkret olaraq ifadə edilir. Lakin, heç də bütün ictimai münasibətlər hüquq normalarının köməyi ilə tənzimlənir. Bu münasibətlərin müəyyən qrupu əxlaq, adət və s. normaların vasitəsi ilə nizama salınır. Belə halda, şübhəsiz ki, hüquq münasibətlərindən danışmaq olmaz. İctimai münasibət ona görə və ya o zaman hüquq münasibəti adlanır ki, o, hüquq normaları ilə tənzimlənir. “Hüquq münasibətləri ilə hüquq norması arasındakı vacib qarşılıqlı əlaqə hər bir konkret hüquq münasibətlərinin qanunçuluq tələbi nöqtəyi-nəzərdən vacib tərkib hissəsidir” (1).

İkincisi, hüquq münasibətləri hüquq normalarını realizə etdiyinə və onların tələbinə uyğun olaraq meydana gəldiyinə görə, hüquq münasibətləri həmişə iradəvi və şüurlu xarakter daşıyır. Bu onunla izah olunur ki, hüquq münasibətləri ideoloji münasibətlərin bir növüdür. İdeoloji münasibətlər həmişə iradəvi xarakter daşıyır. İdeoloji münasibət növü kimi hüquq münasibətləri insanların şüur və düşüncələrindən keçir və son məqamda başa düşülmüş, dərk edilmiş, beləliklə də, iradəvi münasibət kimi çıxış edir.

Hüquq münasibətlərinin iradəvi xarakter daşması iki mənada başa düşülməlidir: geniş və ya obyektiv mənada; məhdud və ya subyektiv mənada. Hüquq münasibətlərinin obyektiv və ya geniş mənada iradəvi xarakterə malik olması onu ifadə edir ki, bu münasibətlərdə dövlət iradəsi əks olunur. Belə ki, dövlət iradəsi ümümməcburi davranış qaydalarında, yəni hüquq normalarında təzahür edir. Bu normalar hüquq münasibəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini tənzimləyir. Həmin normalar onlar üçün məcburi qüvvəyə malikdir. Bu normalar vasitəsi ilə də dövlət iradəsi konkret hüquq münasibətlərində öz əksini tapır. Özü də dövlət iradəsi hüquq münasibəti iştirakçılarının iradəsindən asılı deyil. Bu mənadan və baxımdan o, obyektiv iradədir. Hüquq münasibətlərinin məhdud və ya subyektiv mənada iradəvi xarakterə malik olması onu ifadə edir ki, bu münasibətlərdə tərəflərin (iştirakçıların) subyektiv, fərdi-şəxsi və konkret iradələri əks olunur. Hüquq normasının mövcudluğu hələ öz-özlüyündə avtomatik olaraq hüquq münasibətinin meydana gəlməsinə və sonra isə fəaliyyət göstərməsinə dəlalət etmir. Bunun üçün vacibdir ki, tərəflərdən heç olmasa biri, öz iradəsini ifadə etsin və bildirsin. K.Marksın fikrincə, forması müqavilə olan hüquq münasibətləri elə iradəvi münasibətlərdir ki, burada iqtisadi münasibətlər ifadə olunur. O göstərirdi ki, əmtəələrin mübadiləsi üzrə hüquq münasibətləri iradəvi akta əsaslanır. Bu cür münasibətlər iradəvi münasibətlərdir (2). Hegel iradəni hüququn çıxış nöqtəsi adlandırırdı(3). Engels belə hesab edirdi ki, insanı fəaliyyət göstərməyə vadar edən nə varsa, hamısı mütləq onun beyninə düşür və iradəsinə təsir edir. O yazırdı ki, cəmiyyət tarixində düşüncəyə və şüura malik olan, qarşılıqlı müəyyən məqsəd qoyan, təfərrüatına qədər düşünüən və ya ehtirasla hərəkət edən insanlar fəaliyyət göstərirlər. Burada dərk edilmədən, düşünülmədən və arzu olunmadan məqsədsiz heç nə edilmir (4).

Yaranmamışdan əvvəl hüquq münasibətləri əvvəlcə tərəflərin şüurundan və iradəsindən keçir. Sonra tərəflərin iradəvi aktı nəticəsində bu münasibətlərin əmələ gəlməsinin əsası və başlanğıcı qoyulur. Deməli, hüquq münasibətləri şüurlu-iradəvi mahiyyətə malik olan hadisədir.

Bir qayda olaraq, tərəflərin iradəsi hüquq münasibətinin yaranması və həyata keçirilməsi prosesinin bütün mərhələlərində təzahür edir. Məsələn, alqı-satqı, podrat, daşıma, kirayə, icarə, borc, kredit və digər müqavilələr əsasında yaranan hüquq münasibətlərində tərəflərin iradəsi prosesin bütün mərhələlərində ifadə olunur. İctimai münasibətlərin hərəkətini ifadə edən bu cür hüquq münasibətləri mübahisəsiz olaraq həmişə iradəvi münasibətlərdir. Burada tərəflərin iradəsi hüquq münasibətinin yaranmasından bu münasibətin həyata keçirilməsi başa çatanadək bütün mərhələlərdə ifadə olunur.

Amma elə hüquq münasibətləri vardır ki, burada tərəflərin iradəsi prosesin hüquq münasibətinin yaranması kimi mərhələsində təzahür etmir. Bu cür münasibətlər tərəflərin iradəsindən asılı olmadan əmələ gəlir. İradə yalnız hüquq münasibətlərinin həyata keçirilməsi və icra mərhələsində ifadə olunur. Belə ki, tərəflərin iradələrindən asılı olmadan əmələ gələn qarşılıqlı hüquq və vəzifələr onların iradələri əsasında həyata keçirilir, icra edilir. İctimai münasibətlərin qorunmasını və möhkəmləndirməsini ifadə edən hüquq münasibətləri bu cür münasibətlərə misal ola bilər. Məsələn, vətəndaş minik avtomobilini sürərkən öz qonşusunun əmlakını zədələyərək, onu yararsız hala salır və zərər vurur. Bununla delikt öhdəliyi, yəni zərər vurmaq nəticəsində hüquq münasibəti yaranır. Bu münasibətə görə vətəndaş (zərərvuran) qonşunun (zərərçəkmişin) əmlakına vurduğu zərərin əvəzini ödəyir. Prosesin bu mərhələsində, yəni zərərin əvəzini ödəmək vəzifəsinin icrası mərhələsində artıq iradə ifadə olunur. Belə ki, vətəndaş (zərərvuran) öz vəzifəsini başa düşərək icra edir. Baxmayaraq ki, burada prosesin bütün mərhələlərində tərəflərin iradəsi ifadə olunmur, bu cür münasibətləri iradəvi münasibətlər hesab etmək olar.

O.S.İoffe göstərir ki, ictimai istehsal münasibətlərinin qorunmasını ifadə edən hüquq münasibətləri (məsələn, delikt öhdəlikləri və s.) qeyri-iradəvi münasibətlərdir. Müəllif bunu onunla izah edir ki, həmin münasibətlər tərəflərin iradəsindən asılı olmadan əmələ gəlir. Bundan əlavə o, göstərir ki, K.Marks yalnız müqavilə münasibətlərini iradəvi münasibətlər hesab edir. Onun fikrincə, K.Marksın sözlərindən belə nəticə çıxarmaq olmaz ki, bütün hüquq münasibətləri iradəvi münasibətdir. Fikrimizcə, O.S.İoffenin irəli sürdüyü fikir və mülahizələr, inandırıcı görünür və o, Marksın

fikrindən düzgün nəticə çıxarmamışdır. Belə ki, Marks heç bir vaxt “yalnız müqavilə münasibətlərinin (hüquq münasibətlərinin) iradəvi münasibət olması barədə” fikir söyləmir. Marks, sadəcə olaraq, həmin münasibətlərin iradəvi olmasını göstərir (5). Üçüncüsü, hüquq münasibətləri konkret şəxslər arasında mövcud olan ikitərəfli (qarşılıqlı) münasibətlərdir. O, subyektsiz (şəxssiz) mücərrəd əlaqə deyildir. İstənilən hüquq münasibəti, heç olmazsa, iki subyekt arasında yaranır. Həmin münasibətlərdə tərəf rolunda çıxış edən subyektləri həmişə konkret olaraq müəyyən etmək mümkündür. Hətta belə onları adbaad çağırmaq da olar. Məsələn, alıqı-satqı hüquq münasibəti alıcı-satıcı, icarə hüquq münasibəti icarəyə verən – icarəçi, daşıma hüquq münasibəti daşıyıcı –yük göndərən, mülkiyyət hüquq münasibəti mülkiyyətçi - əhatə dairəsi bilinməyən üçüncü şəxslər (“hamı və hər kəs”) və s. arasında əmələ gəlir. Özü də subyektlərdən (hüquq münasibəti iştirakçılarında) biri ya hüquqlara malik olur, digəri isə vəzifə daşıyır, ya da ki hər iki subyekt eyni vaxtda və zamanda həm hüquqlara malik olur, həm də vəzifələr daşıyırlar. Məsələn, bank əmanəti müqaviləsindən əmələ gələn hüquq münasibətində bank yalnız vəzifə (əmanəti əmanətçiyə qaytarmaq vəzifəsi) daşıyır, əmanətçi isə yalnız hüquqa (əmanətinin faizi ilə verilməsini tələb etmək hüququna) malikdir. Alqı-satqı, icarə, podrat, kirayə və s. müqavilələrdən yaranan münasibətlərdə çıxış edən tərəflər eyni vaxtda həm hüquqlara malik olur, həm də vəzifələr daşıyırlar.

Hüquq və vəzifələr hüquq münasibətlərində iştirak edən subyektləri qarşılıqlı surətdə bir-biri ilə bağlayır və əlaqələndirir. Hüquq elmi onları subyektiv hüquq və hüquqi vəzifə adlandırır. Bax, bu hüquq və vəzifələrin vasitəsi ilə hüquq münasibəti iştirakçıları arasında həmişə ikitərəfli əlaqə yaranır. Bu əlaqənin özü elə hüquq münasibəti deməkdir. Elə bir münasibət ki, bu münasibətdə iştirak edən tərəflərdən birinin malik olduğu hüquq digər tərəfin daşdığı vəzifəyə uyğun gəlir və ya əksinə, əgər tərəflərdən biri hər hansı müəyyən hüquqa malik olarsa, onda hökmən və mütləq digər tərəfin üzərinə bu hüquqa uyğun gələn vəzifə həvalə edilir və qoyulur. Məsələn, banka əmanətə pul qoyan vətəndaş (əmanətçi) həmin pulun qaytarılmasını tələb etmək hüququna malikdir. Bankın üzərinə əmanəti qaytarmaq kimi vəzifə düşür ki, bu vəzifə vətəndaşın malik olduğu hüquqa uyğun gəlir (AR MM-in 944-cü maddəsi).

Hüquq münasibəti həmişə ikitərəfli əlaqə deməkdir. Bu münasibətdə iştirak edən tərəflər bir-biri ilə qarşılıqlı hüquq və vəzifələrlə bağlıdır. Onların hərəkətləri əlaqələndirilir, uzlaşdırılır, idarə olunur. Göstərdiyimiz cəhət və xüsusiyyətlər digər ictimai münasibətlərdə (məsələn, siyasi, əxlaq, estetik və s. münasibətlərdə) müşahidə olunmur.

İctimai münasibətlərin digər növlərində olduğu kimi, hüquq münasibətləri də müxtəlif subyektlər - dövlət, dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları, vətəndaşlar arasında əlaqələri təşkil edir. Lakin, digər əlaqələrdən fərqli olaraq bu əlaqə hüquqi xarakter daşıyır, hüquq normalarına əsaslandığına görə hüquqi əlaqə hesab edilir. Hüquq ictimai münasibətlərə təsir edərək insanlar arasındakı faktiki ictimai əlaqələrə hüquqi forma verir. Bu mənada hüquq münasibətləri real əlaqələrin hüquqi ifadəsidir.

Hüquq münasibətlərinin tərəfləri həmişə subyektiv hüquqlara malik olur və hüquqi öhdəliklər daşıyır. Hüquq münasibətlərinin məzmunu onun iştirakçılarının idarəsinin ifadəsi, hüquq normasının fəaliyyəti və habelə hüquqtətbiqediciləri orqanların müvafiq qərarları nəticəsində formalaşır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hüquq münasibətlərinin meydana gəlməsi və həyata keçirilməsi üçün sadalanan bütün əsasların eyni zamanda mövcud olması mütləq deyil. Adətən hüquqi nizamlaşma hüquqtətbiqedicinin müdaxiləsi olmadan baş verir. Normativ hüquqi əsas olmadıqda hüquq münasibəti qanunvericilikdəki boşluqları formalaşdırır. Əgər hüquq münasibətlərinin iştirakçıları arasındakı münasibət dispozitiv normalarla nizama salınırsa, iştirakçılar qarşılıqlı hüquq və vəzifələrin məzmununu özləri müəyyən edə bilirlər.

Tərəflərin dəqiq müəyyən olunması dərəcəsi müxtəlif ola bilər:

1. vəzifə daşıyan tərəfin dəqiq müəyyən edilməsi;
2. yalnız səlahiyyətli tərəfin dəqiq müəyyən edilməsi. Vəzifə daşıyan tərəfin müəyyən edilməməsi;
3. Hər iki tərəfin dəqiq müəyyən edilməsi.

Bilavasitə qanundan irəli gələn hüquq münasibətləri çox az konkretləşdirilir. Müvafiq hallarda

hüquq normasının ünvanlandığı bütün şəxslər hər hansı şərtlərdən asılı olmayaraq ümumi hüquqlara malik olur və bərabər vəzifələr daşıyır. Buna ən səciyyəvi nümunə konstitusion hüquq və azadlıqlardır. Sonuncu baxış nöqtəyi-nəzərindən biz ayrı-ayrı vətəndaşlara münasibətdə normativ göstərişləri hüquq münasibətləri müstəvisinə köçürürük. Hər bir vətəndaş konstitusiyanın ona verdiyi imkanlardan nə dərəcədə istifadə etməyi özü müəyyən edir.

Konkretləşdirmənin orta dərəcəsində tək-cə hüquq münasibətlərinin subyektı deyil, həm də obyektı də fərdiləşdirilir. Məsələn, mülkiyyət hüquq münasibətlərində mülkiyyətçi və əşya - mülkiyyətin obyektı müəyyən olunur.

Konkretləşdirmənin ən yüksək dərəcəsi o hallarda mövcud olur ki, vəzifə daşıyan şəxsin məhz necə davranmalı olduğu dəqiq məlum olunur. Burada obyekt, hər iki tərəf və onlar arasındakı hüquqi əlaqənin məzmunu fərdi müəyyən olunur. Belə ki, podrat müqaviləsinə görə bir tərəf (podratçı) digər tərəfin tapşırığını yerinə yetirməli, müəyyən işi görməli və onun nəticəsini sifarişçiyə çatdırmalıdır, sifarişçi isə işin nəticəsini qəbul etməli və razılaşdırılmış muzdu ödəməlidir. (AR MM-nin 752–ci maddəsi). Digər misal, alqı-satqı müqaviləsinə görə satıcı əşyanı alıcının mülkiyyətinə verməyi, alıcı əşyanı qəbul edib, əvəzində müəyyən edilmiş pul məbləğini (qiyməti) ödəməyi öhdəsinə götürür. (AR MM-in 567–ci maddəsi).

Dördüncüsü, hüquq münasibətləri həmişə fərdidir, belə ki: a) tərəflər şəxsləndirilmişdir, başqa sözlə onlar konkret hüquqi və fiziki şəxslərdir; b) onların şəxsi hüquq və vəzifələri var; c) hüquq münasibətlərinin obyektı tərəflərin hüquq və vəzifələrinin yaranma səbəblərinə görə fərdiləşdirilir. Beşincisi, hüquq münasibətləri mahiyyətcə elə bir ictimai münasibətləridir ki, burada subyektiv hüquqların həyata keçirilməsi və hüquqi öhdəliklərin icra edilməsi dövlət məcburetmasının imkanları ilə təmin edilir və lazım gəldikdə isə qorunur. Əksər hallarda subyektiv hüquqların həyata keçirilməsi və hüquqi öhdəliklərin icra edilməsi dövlətin məcburiyyət tədbirləri olmadan baş tutur. Əgər buna zərurət yaranarsa maraqlı tərəf hüquqi işin baxılması, subyektiv hüquq və hüquqi öhdəliklərin dəqiq müəyyən edildiyi qərarın - hüquq tətbiqedici aktın çıxarılması üçün səlahiyyətli dövlət orqanına müraciət edə bilər (6).

İctimai münasibətlərin digər növləri, dövlət məcburetmə qüvvəsi ilə təmin edilmə xüsusiyyətindən məhrumdur. Şübhəsiz ki, dövlət hüquq münasibətlərinin hamısını qorumur və təmin etmir. Məsələn, hüquq pozuntularından əmələ gələn münasibətləri dövlət mühafizə etməkdə maraqlı deyil.

Beləliklə, göstərilən əlamətlər bizə hüquq münasibətlərini ictimai münasibətin digər növlərindən ayırmağa və fərqləndirməyə, habelə cəmiyyətin hüquqi sistemindəki rolunu dəqiq müəyyən etməyə imkan verir. Bu əlamətlər nəticəsində müəyyən olunur ki, hüquq münasibətləri ictimai münasibətlərin xüsusi növüdür.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar:

1. Иванова З.Д. Законность – основа правоотношений в деятельности милиции. М.,1987.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Том 23.
3. Гегель Г. Соч. Том VII.М.,1970.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Том 14.
5. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву // В книге: Иоффе О.С.Гражданское право. Избранные труды. М.,2000.
6. Теория государства и права. Учебник/ Под ред. проф. М. Корельского и проф. В.Д.Перевалова. М., 2000.

Ərşad Hüseynov

*“Digesta” hüquq nəşriyyatının direktoru,
hüquqşünas*

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT
MƏCƏLLƏSİNİN 263-1-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ
PROBLEMLƏRİ: NƏQLİYYAT VASİTƏSİNİ İDARƏ
ETMƏK HÜQUQU OLMAYAN ŞƏXS KİMDİR?**

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 263-1-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin xüsusi subyektlərindən birinin - nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxsin anlayışının dəqiqləşdirilməsi problemi nəzərdən keçirilir. Mövcud istintaq və məhkəmə təcrübəsində yol-nəqliyyat hadisəsinin iştirakçısı olan sürücünün aşağıdakı dörd halda nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs sayılması ilə bağlı yekdil mövqe var: a) həmin şəxs nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnu ümumiyyətlə əldə etməmiş olduqda; b) şəxs bu hüquqdan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada məhrum edilmiş olduqda; c) şəxsin bu hüququ qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada müvəqqəti məhdudlaşdırılmış olduqda; ç) şəxs sürücülük vəsiqəsinin kateqoriyasına uyğun olmayan nəqliyyat vasitəsini idarə etdikdə. Lakin şəxsə verilən sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddətinin bitmiş olduğu halda onun nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olan və ya olmayan şəxs hesab edilməsi ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur. Problem ondadır ki, yol hərəkətinə dair qanunvericilik şəxsin sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddətinin bitmiş olduğu halda onun nəqliyyat vasitəsini idarə etməsini yolverilməz sayır. Müəllif hesab edir ki, bu məsələyə sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş şəxsin sağlamlığının sürücülük üçün yararlı olub-olmaması nəzərə alınmaqla yanaşılmalıdır, çünki beynəlxalq və milli qanunvericiliyə əsasən, sürücülük vəsiqəsinin müddətlə verilməsində başlıca məqsəd sürücünün sağlamlıq vəziyyətini dövrü olaraq yoxlamaqdır. Bu problemə tam aydınlıq gətirilməsi üçün müəllif təklif edir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 263-1-ci maddəsinə “Qeyd” əlavə olunmaqla nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxsə normativ anlayış verilməlidir.

Açar sözlər: *cinayət xarakterli yol-nəqliyyat hadisəsi; nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ; sürücü üçün irəli sürülən tələblər; sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti; nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri üçün tibbi əks-göstərişlər.*

Azərbaycan Respublikasının 5 aprel 2013-cü il tarixli, 597-IVQD sayılı Qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə (bundan sonra CM) əlavə edilmiş 263-1-ci maddə nəqliyyat vasitəsini sərxoş vəziyyətdə, habelə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmadan idarə edərək törədilmiş cinayət xarakterli yol-nəqliyyat hadisələrinə görə məsuliyyəti xeyli dərəcədə sərtləşdirmişdir. Qanunvericinin belə yanaşması məntiqlidir, çünki qeyd olunan hallarda şəxs özünün sürücülüklə bir araya sığmayan vəziyyətdə (sərxoş) olduğunu, yaxud nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququna malik olmadığını qabaqcadan bilir və buna məhəl qoymadan nəqliyyat vasitəsini idarə edərək yol-nəqliyyat hadisəsi törədir. Hər iki halda hadisəni törətmiş şəxsin

qanundakı aşkar qadağanı qəsdən pozmuş olması baş vermiş kriminal nəticəyə görə onun daha sərt cəzalandırılmasını şərtləndirir.

CM-in 263-1-ci maddəsi cinayət xarakterli yol-nəqliyyat hadisəsinin xüsusi subyekt tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutur. Məlumdur ki, xüsusi subyekt tərəfindən törədilən cinayətlərdə şəxs həm cinayətin «müəllifidir», həm də əməlin ictimai təhlükəliliyini müəyyən edən sistemli elementlərdən biridir (3, 86). Xüsusi subyekt cinayətin subyektini üçün ümumi əlamətlərlə yanaşı, konkret normanın dispozisiyasında təsbit edilən xüsusi əlamətlərə də malik olmalıdır. CM-in 263-1-ci maddəsinin dispozisiyasında iki belə xüsusi əlamət göstərilir: 1) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin alkoqollu içkilərin qəbulu, narkotik vasitələrdən, psixotrop maddələrdən və digər güclü təsir edən maddələrdən istifadə edilməsi nəticəsində sərxoş halda olması; 2) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququna malik olmaması. Məlumdur ki, cinayətin xüsusi subyektini xarakterizə edən əlavə əlamət müəyyən hallarda bəzi cinayət tərkiblərinin tövsif əlaməti kimi çıxış edir (4, 297). Deməli, yuxarıda göstərilən əlamətlərdən hər hansı birinin olmaması yol-nəqliyyat hadisəsinin CM-in 263-1-ci maddəsi üzrə tövsifini istisna edir.

Cinayət qanununun Xüsusi hissəsinin normalarının tətbiqində, ictimai təhlükəli əməlin tövsifində ən mühüm vəzifə bu əməlin əlamətlərinin konkret cinayət tərkibinin əlamətlərinə dəqiq uyğunluğunun müəyyən edilməsidir. Bu işin uğurlu və birmənalı olmasının vacib şərtlərindən biri isə Xüsusi hissənin normasının dispozisiyasında göstərilən tərkib əlamətlərinin hüquqi müəyyənlik xüsusiyyətinə malik olmasıdır. Hər bir qanunun və ya onun hər hansı bir müddəasının hüquqi müəyyənlik prinsipinə cavab verməsi olduqca vacibdir. Bunun təmin edilməsi üçün hüquq normaları birmənalı və aydın olmalıdır (1, 256).

Qeyd olunanlar CM-in 263-1-ci maddəsi üzrə məsuliyyət məsələsinin də həllində keçərlidir. Baş vermiş yol-nəqliyyat hadisəsinə bu maddə üzrə tövsif etmək üçün nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin sərxoş olması və ya nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs olması cinayət-prosessual qanunvericilikdə müəyyən olunan qaydada mötəbər sübutlarla təsdiq edilməlidir.

Tədqiqat mövzusunə uyğun olaraq həmin əlamətlərdən birini - nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun olmamasını nəzərdən keçirək. Zahirən hər şey kifayət qədər sadədir. «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 33-cü maddəsinin I hissəsinə əsasən, həmin maddənin II hissəsində nəzərdə tutulan yaş həddinə çatmış, sağlamlıq cəhətdən sürücülüyə yararlı, yol hərəkəti qaydalarını bilən, sürmə vərdişi və sürücülük vəsiqəsi olan hər bir fiziki şəxs Azərbaycan Respublikasının ərazisində nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququna malikdir. Göründüyü kimi, istinad olunan norma nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun olması üçün şəxsin digər əlamətlərlə (qanunda nəzərdə tutulan yaş həddinə çatmaq; sağlamlıq cəhətdən sürücülüyə yararlı olmaq; yol hərəkəti qaydalarını bilmək; sürmə vərdişinə malik olmaq) yanaşı, müvafiq rəsmi sənədə – sürücülük vəsiqəsinə malik olmasını da təsbit edir. Sürücülük vəsiqəsi mexaniki nəqliyyat vasitələrini və tramvayı idarə etmək hüququnun mövcudluğunu təsdiq edən rəsmi sənəddir. Yalnız bu hüquqi formallığı rəhbər tutaraq demək olar ki, sürücülük vəsiqəsi olmayan şəxs nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxsdir. Amma məsələ bu dərəcədə sadə deyildir, çünki nəqliyyat vasitələrinin növünə və təyinatına görə sürücülük vəsiqələrinin kateqoriyaları fərqləndirilir. Bundan başqa, sürücülük vəsiqələrinin etibarlılıq müddəti məhduddur, habelə müəyyən hüquq pozuntularına görə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılması və bu hüquqdan müəyyən müddətə məhrum etmə də var. Bunları nəzərə alan Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu özünün 15 noyabr 2013-cü il tarixli, «Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» Qərarının 4-cü bəndində qeyd edir ki, nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs dedikdə, həmin hüququ ümumiyyətlə əldə etməmiş və ya ondan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada məhrum olunmuş, habelə bu hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış şəxslərlə yanaşı, həm də müvafiq kateqoriyaya aid olan nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxslər başa düşülür (məsələn, yalnız «B» kateqoriyasına

aid olan avtomaşınları idarə etmək hüququna malik olub avtobusları idarə edən şəxslər). Plenumun həmin Qərarı nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun olmamasının dörd halına kifayət edəcək aydınlıq gətirmişdir. Həqiqətən də, həmin hallardan hər hansı birinin mövcudluğu yol-nəqliyyat hadisəsi törətmiş şəxsə qabaqcadan məlumdur və o, nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun olmadığını, bu hüquqdan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada məhrum olunduğunu, bu hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılmış olduğunu, yaxud sürücülük vəsiqəsinin kateqoriyasına aid olmayan nəqliyyat vasitəsini idarə etdiyini dərk edir, qanunun bu vəziyyətdə nəqliyyat vasitəsini idarə etməyi qadağan etməsinə məhəl qoymadan nəqliyyat vasitəsini idarə edərək yol-nəqliyyat hadisəsi törədirsə, onun CM-in 263-1-ci maddəsi üzrə məsuliyyətə cəlb edilməsi heç bir şübhə doğurmayacaq.

Lakin qanunvericilikdə şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etməsinin yolverilməz olduğu başqa bir hal da təsbit edilmişdir. «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34-cü maddəsinin V hissəsinə uyğun olaraq hər bir şəxsə verilən sürücülük vəsiqəsinin konkret etibarlılıq müddəti vardır. Həmin müddət bitdikdən sonra sürücülük vəsiqəsi etibarsız sayılır və qanunvericiliklə müəyyən edilən qaydada onun sahibi vəsiqəsini dəyişdirməsə, belə şəxs sürücülük vəsiqəsi olmayan şəxs sayılacaqdır. Həqiqətən də, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş və onu dəyişdirməmiş şəxs formal hüquqi baxımdan sürücülük vəsiqəsi olmayan şəxsdir. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi Kollegiyasının 12 yanvar 2012-ci il tarixli, Q1-001-12 sayılı Qərarı ilə təsdiq olunmuş «Yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təşkilinə dair» Təlimatın 5.10-cu bəndində qeyd olunur ki, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti keçmiş şəxslər sürücülük hüququ olmayan şəxs qismində məsuliyyətə cəlb olunur. Təcrübədə bəzən sürücülük vəsiqəsinin konkret müddət üçün verilməsinə dair «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun yuxarıda istinad olunan müddəası, habelə adı çəkilən Təlimatın həmin norması rəhbər tutularaq sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti keçmiş şəxs cinayət xarakterli yol-nəqliyyat hadisəsi törətmiş olduqda onun CM-in 263-cü deyil, 263-1-ci maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb edilməsinə cəhd edilir. Bu səbəbdən sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddətinin başa çatdığı halda şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olan şəxs sayılıb-sayılmaması məsələsinə həm nəzəri baxımdan, həm də qanunvericilik qaydasında aydınlıq gətirilməsi zəruridir.

Həqiqətən də, kifayət qədər mübahisəli məqamdır: bir tərəfdən, şəxsin sürücülük vəsiqəsinin müddəti bitmişdir və yol hərəkətinə dair qanunvericilik belə şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etməsinin yolverilməz olduğunu təsbit edir; digər tərəfdən, həmin şəxs sürücülük üçün irəli sürülən bütün tələblərə cavab verir və sadəcə olaraq onun bu hüququ təsdiq edən sənədinin etibarlılıq müddəti ötürülmüşdür.

Hesab edirəm ki, bu məsələyə həm beynəlxalq, həm də milli qanunvericiliyin müddəaları, sürücülük fəaliyyətinin mahiyyəti, habelə sürücülərə dair tələblər nəzərə alınmaqla aydınlıq gətirilməlidir.

«Yol hərəkəti haqqında» 1968-ci il Vyana Konvensiyasının 41-ci maddəsinin 3-cü bəndində deyilir ki, milli sürücülük vəsiqəsinin qüvvədə olma müddəti milli qanunvericilikdə məhdudlaşdırıla bilər. Deməli, beynəlxalq qanunvericilik sürücülük vəsiqəsinin qüvvədə olmasını müddətlə məhdudlaşdırmağı üzv dövlətlərin öhdəsinə buraxır. Buna uyğun olaraq, ölkəmizdə sürücülük vəsiqəsinin müddətli verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. «Yol hərəkəti haqqında» Qanunun 35-ci maddəsinin VIII hissəsinə təhlil etdikdə aydın olur ki, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitdikdən sonra onun dəyişdirilməsinin iki qaydası nəzərdə tutulur: 1) şəxsin sağlamlığı barədə tibbi arayış təqdim edilməklə sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsi; 2) belə tibbi arayış olmadan sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsi. Fikrimcə, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitdikdən sonra şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olan və ya olmayan şəxs hesab edilməsi məsələsində əsas diqqət məhz bu məqama (tibbi arayışın tələb edilib-edilməməsinə) yetirilməlidir. Bunu aydın şəkildə dərk etmək üçün sürücüyə dair tələbləri nəzərdən keçirək.

1 aprel 1975-ci ildə Cenevrədə imzalanmış «Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və qüvvədə olmasına dair minimal tələblər haqqında» BMT Sazişi, habelə bu Sazişə uyğun olaraq «Yol hərəkəti haqqında»

Azərbaycan Respublikası Qanununun 33-cü maddəsinin I hissəsi sürücüyə dair dörd tələb irəli sürür: 1) müəyyən yaş həddinə çatma; 2) müəyyən olunmuş proqram üzrə nəzəri biliklər; 3) nəqliyyat vasitələrini idarə etmə üzrə təcrübi vərdişlər; 4) sağlamlıq cəhətdən sürücülüyə yararlı olma (2, 179). Sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş şəxs istənilən halda sadalanan tələblərdən ilk üçünə malik olacaqdır: onun artıq sürücülük vəsiqəsi əldə etmiş olması o deməkdir ki, bu şəxs müvafiq yaş həddinə çatmışdır, sürücülük üçün zəruri nəzəri biliklərə və təcrübi vərdişlərə malikdir və uğurlu imtahan vermişdir. Vəsiqənin etibarlılıq müddətinin bitməsi bu üç tələbə təsir edə bilməz. Lakin dördüncü tələb – sağlamlıq vəziyyətinin sürücülük üçün yararlı olması tələbi barədə eyni fikri birmənalı söyləmək mümkün deyildir. Məhz bunu nəzərə alan qanunverici iki halda etibarlılıq müddəti başa çatmış sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsi üçün sağlamlıq barədə arayışın təqdim edilməsini zəruri saymışdır («Yol hərəkəti haqqında» Qanunun 35-ci maddəsinin VIII hissəsinin 4-cü bəndi): 1) şəxsin yaşı 60-a çatdıqda və daha artıq olduqda; 2) şəxsdə müəyyən xəstəliklərin olması səbəbindən ona sürücülük vəsiqəsi daha qısa müddət üçün verildikdə («Yol hərəkəti haqqında» Qanunun 34-cü maddəsinin V hissəsinin 2-4-cü bəndləri). Bu iki hal istisna olmaqla, sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsi üçün sağlamlıq arayışı tələb edilmir. Deməli, arayış tələb edilməyən hallarda sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş olsa da, şəxs sürücülər üçün irəli sürülən 4-cü tələbə də cavab verir: ondan sağlamlıq arayışının tələb olunmaması məhz bu deməkdir. Beləliklə, hesab edirəm ki, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitdiyi halda onun dəyişdirilməsi üçün qanunvericiliyə uyğun olaraq tibbi arayış tələb edilmədiyi hallarda şəxs nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs sayıla bilməz.

Etibarlılıq müddəti bitdikdən sonra sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsi üçün tibbi arayış tələb olunduğu hallarda isə məsələ bir qədər fərqli olacaqdır. Belə hallarda nəzəri və təcrübi baxımdan 3 müxtəlif vəziyyət yarana bilər: 1) şəxsin sağlamlığı sürücülük üçün yararlıdır və o, müraciət etdikdə müvafiq tibbi arayışı alır (və ya ala bilər) və sürücülük vəsiqəsini dəyişdirir; 2) şəxs sağlamlığının sürücülük üçün yarasız olduğunu və tibbi arayış ala bilməyəcəyini bilir və tibbi arayış üçün müraciət etmir, deməli, həm də sürücülük vəsiqəsini dəyişməyə də cəhd etmir; 3) şəxs tibbi arayış almaq üçün müraciət edir, lakin müayinə nəticəsində onun sağlamlığının sürücülük üçün yarasız olduğu müəyyən edilərək ona tibbi arayış verilmir və deməli, o, sürücülük vəsiqəsini dəyişə bilmir. Göstərilən vəziyyətlərdən birincisində şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnun mövcud olduğu heç bir şübhə doğurmur, çünki o, sürücü barəsində irəli sürülən dörd tələbdən hamısına cavab verir. Digər iki vəziyyətdə isə bunun tam əksi mövcuddur: şəxs sürücülük üçün irəli sürülən tələblərdən birinə – sağlamlığının sürücülük üçün yararlı olması tələbinə uyğun deyil. Bu tələb kifayət qədər ciddi tələbdir, çünki sağlamlığın sürücülük üçün yarasız olması o deməkdir ki, ya belə şəxs öz fiziki və psixi vəziyyətinə görə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək imkanına malik deyil (məsələn, əlinin birini və ya onun funksiyasını itirmişdir), yaxud hərəkət vaxtı yol hərəkəti şəraitinə nəzarət imkanını itirmişdir və ya belə imkan qəflətən itirə bilər (məsələn, görmə qabiliyyəti ciddi şəkildə pisləmişdir və s.). Belə şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etməsi çox təhlükəlidir. Ona görə də hesab edirəm ki, sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş və sağlamlığı sürücülük üçün yarasız olduğuna görə sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilməyən (və ya dəyişdirilməsi mümkün olmayan) şəxs nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs sayılmalıdır.

Bu məsələ ilə bağlı ölkəmizin yol hərəkətinə dair qanunvericiliyində olan mühüm bir boşluğu da qeyd etmək zəruridir. Belə ki, «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 33-cü maddəsinin V hissəsinin 3-cü bəndində deyilir ki, şəxsdə bu maddənin III hissəsində nəzərdə tutulmuş xəstəliklər və ya fiziki qüsurlar müəyyən edilərsə, xəstəlik müalicə olunanadək və ya fiziki qusur aradan qaldırılanadək şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ məhdudlaşdırılır. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Kollegiyasının 13 dekabr 2012-ci il tarixli, 46 sayılı Qərarı ilə təsdiq olunmuş «İşçilərin icbari tibbi müayinələrinin keçirilməsi tələb olunan işlərin Siyahısı»nın 32.1-32.6-cı bəndlərində müxtəlif mexaniki nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri üçün tibbi əks-göstərişlərin (xəstəliklərin və fiziki qüsurların) siyahısı verilmişdir. Həmin Siyahıda göstərilən əks-göstərişlərdən hər hansı biri sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitmiş olan şəxs vəsiqəni

dəyişdirmək üçün arayış almaq məqsədilə tibbi müayinədən keçərkən aşkar edildikdə (yəni şəxsin sağlamlığının sürücülük üçün yararsız olduğu aydın olduqda), şəxsə tibbi arayış verilmir və yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu şəxsin sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilmir. Lakin həmin əks-göstərişlər sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitənədək, habelə etibarlılıq müddəti bitdikdən sonra vəsiqəni dəyişdirmək üçün tibbi arayış tələb olunmayan hallarda da yarana bilər (məsələn, aldığı travma nəticəsində şəxsin qolunun biri amputasiya olunur, lakin onun sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddətinin başa çatmasına hələ bir neçə il var). Belə hallarda sağlamlığı sürücülük üçün aşkar yararsız olan sürücü barəsində hansı tədbir görülməsinə dair ölkəmizin qanunvericiliyində hər hansı müddəə yoxdur. Hesab edirəm ki, «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla müvafiq müddəaların əlavə edilməsi ilə bu boşluğu aradan qaldırmaq olar. Bunun üçün yol hərəkəti təhlükəsizliyinə nəzarət edən orqanın (yəni Dövlət Yol Polisinin) vəzifəli şəxslərinə belə bir səlahiyyət vermək olar ki, onlar sürücünün sağlamlığının sürücülük üçün yararsız olmasına əsaslı şübhələr aşkar etdikdə, bu şəxsə məcburi tibbi müayinədən keçərək tibbi arayış təqdim etməsi barədə göndəriş versinlər. Bundan sonra həmin sürücü dəqiq müəyyən olunmuş müddət ərzində müvafiq tibbi arayışı təqdim edə bilmədikdə onun nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ sağlamlıq vəziyyətinə əsasən məhdudlaşdırılmalıdır. Belə halda həmin şəxs təkrar müayinədən keçərək müvafiq tibbi arayış təqdim etməklə öz sürücülük vəsiqəsini geri almaq (yaxud onu dəyişdirməyənədək) nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs sayılmalıdır, çünki bu şəxs də sürücülük üçün irəli sürülən tələblərdən birinə cavab vermir.

Aparılmış təhlilə yekun vuraraq qeyd etmək istəyirəm ki, «nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs» ifadəsinə normativ anlayış verilməsi zəruridir. Qeyd etdim ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» Qərarında bu ifadənin kimləri ehtiva etməsinin dəqiqləşdirilməsi istiqamətində mühüm addım atılmışdır. Lakin Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının normativ-hüquqi akt olmadığını (tövsiyə xarakteri daşdığını), habelə istinad olunan Qərardakı anlayışın natamamlığını nəzərə alaraq hesab edirəm ki, CM-in 263-1-ci maddəsinə bu ifadənin normativ anlayışını təsbit edən aşağıdakı məzmununda «Qeyd» əlavə olunmalıdır: «Nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxs dedikdə, həmin hüququ ümumiyyətlə əldə etməmiş və ya ondan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada məhrum olunmuş və ya bu hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış və ya sürücülük vəsiqəsinin kateqoriyasına uyğun olmayan nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxslər, habelə sağlamlıq vəziyyəti sürücülük üçün yararsız olduğuna görə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ məhdudlaşdırılmış, yaxud sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti bitdikdən sonra sağlamlıq vəziyyətinə görə vəsiqəsi dəyişdirilməmiş və dəyişdirilə bilməyən şəxslər başa düşülür».

Hesab edirəm ki, nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxsə belə bir normativ anlayış verilməsi CM-in 263-1-ci maddəsində göstərilən cinayətin subyektlərinin dairəsinin dəqiqləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri və təcrübi problemlərə son qoya bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar:

1. *Abdullayev F.S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri. Bakı, «Zərdabi» nəşriyyatı, 2013. 664 s.;*
2. *Hüseynov Ə. H. «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun kommentariyası. II kitab. Bakı, «Digesta» nəşriyyatı, 2014. 304 s.;*
3. *Səməndərov F.Y., Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, «Digesta» nəşriyyatı, 2013. 720 s.;*
4. *Vəliyev S.Ə. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı. «Elm və təhsil» nəşriyyatı, 2012. 552 s.;*
5. *«Yol hərəkəti haqqında» BMT-nin 1968-ci il Vyana Konvensiyası;*

6. «Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və qüvvədə olmasına dair minimal tələblər haqqında» BMT-nin 1975-ci il Cenevrə Sazişi (Azərbaycan Respublikası bu Sazişə qoşulmamışdır);
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi;
8. «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının 3 iyul 1998-ci il, № 517-IQ Qanunu;
9. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi Kollegiyasının 12 yanvar 2012-ci il tarixli, Q1-001-12 sayılı Qərarı ilə təsdiq olunmuş «Yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın təşkilinə dair» Təlimat;
10. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Kollegiyasının 13 dekabr 2012-ci il tarixli, 46 sayılı Qərarı ilə təsdiq olunmuş «İşçilərin icbari tibbi müayinələrinin keçirilməsi tələb olunan işlərin Siyahısı»;
11. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 15 noyabr 2013-cü il tarixli, 5 sayılı Qərarı.

Aysel Əsgərova

*Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin
Hüquq və insan resursları şöbəsinin böyük
məsləhətçisi, hüquqşünas*

**FƏRDİ MƏLUMATLARIN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ
NƏZARƏT QURUMLARI: BEYNƏLXALQ
TƏCRÜBƏ, AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ÜÇÜN
PERSPEKTİVLƏR**

Xülasə

Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasının “Nəzarət qurumları və trans-sərhəd məlumat axını haqqında Əlavə Protokol”a qoşulacağı təqdirdə ölkədə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumunun yaradılması perspektivlərini və bu sahədə qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni təhlil etməkdən ibarətdir. Araşdırma nəticəsində ictimaiyyətin etimad göstərəcəyi və fərdi məlumatların effektiv mühafizəsini həyata keçirərək fərdlərin mühüm konstitusion hüquqlarından birini təmin edə biləcək nəzarət qurumunun yaradılması ilə bağlı tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Əlavə Protokolun digər və daha geniş tənzimləmə predmeti olan fərdi məlumatların trans-sərhəd ötürülməsi problemi bu tədqiqat işində araşdırılmamışdır.

Açar sözlər: fərdi məlumatların mühafizəsi, nəzarət qurumları, “Nəzarət qurumları və trans-sərhəd məlumat axını haqqında Əlavə Protokol”.

Giriş

Azərbaycan Respublikası “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Avropa Şurası (AŞ) Konvensiyasını (bundan sonra “Konvensiya”) 2010-cu ildə imzalamış və ratifikasiya etmişdir. Lakin ölkəmiz Konvensiyanın “Nəzarət qurumları və trans-sərhəd məlumat axını haqqında Əlavə Protokol”una (bundan sonra “Əlavə Protokol”) qoşulmamış bir neçə AŞ üzvündən biridir. Əlavə Protokola qoşulmanın zəruriliyi Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqına (Aİ) inteqrasiyası, fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə milli qanunvericiliyin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması, Azərbaycan Respublikası və Aİ arasında Assosiasiya Sazişinin razılaşdırılması istiqamətində əsas tələblərdən biri kimi Aİ tərəfindən dəfələrlə vurğulanmış və ölkəmiz Əlavə Protokola qoşulmağa dəvət olunmuşdur.

Azərbaycanda fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində vahid müstəqil qurum yoxdur və bu sahədə fəaliyyətin tənzimlənməsi bir neçə dövlət qurumu tərəfindən öz səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirilsə də bu sahədə əlaqələndirmənin aparılması ilə bağlı səlahiyyətlərin olmaması fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı qanunvericiliyin pozulması hallarına qarşı kompleks mübarizənin aparılmasında çətinliklər yaratmaqdadır.

Milli sərhədlərdən mübadilə edilən fərdi məlumatların həcmninə həmişəkindən daha böyük olduğu indiki dövrdə insan hüquq və əsas azadlıqlarının, xüsusilə bu cür fərdi məlumat mübadiləsi ilə əlaqədar şəxsi həyatın toxunulmazlığı və fərdi məlumatların mühafizəsini effektiv təmin etməyin zəruriliyi getdikcə artmaqdadır. Azərbaycan Respublikası üçün Avropaya inteqrasiyanın, insan hüquqları və əsas azadlıqlarının təmin edilməsinin əhəmiyyətli məsələ olduğunu nəzərə alsaq,

Ölkəmizin Əlavə Protokola qoşularaq ondan irəli gələn öhdəlik kimi ölkədə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumunu təsis etməsi, bununla da vətəndaşların vacib konstitusion hüququnun həyata keçirilməsinə şərait yaratması zəruri və aktual məsələ kimi görünür.

Nəzarət qurumunun yaradılması ilə əlaqədar Əlavə Protokolun tələblərinin təhlili və bu sahədə Avropa ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi gələcəkdə Azərbaycan Respublikasında yaradılacaq bu cür qurumun fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində daha effektiv fəaliyyət göstərməsinə və ölkəmizdə insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə töhvə verəcəyi gözlənilir. Nəzarət qurumunun ölkəmizin hüquq sisteminin xüsusiyyətləri, Aİ ölkələrində fəaliyyət göstərən nəzarət qurumlarının üstünlük və çatışmazlıqları nəzərə alınmaqla formalaşdırılması, yaradılarkən müstəqilliyini şərtləndirən cəhətlər kimi onun tərkibi, rəhbərinin təyin edilməsi proseduru, səlahiyyətləri, fəaliyyət üsulları və maliyyə müstəqilliyi barədə düzgün qərarın verilməsi həm də ictimaiyyət tərəfindən gələcəkdə bu nəzarət qurumuna etimad göstərilməsi üçün vacib amillərdir.

Əlavə Protokolda nəzarət qurumları ilə əlaqədar tələblər

Əlavə Protokol 8 noyabr 2001-ci ildə Strasburqda AŞ Nazirlər Komitəsinin 109-cu Sessiyası münasibətilə imzalanma üçün açıq elan olunmuşdur. Protokolun məqsədi Konvensiyada təsbit olunmuş prinsiplərin tətbiqini iki yeni maddə-hüquqi müddəə əlavə etməklə təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Müdəalardan biri Tərəflərin fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə bir və ya daha çox nəzarət qurumu təyin etməsi, digəri isə Konvensiyaya qoşulmamış ölkə və təşkilatlara şəxsi məlumatların trans-sərhəd ötürülməsi ilə bağlıdır.

Konvensiyanın 10-cu maddəsi hər bir Tərəfin müvafiq qanunvericiliyində Konvensiyanın prinsiplərini reallaşdıran müddəaların pozulması ilə bağlı müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Lakin bu maddə Tərəflərdən birmənalı olaraq öz ərazilərində Konvensiyanın II və III fəsilələrində və Protokolda təsbit olunmuş prinsipləri reallaşdıran tədbirlərin uyğunluğuna nəzarət edən qurumlarının yaradılmasını tələb etmir.

Əlavə Protokolun 1-ci maddəsi ikili məqsəd daşıyır. Bu maddə bir tərəfdən Tərəflərdən fərdi məlumatların işlənməsi ilə əlaqədar insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə töhvə verən bir və ya daha çox nəzarət qurumu yaratmağı tələb etməklə fərdin effektiv qorunmasını həyata keçirmək məqsədi güdür. Müxtəlif hüquq sistemlərinin spesifikliyini tənzimləmək üçün birdən daha çox qurumun yaradılması zəruri ola bilər. Bu qurumlar Konvensiyanın prinsiplərini reallaşdıran daxili qanunvericiliyə əməl edilməsini təmin edən hüquq-mühafizə və digər qurumların səlahiyyətlərinə xələl gətirmədən öz vəzifələrini icra edə bilərlər. Nəzarət qurumları fərdin xeyrinə təxirəsalınmaz və effektiv tədbirlər həyata keçirə bilmək üçün zəruri texniki və insan resurslarına (hüquqşünaslar, kompüter ekspertləri və s.) malik olmalıdır.

Digər tərəfdən bu maddə artıq yaradılmış nəzarət qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunların daha mükəmməl harmonizasiyasına nail olmaq məqsədi daşıyır. Prinsip etibarilə, Konvensiyanın bütün Tərəfləri öz daxili qanunvericiliklərində bir və ya bir neçə nəzarət qurumunun yaradılmasını nəzərdə tutmalıdırlar. Lakin milli hüquq sisteminin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onların tərkibi, səlahiyyətləri və fəaliyyət üsulları ayrı-ayrı dövlətlərdə bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqli ola bilər. Harmonizasiya yalnız Tərəflərdə məlumatların qorunması səviyyəsini təkmilləşdirmək deyil, həmçinin Konvensiyada təsbit edilmiş əməkdaşlıq sistemində xələl gətirmədən onlar arasında daha sıx əməkdaşlığa nail olmaq məqsədi daşıyır.

Tərəflər nəzarət qurumlarına öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün verilməli olan səlahiyyətlər məsələsində kifayət qədər müstəqilliyə malikdirlər. Əlavə Protokola əsasən onlara ən azı təhqiqat və müdaxilə hüquqları, o cümlədən prosessual fəaliyyətə cəlb olunmaq və ya müvafiq müddəaların pozulmasını səlahiyyətli məhkəmə qurumunun diqqətinə çatdırmaq hüququ verilməlidir.

Nəzarət qurumu məlumatı işləyəndən fərdi məlumatların işlənməsi ilə bağlı informasiya tələb etmək və onu almaq kimi təhqiqat səlahiyyətlərinə malik olmalıdır. Bu informasiya xüsusilə nəzarət qurumuna Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğun olaraq daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını həyata keçirmək istəyən şəxs tərəfindən müraciət edildikdə əldə edilə bilən olmalıdır.

Daxili qanunvericilikdə nəzarət qurumunun müdaxilə səlahiyyətləri müxtəlif formada ola bilər. Məsələn, qurum subyektin bunu etmək iqtidarında olmadığı təqdirdə məlumatı işləyəndən düzgün olmayan və ya qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş məlumatı korrekt etmək və ya silməyə məcbur etmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Müdaxilə hüququnun həyata keçirilməsinin xüsusilə effektiv yolu ağılabatan müddət ərzində tələb olunan informasiyanı vermək istəməyən məlumat işləyənlərə qarşı qadağaların qoyulması ola bilər. Bu hüquqa həmçinin məlumatların işlənməsi əməliyyatından əvvəl rəyin verilməsi və ya işlərin milli parlamentlərə və ya digər dövlət qurumlarına göndərilməsi imkanı daxil edilə bilər. Nəzarət qurumu ictimaiyyətə müntəzəm hesabatlar vermək, rəylərin nəşri və ya digər ünsiyyət vasitələri ilə ictimaiyyəti məlumatlandırmaq hüququna malik olmalıdır.

Fərdin hüquqlarını qorumaya töhvə verməklə yanaşı, nəzarət qurumu həmçinin subyekt və məlumatı işləyən arasında vasitəçi rolunu oynayır. Bu mənada nəzarət qurumunun fərdlərə və ya informasiya istifadəçilərinə məlumatın qorunması ilə əlaqədar hüquq və öhdəliklər barədə məlumat vermək səlahiyyətinə malik olması xüsusilə vacibdir. Bundan başqa hər bir fərd öz şəxsi məlumatının işlənməsi hüquq və azadlıqları barədə nəzarət qurumuna iddia vermək hüququna malik olmalıdır. Bu cür iddianın verilməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsinin d) bəndi və 10-cu maddəsinə uyğun olaraq fərdlərin hüquqlarını müdafiə etməsi üçün müvafiq vasitələrlə təmin edilməsinə kömək edir. Orada hər bir şəxsin hüquqlarını məhkəmə yolu ilə müdafiə etmək hüququna malik olması xatırladılır. Lakin daxili qanunvericilik bu cür hüququn şərti kimi iddianın nəzarət qurumuna verilməsini nəzərdə tutma bilər.

Tərəflər nəzarət qurumuna prosessual fəaliyyətə cəlb olunmaq və ya səlahiyyətli məhkəmə qurumunun diqqətinə müvafiq müddələrin istənilən cür pozulmasını çatdırmaq hüququ verməlidirlər. Bu hüquq təhqiqat aparılması hüququndan qaynaqlanır və qurumun fərdin müdafiə hüququnun pozulmasını aşkar etməsinə gətirib çıxara bilər. Tərəflər bu səlahiyyəti nəzarət qurumuna qərar vermək hüququ verməklə həyata keçirə bilərlər.

Nəzarət qurumunun səlahiyyətləri Əlavə Protokolun 1-ci maddənin 2-ci paragrafında sadalananlarla məhdudlaşmır. Tərəflər nəzarət qurumlarının səlahiyyətlərini daha effektiv etmək üçün digər vasitələrə də malikdirlər. Məsələn, hüquq müdafiə təşkilatlarına onların təmsil etdiyi şəxsin hüquqları konvensiyanın 9-cu maddəsi ilə məhdudlaşdırılmış olduğu halda nəzarət qurumuna iddia irəli sürmək hüququ vermək mümkündür. Nəzarət qurumu məlumatın işlənməsi əməliyyatının legitimliyi barədə ilkin yoxlamalar aparmaq və məlumatların işlənməsi reyestrini ictimaiyyət üçün açıq saxlaya bilmək hüququna malik ola bilər. Qurum fərdi məlumatların işlənməsi üzrə qanunverici, tənzimləyici və ya inzibati tədbirlərin işlənilməsi hazırlanma mərhələsində rəy vermək hüququna malik ola bilər.

Öz funksiyalarını tamamilə müstəqil şəkildə həyata keçirməyən nəzarət qurumları fərdi hüquq və azadlıqları effektiv şəkildə müdafiə edə bilməz. Bir çox amillər nəzarət qurumuna öz funksiyalarını həyata keçirərkən müstəqilliyini qorumasına töhvə verir. Bunlara qurumun tərkibi, onun üzvlərini təyin etmə metodu, onların funksiyalarını icra etmək müddəti və onların icrasını dayandırmaq şərtləri, quruma kifayət qədər resursların ayrılması və ya xaricdən əmrlər və ya qərarların icrasına təbə olmadan qərarların verilməsi misal ola bilər.

Bu müstəqilliyin əks tərəfi kimi qanunun aliliyi prinsipinə uyğun olaraq nəzarət qurumlarının narazılığa səbəb olan qərarlarından məhkəmələrə şikayət verilməsi imkanı mövcud olmalıdır. Bundan əlavə, nəzarət qurumunun özünün məhkəmə səlahiyyətlərinə malik olmadığı hallarda, onun müdaxiləsi fərd üçün öz hüquqlarını məhkəmə yolu ilə qorumaq hüququnu həyata keçirmək imkanına əngəl yaratmamalıdır.

Nəzarət qurumları arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi Tərəflərdə fərdi məlumatların mühafizə səviyyəsinin inkişafına töhvə verməlidir. Bu əməkdaşlıq Konvensiyanın IV fəslində nəzərdə tutulmuş qarşılıqlı yardıma və Məşvərətçi Komitənin işinə bir əlavədir. Onun məqsədi fərdlərə şəxsi məlumatlarının təkmilləşdirilmiş mühafizəsini təmin etməkdir. İnsanlar bu gün həmişəkindən daha çox bir dövlətlə məhdudlaşmayan və bir neçə ölkənin yurisdiksiyasını əhatə edən məlumatların işlənməsi əməliyyatlarının birbaşa təsirinə məruz qalırlar. Buna misal olaraq beynəlxalq elektron

şəbəkələrin inkişafı və xidmət sənayesində və işgüzar mühitdə məlumatların getdikcə artan transsərhəd axınına göstərmək olar. Nəzarət qurumları arasında beynəlxalq əməkdaşlıq insanların həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə öz hüquqlarını həyata keçirmək iqtidarında olmalarına zəmanət verir.

Azərbaycanda fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində mövcud vəziyyət

Azərbaycan Konvensiyanı 2010-cu ildə imzalamış və ratifikasiya etmişdir. Ölkədə fərdi məlumatların toplanması, işlənməsi və mühafizəsi ilə bağlı münasibətlərin nizamlanması, milli informasiya məkanının fərdi məlumatlar bölümünün formalaşdırılması ilə əlaqədar məsələlərin tənzimlənməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin hüquq və vəzifələrini müəyyən olunması məqsədilə 2010-cu ilin may ayında "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanuna əsasən, fərdi məlumat dedikdə şəxsin kimliyini birbaşa və ya dolayısı ilə müəyyənləşdirməyə imkan verən istənilən məlumat başa düşülür. Qanunda fərdi məlumatların trans-sərhəd ötürülməsini tənzimləyən müddəa olsa da, nəzarət qurumları məsələsi bu Qanunda öz əksini tapmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Əlavə Protokola qoşulmamış az sayda AŞ üzvündən biridir. Əlavə Protokola qoşulmanın zəruriliyi Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqına inteqrasiyası, fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı milli qanunvericiliyin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması, Azərbaycan və Aİ arasında Assosiasiya Sazişinin razılaşdırılması ilə bağlı Aİ tərəfindən irəli sürülən tələblərdən biri kimi dəfələrlə vurğulanmış və ölkəmiz sözügedən sənədə qoşulmağa dəvət olunmuşdur.

Azərbaycanda fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində vahid müstəqil qurum yoxdur və bu sahədə fəaliyyətin tənzimlənməsi bir neçə dövlət qurumu, o cümlədən Rabitə və Yüksək Texnologiyalar, Daxili İşlər, Ədliyyə, Milli Təhlükəsizlik, Vergilər nazirlikləri və Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti tərəfindən öz səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirilir.

Belə ki, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi yazılı tələbi ilə ümumi istifadəli informasiya sistemlərinə açıq mənbələrdən daxil edilmiş fərdi məlumatların həmin informasiya sistemlərindən təxirə salınmadan çıxarılmasını tələb etmək, barəsində fərdi məlumatların qanunsuz toplanması və işlənməsi, mühafizəsi təmin edilməməsi nəticəsində hüquqları pozulmuş subyektlərin şikayətlərini araşdırmaq, mülkiyyətçidən qanunvericiliklə ona həvalə edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsini və bu barədə ona məlumat verilməsini tələb etmək hüquqlarına malikdir. Nazirlik həmçinin fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət qeydiyyatını, bu barədə məlumatları apardığı informasiya sistemlərinin dövlət reyestrinə daxil etmək funksiyalarını həyata keçirir.

Bundan əlavə, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar, Daxili İşlər, Ədliyyə, Milli Təhlükəsizlik nazirlikləri və Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti öz səlahiyyətləri daxilində dövlət reyestrinə daxil edilmiş informasiya sistemlərində fərdi məlumatların toplanılmasının, işlənməsinin və mühafizəsinin qanunvericiliyin tələblərinə, habelə məlumatların və onların işlənmə üsullarının informasiya sisteminin bəyan olunmuş məqsədlərinə uyğunluğunu yoxlamaq, onlara həvalə edilmiş vəzifələrin həyata keçirilməsi zamanı qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada mülkiyyətçilərə və ya operatorlara sorğular vermək, habelə dövlət orqanlarından, mülkiyyətçilərdən və ya operatorlardan ödənişsiz olaraq zəruri məlumatlar almaq hüququna malikdirlər. Fərdi məlumatların informasiya sistemləri dövlət qeydiyyatından keçirilərkən mülkiyyətçinin verdiyi məlumatları, o cümlədən informasiya sistemlərinin layihəyə uyğunluğunu yoxlamaq, müəyyən olunmuş qaydada informasiya sistemlərinin dövlət ekspertizasını təşkil etmək, fərdi məlumatların toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi ilə məşğul olan dövlət orqanlarından, hüquqi və fiziki şəxslərdən qanunvericiliyin tələblərinin pozulması hallarının aradan qaldırılmasını tələb etmək, fərdi məlumatların toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi sahəsində müvafiq qanunvericiliyin tələblərini pozmuş şəxslərin müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün tədbirlər görmək, öz fəaliyyətini həyata keçirərkən əldə olunan fərdi məlumatların konfidensiallığını təmin etmək səlahiyyətlərini də qeyd edilən dövlət qurumları həyata keçirirlər.

Həmçinin fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət reyestrinin aparılması, fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət qeydiyyatına alınması və dövlət qeydiyyatının ləğv edilməsi üzrə fəaliyyətin həyata keçirilməsi də Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinə həvalə edilmişdir. Qaydalara əsasən, informasiya sistemlərini dövlət qeydiyyatından keçirdikdən sonra onlarda fərdi məlumatların toplanılmasına və işlənməsinə yol verilir.

Fərdi məlumatların informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması və informasiya sistemlərinin yaradılması, onlara xidmətlərin göstərilməsi sahəsində fəaliyyət xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilir. Fərdi məlumatların informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması və informasiya sistemlərinin yaradılması, onlara xidmətlərin göstərilməsi lisenziyalaşdırılan fəaliyyət növlərinin siyahısına daxil edilmişdir və bu sahədə fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinə tapşırılmışdır.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında bağlanmış beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, bu dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxslərinin Azərbaycan Respublikası ərazisində həyata keçirdikləri maliyyə əməliyyatları barədə məlumatlar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi hədlərdə və qaydada birbaşa və ya Vergilər Nazirliyi vasitəsilə həmin xarici dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarına verilir.

Qeyd edilən səlahiyyətlərə baxmayaraq, bu sahədə əlaqələndirmənin aparılması ilə bağlı səlahiyyətlərin olmaması fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı qanunvericiliyin pozulması hallarına qarşı kompleks mübarizənin aparılmasında çətinliklər yaratmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının Əlavə Protokola qoşulacağı təqdirdə öz üzərinə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə vahid müstəqil qurum yaratmaq öhdəliyi götürəcəyi və ölkəmizdə yaxın gələcəkdə bu cür qurumun fəaliyyət göstərəcəyi gözlənilir.

Bu baxımdan nəzarət qurumlarının yaradılmış olduğu və fəaliyyət göstərdiyi bir sıra ölkələrin təcrübəsinə nəzər salmaq, onların üstün və çatışmayan cəhətlərini araşdırmaq faydalı olardı.

Beynəlxalq təcrübə

Aİ ölkələri: Şəxsi məlumatların mühafizəsi və bu cür məlumatların sərbəst axını ilə əlaqədar fərdlərin mühafizəsi üzrə Direktivə uyğun olaraq Aİ ölkələrinin hər biri öz ərazisində bir milli nəzarət qurumu təyin etməli olsa da, Avstriya, Niderland kimi ölkələr ümumi səlahiyyətlərə malik bir fərdi məlumatların mühafizəsi qurumu və sektorlar üzrə (məsələn, səhiyyə, poçt və ya telekommunikasiya) bir neçə nəzarət qurumu təyin etmişdir. Almaniya və İspaniyada bir milli nəzarət qurumu və regional və federal səviyyədə onunla eyni funksiyaları yerinə yetirən bir neçə nəzarət qurumları fəaliyyət göstərir. Xatırladaq ki, Əlavə Protokol AŞ üzv-dövlətlərinə milli hüquq sisteminin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq bir və ya daha çox nəzarət qurumu yaratmaq seçimi verir. Bir çox Aİ ölkələrində (məsələn, Rumıniya) fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qurumun təsis edilməsinə qədər şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna hörmət edilməsinə nəzarət Ombudsman təsisatlarına həvalə olunsa da, Finlandiya kimi bəzi üzv-dövlətlərdə hələ də bu funksiyanı Ombudsman həyata keçirir.

Struktur səviyyəsində bəzi ölkələrdə nəzarət qurumlarının müstəqil olmaması Aİ-də narahatlıq doğuran məsələlərdəndir. Litva, Latviya, Estoniya, İrlandiya və Birləşmiş Krallıqda nəzarət qurumları məmurlarının öz vəzifələrini müstəqil şəkildə yerinə yetirə bilməməsi onların təyin edilməsi proseduru ilə əlaqələndirilir. Maliyyə müstəqilliyi və ixtisaslaşmış peşəkar heyət nəzarət qurumları üçün yalnız fərdi məlumatların effektiv mühafizəsi üçün deyil, həmçinin hökumətdən asılılığın aradan qaldırılması üçün vacib amillərdir. Belə ki, Avstriya, Bolqarıstan, Rumıniya, Kipr, Fransa, Yunanıstan, İtaliya, Latviya, Niderland, Portuqaliya və Slovakiya kimi ölkələrin nəzarət qurumlarının məhdud iqtisadi və insan resursları səbəbindən öz funksiyalarını lazımi qaydada həyata keçirə bilmirlər.

Operativ səviyyədə üzv-ölkələrdə nəzarət qurumlarının təhqiqat aparmaq, fərdi məlumatların işlənməsi zamanı müdaxilələr həyata keçirə bilmək, hüquqi məsləhət vermək və prosessual fəaliyyətə cəlb oluna bilmək kimi səlahiyyətlərə malik olmaması narahatlıq doğurur. Məsələn,

Avstriya, Macarıstan və Polşada nəzarət qurumları fərdi məlumatı qeyri-qanuni işləyəndən bu cür fəaliyyəti dayandırmaq xəbərdarlığı ilə bağlı qərarını həyata keçirmək hüququndan məhrumdur. Belçika və Almaniyada isə nəzarət qurumu məlumatın silinməsi, məhv edilməsi və ya işlənilməsinə qadağa qoyulması kimi hüquqlara malik deyil. Birləşmiş Krallıq və Fransada nəzarət qurumunun mümayəndələri məhkəmə orderi olmadan fərdi məlumatların işləndiyi binalara daxil ola bilməz. Bundan əlavə, qanunverici üçün konkret tələb nəzərdə tutulmadığından əksər Aİ ölkələrində şəxsi həyat və fərdi məlumatların mühafizəsinə təsir göstərən qanunvericlik aktları hazırlanarkən nəzarət qurumunun mümkün rəy və tövsiyələri nadir hallarda nəzərə alınır.

Almaniya: Almaniya Federativ Respublikası sadəcə əyalətlərdən deyil, hər birinin orijinal suveren hüquqları və qanunvericilik öhdəlikləri olan 16 torpaqdan ibarət federal dövlətdir. Dövlətin ali səlahiyyətləri federal və torpaq hökumətləri arasında bölünmüşdür. İdarəçiliyin bu cür federal sistemi öz təsirini fərdi məlumatların mühafizəsinə nəzarətdə göstərir. Almaniyada fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunlar və tənzimləmələrlə uyğunluğa nəzarət etməyə məsul olan müxtəlif qurumlar mövcuddur.

Almaniyada inzibati tapşırıq və fəaliyyətin əksər hissəsi dövlət səviyyəsində həyata keçirilir və fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində qanunlarla uyğunluğa nəzarət dövlət hakimiyyətinin səlahiyyətidir. Bu funksiya müstəqil nəzarət qurumlarına - fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə müvəkillərə həvalə edilmişdir. Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə Federal Müvəkkil dövlət qurumları və təşkilatları, o cümlədən yerli hökumət qurumları üzərində nəzarət hüququnu həyata keçirir. 1978-ci ildə təsis edilmiş Federal Müvəkkil vəzifəsinə namizəd Almaniya Federal Hökuməti tərəfindən irəli sürülür, Parlament tərəfindən beş il müddətinə seçilir. 2006-cı ildə Alman İnformasiya azadlığı Aktının qəbul edilməsindən sonra Federal Müvəkkil Fərdi məlumatların mühafizəsi və informasiya azadlığı üzrə Federal Müvəkkil adlanmağa başlamışdır. Federal hökumət nəzarəti altında federal qurumlar və digər dövlət orqanlarının fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunlar və tənzimləmələrinə riayət Federal Müvəkkil tərəfindən nəzarət olunur. Federal nazirliklər, Federal Məşğuliyyət Agentliyi və digər federal agentliklər, Federal Sərhəd Polisi və Almaniya Federal Polisi Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə Federal Müvəkkilin nəzarətindən azad olan dövlət təşkilatlarıdır. Federal Müvəkkil ildə iki dəfə öz fəaliyyəti barədə hesabat verir.

Əksər torpaqlarda nəzarət fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə müvəkillər tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn Şimali Rayn Vestfaliya torpağında dövlət sektoru üzərində nəzarət Şimali Rayn Vestfaliya Fərdi məlumatların mühafizəsi və informasiya təhlükəsizliyi üzrə Müvəkkilə məxsusdur. Sözügedən torpaqda dövlət qurumlarına nazirliklər, gənclər üçün rifah ofisləri, polis idarələri, məktəblər, bələdiyyə xəstəxanaları, əmanət bankları, Sənaye və Ticarət Palataları və s. daxildir. Fərdi məlumatların mühafizəsi və informasiya təhlükəsizliyi üzrə Müvəkkil həmçinin Şimali Rayn Vestfaliyada inzibati funksiyalar həyata keçirən təsisatlar olaraq parlamentə, məhkəmələrə, prokurorluq orqanlarına nəzarət edir.

Özəl sektorda fərdi məlumatların mühafizəsi üzərində nəzarət torpaqların səlahiyyətinə aid olsa da, telekommunikasiya və poçt xidmətləri şirkətləri istisna təşkil edir. Bu cür şirkətlərə nəzarət hüququ federal hökumət tərəfindən təyin edilən Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə Federal Müvəkkilə məxsusdur. Biznes şirkətinə onun mənzil-qərərgahının yerləşdiyi bölgə üzərində yurisdiksiyaya malik olan qurum tərəfindən nəzarət edilir.

Böyük Britaniya: Böyük Britaniyada 1984-cü ildən fəaliyyət göstərən İnformasiya Müvəkkilinin Ofisi (İMO) rəsmi informasiyanın açıqlığını və fərdi məlumatların mühafizəsini təşviq edən müstəqil qurumdur. İMO fərdi məlumatları toplayan, istifadə edən və saxlayan təşkilatlar və fərdlərə nəzarət etmək üçün cinayət mühakiməsi, qeyri-cinayət məcburi tədbirləri və auditdən istifadə edir. O, həmçinin məlumatı işləyənlə pul cəriməsi bildirişi göndərmək hüququna malikdir. İşin hallarından asılı olaraq İMO bu tədbirlərin kombinasiyasından da istifadə edə bilər. Bunlardan başqa İMO:

- təşkilatlara İMO-nu müəyyən müddət ərzində informasiya ilə təmin etmək tələbini özündə əks etdirən informasiya bildirişləri göndərmək;

- təşkilatın üzərinə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunlar və tənzimləmələrlə uyğunluğunu təkmilləşdirmək üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirmək öhdəliyi qoymaq;
- qanun pozuntusu baş verdiyi halda təşkilatdan dərhal müəyyən addımlar atmaq və ya müəyyən hərəkətləri etməkdən dərhal çəkinmək tələbini özündə ehtiva edən order və bildirişlər göndərmək;
- təşkilatın fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunlar və tənzimləmələrlə uyğunluğunu yoxlamaq məqsədilə razılaşdırılmış dəyərləndirmələr (auditlər) həyata keçirmək;
- fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında 1998-ci il Aktına əsasən cinayət törətmiş şəxsləri mühakimə etmək;
- parlamentdə fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində narahatlıq doğuran məsələlər barədə məlumat vermək.

İnformasiya Müvəkkili Böyük Britaniya Kraliçası tərəfindən təyin edilir və birbaşa Parlamenta hesabat verir. İnformasiya Müvəkkilini dəstəkləyən İdarəetmə Şurasının əsas məqsədi Müvəkkilə uzunmüddətli, strateji əsasda öz qanuni səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində kömək etməkdir.

Fransa: Fransa hökumətinin 1970-ci illərdə hazırladığı və hər bir vətəndaşın spesifik rəqəmlə eyniləşdirilməsi, daha sonra bu identifikasiya rəqəmi ilə bütün dövlət qeydiyyat məlumatlarının bir araya gətirilməsini nəzərdə tutan SAFARI planı ictimaiyyət arasında narazılığa səbəb oldu. Bu narazılıq hökuməti informasiya texnologiyalarındakı istənilən inkişafın şəxsi həyat, fərdi hüquqlar və ictimai azadlıqlara təminat verməsini təmin etməyə yönələn tədbirlər həyata keçirmək üçün komissiya yaratmaga məcbur etdi. İnformasiya Texnologiyası və Azadlıqlar Komissiyası adlanan müstəqil nəzarət qurumu 1978-ci ildə təsis edildi.

Səlahiyyət müddətləri beş il olan, parlamentarilər, ali məhkəmə, şura nümayəndələrindən təşkil olunan on yeddi üzv və prezidentdən ibarət olan Komissiya tamamilə müstəqildir və heç bir qurumdan göstəriş almır.

Komissiyanın həftədə bir dəfə baş tutan iclaslarında Fransa hökuməti tərəfindən ona rəy bildirilməsi üçün təqdim edilmiş fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunlar və tənzimləmələr müzakirə olunur. Komissiyanın səlahiyyətlərinə həssas fərdi məlumatların (xüsusilə biometrik texnologiyaların köməyi ilə) işlənməsinə icazənin verilməsi daxildir. O, həmçinin yeni texnologiyaların fərdlərin şəxsi həyat və toxunulmazlığına təsiri məsələsini təhlil edir. 2004-cü ildən etibarən Komissiya qanunvericiliyə uyğun olmayan şəkildə fərdi məlumatların işlənməsini həyata keçirən qurumlara qarşı 300 000 avro pul cəriməsi tətbiq etmək və bunun ictimaiyyətə açıqlanmasına icazə verən səlahiyyətə malikdir.

Ukrayna: Ukrayna Ali Radası 2010-cu il tarixdə "Fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında" Qanunu qəbul etmiş, 6 iyul 2010-cu il tarixdə Konvensiya və Əlavə Protokolu ratifikasiya etmişdir. Ukrayna Prezidentinin Fərmanı ilə Ukraynanın fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə Dövlət Xidməti formalaşdırılmışdır. Dövlət Xidməti fəaliyyəti Nazirlər Kabineti tərəfindən Ədliyyə Nazirliyi vasitəsilə əlaqələndirilən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Qanunvericiliyə əsasən Ukraynada yerləşən bütün müəssisələr nəzarət etdikləri fərdi məlumatlardan ibarət məlumat bazalarını Dövlət Xidmətində qeydiyyatdan keçirməlidirlər. Məlumat bazasının nəzarətçisi qəbul etdiyi fərdi məlumat üçün adekvat mühafizə təmin etməli və fərdi məlumatı şəxsin öncədən əldə edilmiş yazılı razılığı əsasında almalıdır. Dövlət Xidmətində qeydiyyatdan keçirməyən nəzarətçilər həm cinayət, həm də inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər.

Gürcüstan: Gürcüstanda Fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə Müfəttiş institutu 2013-cü ildə "Fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında" Qanuna əsasən təsis edilmişdir. Müfəttiş fərdi məlumatların mühafizəsi qanunvericiliyinin tətbiqi və fərdi məlumatların işlənməsinin qanuniliyinə nəzarət edir. Onun əsas məqsədi ölkədə fərdi məlumatların mühafizəsinə zəmanət vermək və fərdlərin şəxsi həyat hüququnu qorumaqdır. Öz funksiyalarını həyata keçirərkən Müfəttiş müstəqildir və heç bir quruma tabe deyildir. O, dövlət və özəl təşkilatlara fərdi məlumatların mühafizəsi məsələləri ilə

bağlı məsləhətlər verir, vətəndaşların şikayətlərini araşdırır, fərdi məlumatların işlənməsinin qanuniliyini yoxlayır, ictimaiyyəti fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı ölkədəki vəziyyət və digər məsələlərlə bağlı məlumatlandırır.

Müfəttiş ölkədə fərdi məlumatların mühafizəsi vəziyyəti, qanun pozuntuları, təkmilləşdirilmə üzrə tövsiyələri özündə əks etdirən illik ictimai hesabatla çıxış edir. O, həmçinin ölkə Parlamenti və hökumətə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər vermək hüququna malikdir. O, üç il müddətinə təyin edilir və Baş Nazir tərəfindən təsis edilən, hökumət, parlament, ədliyyə sistemi, ombudsman ofisi və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrindən ibarət komissiya tərəfindən seçilir. Müfəttiş elmi, pedoqoji və incəsənət fəaliyyəti istisna olmaqla, digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul ola, digər dövlət orqanında işləyə, hər hansı siyasi partiyanın üzvü ola və ya siyasi fəaliyyətlə məşğul ola bilməz.

Rusiya: Rusiyanın Aİ-nın Direktivi və AŞ Konvensiyası əsasında formalaşdırdığı qanunvericiliyi fərdin razılığı olmadan müvafiq qanunvericiliyə malik olmayan ölkələrə məlumat ötürülməsini ümumilikdə qadağan edir. Lakin ölkədə tənzimləyici qurumun təsis edilməsi, bu sahədə standart və prosedurların müəyyənləşdirilməsi ləngiyir. Hazırda Rabitə, İnformasiya Texnologiyaları və KİV-ə nəzarət üzrə Federal Xidmət məlumatların işlənməsi, təftişi, tənzimləmələr və qaydaların nəşri və məlumatları işləyənlər barədə bildirişlərin qəbul edilməsi üzrə məsul orqandır.

Nəticə

İctimaiyyət qarşısında fərdi məlumatların mühafizəçisi kimi əhəmiyyətli funksiya həyata keçirəcək nəzarət qurumu yaradılarkən onun müstəqilliyi, effektivliyi, resursları və səlahiyyətləri məsələlərinə xüsusi diqqət verilməlidir. Bütünlükdə fərdi məlumatların mühafizəsi sistemi bu quruma ictimaiyyət tərəfindən etimad göstərilməsindən asılıdır. Öz funksiyalarını tamamilə müstəqil şəkildə həyata keçirməyən nəzarət qurumları fərdi hüquq və azadlıqları effektiv şəkildə müdafiə edə bilməz. Nəzarət qurumlarının müstəqilliyinə dair şübhələr mövcud olması və ya bu qurumların öz səlahiyyətlərini effektiv şəkildə həyata keçirmək üçün kifayət qədər resursa malik olmaması barədə vətəndaşlarda təəssurat yaranması onların fərdi məlumat və şəxsi həyat toxunulmazlığı problemlərinin ciddi qəbul olunmasına inandırmaqda çətinliyin yaranmasına səbəb ola bilər.

Beləliklə, Azərbaycanda fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumu yaradılarkən nəzərə alınmalı olan əsas amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Nəzarət qurumlarının sayı. Əlavə Protokol Tərəflərə bir və ya daha çox nəzarət qurumu yaratmağa imkan verir. Beləliklə, ölkədə vahid nəzarət qurumu və ya ümumi səlahiyyətlərə malik nəzarət qurumu ilə yanaşı sektorlar (səhiyyə, poçt, telekommunikasiya və s.) üzrə nəzarət qurumlarının yaradılması mümkündür;

- Nəzarət qurumunun müstəqilliyi. Qurumun təyin edilmə proseduru, səlahiyyət müddəti və maliyyə asılılığının olmaması məsələləri onun müstəqilliyini şərtləndirən əsas amillər kimi nəzərə alınmalıdır.

- Nəzarət qurumuna verilən səlahiyyətlərin həcmi. Təhqiqat, müdaxilə, hüquqi rəylər verilməsi, prosesual fəaliyyətə cəlb edilə bilmək, fərdi məlumatların qeyri-qanuni işlənməsini həyata keçirən mülkiyyətçi və ya operatorun fəaliyyətinə qadağa qoyulması səlahiyyətləri nəzarət qurumuna fərdi məlumatların effektiv mühafizəsini keçirməyə kömək edən səlahiyyətlərdir.

- Nəzarət qurumunun malik olduğu resurslar. Qurum fərdin xeyrinə təxirəsalınmaz və effektiv tədbirlər həyata keçirə bilmək üçün zəruri texniki və insan resurslarına (hüquqşünaslar, kompüter ekspertləri və s.) malik olmalıdır.

Əlavə Protokola əsasən, hər bir fərd öz şəxsi məlumatının işlənməsi hüquq və azadlıqları barədə nəzarət qurumuna iddia vermək hüququna malik olmalıdır. Ölkəmizdə nəzarət qurumu yaradılarkən daxili qanunvericilik bu cür hüququn şərti kimi iddianın nəzarət qurumuna verilməsini nəzərdə tutmaqla yanaşı, bu işə Azərbaycanda məhkəmələrin iş yükünün yüngülləşməsinə və fərdi məlumatlarla daha effektiv mühafizəsinə gətirib çıxara bilər.

İnsanlar bu gün həmişəkindən daha çox bir dövlətlə məhdudlaşmayan və bir neçə ölkənin yurisdiksiyasını əhatə edən məlumatların işlənməsi əməliyyatlarının birbaşa təsirinə məruz qalırlar. Əlavə Protokolun tələblərindən biri kimi Azərbaycanda yaradılacaq nəzarət qurumunun digər ölkələrin nəzarət qurumları ilə əməkdaşlığının formalaşdırılması isə ölkədə fərdi məlumatların mühafizə səviyyəsinin daha da inkişafına və trans-sərhəd məlumat axınının tənzimlənməsinin asanlaşdırılmasına xidmət edəcəkdir. Belə ki, nəzarət qurumları arasında beynəlxalq əməkdaşlıq insanların həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə öz hüquqlarını həyata keçirmək iqtidarında olmalarına zəmanət verir.

Avropaya inteqrasiya, insan hüquqları və əsas azadlıqlarının təmin edilməsi, hüquqi dövlət quruculuğunu inkişaf yolu seçmiş Azərbaycanın Əlavə Protokola qoşularaq ölkədə fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə nəzarət qurumunu təsis etməsi, bununla da vətəndaşların ən mühüm konstitusion hüquqlarından birinin həyata keçirilməsinə şərait yaratması yaxın gələcəkdə reallaşa bilər. Nəzarət qurumu formalaşdırılarkən mövcud qabaqcıl təcrübənin nəzərə alınması bu işin daha effektiv həyata keçirilməsinə kömək edəcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar:

1. "Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında" konvensiyanın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
2. "2009-cu il 18 mart tarixli referendum nəticəsində qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktının tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
3. Explanatory report to Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data regarding supervisory authorities and transborder data flows;
4. Convention for the protection of individuals with regard to automatic processing of personal data, Strasbourg, 28.I.1981;
5. Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data regarding supervisory authorities and transborder data flows;
6. "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu,
7. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=181&CM=8&DF=&CL=ENG>
8. "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 dekabr 2010-cu il tarixli № 361 Fərmanı;
9. "Fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət reyestrinin aparılması Qaydaları", Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 oktyabr 2010-cu il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir;
10. "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 20 iyun 2014-cü il tarixli № 995-IVQD Qanunu;
11. "Fərdi məlumatlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il 20 iyun tarixli 995-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 8 iyul 2014-cü il tarixli № 221 Fərmanı;
12. Directive 95/46/EC on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data;
13. Data Protection in the European Union: the role of National Data Protection Authorities. European Union Agency for Fundamental Rights, 2010;
14. David H. Flaherty "Protecting Privacy in Surveillance Societies: Federal Republic of Germany, Sweden, France, Canada and the United States", 1989 the University of North Carolina Press;
15. http://www.bfdi.bund.de/DE/Oeffentlichkeitsarbeit/Taetigkeitsberichte/TB_node.html
16. <https://www.ldi.nrw.de/mainmenu/Ueberuns/submenu/UnsereAufgaben/index.php>
17. http://ico.org.uk/about_us/our_organisation/management_board
18. <http://www.cnil.fr/linstitution/qui-sommes-nous/>
19. <http://zpd.gov.ua/dszpd/uk/index>
20. <http://personaldata.ge/en/legislation/national-legislation>

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN

QƏRARI

“İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.4-43.8 və 48-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair

28 oktyabr 2014-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin, maraqlı subyektin nümayəndəsi Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Vüsal Cəbrayilovun, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin dekan müavini, Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sərvər Süleymanlının, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Əsəd Mirzəliyevin, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Sənan Hacıyevin, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondunun Hüquq şöbəsinin böyük məsləhətçisi Fərid Hacıabdülhəlimzadənin, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Hüquq departamentinin Bank nəzarətinin hüquqi təminat şöbəsinin aparıcı hüquq məsləhətçisi Fərid Bayramovun iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.4-43.8 və 48-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı. İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektin nümayəndəsinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İpoteka haqqında” Qanun) 43.4-43.8 və 48-ci maddələrinin hərracın təkrar keçirilməsi barədə müddələrinin, tələbkərin ipoteka predmetini əldə etməməsi əsası və ona xitam verilməsi proseduru baxımından şərh edilməsinə xahiş etmişdir.

Müraciətdən görüldüyü kimi, Z.Səmədov fərdi yaşayış evinin yüklü edilməsi ilə bağlı ipotekaya xitam verilməsinə dair iddia ərizəsi ilə Masallı rayon Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

İddia onunla əsaslandırılmışdır ki, Masallı rayon Məhkəməsinin 13 may 2010-cu il tarixli qətnaməsi ilə N.Hüseynovun 33.320 ABŞ dolları 32 sent məbləğində kredit borcunun ipoteka predmeti olan ona məxsus fərdi yaşayış evinə yönəldilərək evin hərrac yolu ilə satılması qəet edilmişdir.

“Külək” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti (bundan sonra – “Külək” MMC) tərəfindən birinci hərrac 28 fevral 2011-ci il, təkrar hərrac 15 mart 2011-ci il tarixlərində keçirilmişdir. Bundan sonra 5 aprel 2011-ci il tarixində isə daha bir hərrac keçirilmiş və 12 aprel 2011-ci il tarixində tələbkəre ipoteka predmetini 30 təqvim günü ərzində ilkin hərrac qiymətindən 25 faiz aşağı qiymətə almaq

təklif edilmiş, əks halda ipotekaya xitam veriləcəyi bildirilmişdir. Tələbkar 20 aprel 2011-ci il tarixli məktubla hərracın təşkilatçısına müraciət edərək hərracın müvəqqəti dayandırılmasını, 1 sentyabr 2011-ci il tarixli məktubla isə təklif üzrə hərəkətlərin bərpasını xahiş etmişdir. Bundan sonra 8 sentyabr 2011-ci il tarixində “Külək” MMC tərəfindən hərrac keçirilmiş və hərracın qalibi “KredAqro” Bank Olmayan Kredit Təşkilatı (bundan sonra – “KredAqro” BOKT) olmuşdur. Həmin tarixdə də sifarişçi Masallı rayon İcra Bölməsi ilə hərracın qalibi arasında hərracın yekunları üzrə əmlakın alqı-satqısı barədə müqavilə imzalanmışdır.

Masallı rayon Məhkəməsinin 15 yanvar 2013-cü il tarixli qətnaməsi ilə Z.Səmədovun iddiası təmin edilmişdir.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 16 aprel 2013-cü il tarixli qətnaməsi ilə cavabdeh “KredAqro” BOKT-nin apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, iş üzrə Masallı rayon Məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 26 sentyabr 2013-cü il tarixli qərarı ilə Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilərək iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə göndərilmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, hərrac təşkilatçısı tərəfindən üç dəfə hərrac keçirilmişdir. Qanunvericilikdə təkrar hərracın keçirilməsi nəzərdə tutulsa da, onun ikinci hərracla yekunlaşması, yaxud bundan sonra da hərrac keçirilməsinin mümkünlüyü müəyyən edilməmişdir. Bu isə məhkəmə təcrübəsində qeyri-müəyyənliyə səbəb olduğundan, həmin məsələni tənzimləyən “İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsinin şərh edilməsinə zərurət vardır.

Müraciətdə həmçinin göstərilir ki, “İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsinə əsasən ipoteka saxlayan təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etməzsə, ipotekaya xitam verilir. Qeyd olunan maddədən görüldüyü kimi, ipoteka saxlayanın hərəkətsizliyi ipotekaya xitam verilməsinin əsas şərti kimi göstərilmişdir. Lakin ipoteka saxlayanın müəyyən olunan müddətdən sonra ipoteka predmetini əldə etmək istəyi olduğu halda, ipotekaya xitam verilməsinə səbəb olub-olmaması həmin Qanunda tənzimlənməmişdir.

Bundan başqa, “İpoteka haqqında” Qanunun 48-ci maddəsində ipotekaya xitam verilməsinin halları göstərilmişdir. Lakin həmin maddədə “təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra ipoteka saxlayan 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etməzsə” müddəası ipotekaya xitam verilməsinə səbəb olan hal kimi nəzərdə tutulmamışdır.

Beləliklə, müraciətdənin fikrincə, “İpoteka haqqında” Qanunun 43.4-43.8 və 48-ci maddələrinin tətbiqi məhkəmə təcrübəsində müəyyən çətinliklərə səbəb olduğundan onların şərh edilməsi zərurəti yaranmışdır.

Müraciətlə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu, ilk növbədə, ipotekanın yaranması əsaslarını, tərəflərin hüquq və vəzifələrini, borcun və digər mülki hüquqi öhdəliklərin ipoteka hesabına ödənilməsi qaydalarının qanunvericilik baxımından açıqlanmasını vacib hesab edir.

Mülkiyyət hüquq münasibətlərilə yanaşı, öhdəlik hüquq münasibətləri də əmlak hüquq münasibətlərinin bir növü kimi mülki dövriyyənin iştirakçıları arasında maddi nemətlərin sərbəst yerdəyişməsinə xidmət edir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – MM) 385.1-ci maddəsinə görə öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkətləri etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun F.Cavadov və V.Aslanovun şikayəti ilə əlaqədar 30 dekabr 2008-ci il tarixli Qərarında göstəriləni kimi, öhdəlik münasibətləri tərəflərini intizamlandırmaq, onun yetərinə və vaxtında icra olunmasını təşviq etmək məqsədilə MM-də kreditorla müqayisədə borclu barəsində birbaşa və ya dolaylı yüklülük yaradan və əlavə təminat vasitəsi kimi çıxış edən öhdəliklərin icrasının təmin edilməsi üsulları da müəyyənləşdirilmişdir. MM-in 460-cı maddəsinə əsasən girov (ipoteka) belə üsullardan biridir.

MM-in 269.1-ci maddəsinə görə girov və ipoteka hüququ girov qoyanın əşyası barəsində girov

saxlayanın əşya hüququdur və eyni zamanda borclunun girov saxlayan qarşısında pul və ya başqa öhdəliyinin icrasının təmin edilməsi üsuludur.

Bu baxımdan, ipoteka əlavə (aksessor) öhdəlik kimi onunla təmin edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilmədiyi və ya yerinə yetirilməsinin gecikdirildiyi hallarda əmlakdan real məhrum olma təhlükəsi yaratdığından, borclunu əsas öhdəliyin vaxtında icrasına sövq edir.

Mülki hüquq müqavilələrindən irəli gələn öhdəliklərin icrasının təmin edilməsi ilə bağlı ipotekanın yaranması əsasları, onun dövlət qeydiyyatı, təmin olunmuş borcun və digər mülki hüquqi öhdəliyin ipoteka hesabına ödənilməsi qaydaları, tərəflərin hüquq və vəzifələri "İpoteka haqqında" Qanunla tənzimlənir.

Mülki qanunvericiliyə əsasən borclu təminat vasitəsi ipoteka olan əsas öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımcı icra etmədikdə, ipoteka saxlayan daşınmaz əşyanın satılmasını tələb edə bilər. (MM-in 317.1-ci maddəsi).

"İpoteka haqqında" Qanunun ipoteka predmetinə tutmanın yönəldilməsi əsaslarını müəyyən edən 33-cü maddəsinə əsasən borclu əsas öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımcı icra etmədikdə, ipoteka saxlayanın tələbinin ödənilməsi üçün ipoteka predmetinə tutma yönəldilə bilər.

Tutma yönəldilən ipoteka predmetinin satış üsullarından biri olan hərracların keçirilmə qaydaları, hərracın baş tutmamış elan edilməsi, bu halda təkrar hərracın keçirilməsi qaydaları və nəticələri "İpoteka haqqında" Qanunun 42 və 43-cü maddələri ilə tənzimlənir.

Həmin Qanunun 43.1-ci maddəsinə görə hərraca iki nəfərdən az alıcı gəldikdə; hərracın iştirakçısı olmadıqda; hərracı udmuş iştirakçı hərracın nəticələri barədə protokol imzalamaqdan imtina etdikdə; hərracı udmuş iştirakçı bu Qanunla müəyyən olunmuş müddətdə alışı qiymətini tamamilə ödəmədikdə (bu şərtlə ki, ipoteka saxlayanın razılığı ilə həmin müddət uzadılmasın) hərracın təşkilatçısı hərracın baş tutmadığı barədə hərracın keçirilməsinə dair elanın verildiyi kütləvi informasiya vasitəsində məlumat dərc etdirir.

"İpoteka haqqında" Qanunun 43.3-43.5-ci maddələrinə əsasən hərracın baş tutmaması barədə elanın dərc edildiyi gündən sonra 10 təqvim günü müddətində ipoteka saxlayan ipoteka qoyanla müqavilə əsasında ipoteka predmetini ilkin satış qiymətilə ala bilər. İpoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən alınması barədə bu Qanunun 43.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müqavilə baş tutmadıqda birinci hərracın keçirildiyi gündən bir 45 təqvim günündən gec olmayaraq, təkrar hərrac keçirilir. Təkrar hərrac bu Qanunun 42-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada keçirilir. Hərrac təşkilatçısı ipoteka predmetini ilkin satış qiymətilə, bu Qanunun 43.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səbəbə görə ilkin satış qiymətindən 15 faiz aşağı qiymətlə hərraca çıxarır.

"İpoteka haqqında" Qanunun 43.7 və 43.8-ci maddələrinə müvafiq olaraq bu Qanunun 43.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olmaqla, hərrac digər səbəblərə görə baş tutmamış elan edildikdə ipoteka saxlayan ipoteka predmetini təkrar hərracdakı ilkin satış qiymətindən 25 faiz az olmayan qiymətlə ala bilər. İpoteka saxlayan təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etməzsə, ipotekaya xitam verilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu "İpoteka haqqında" Qanunun yuxarıda göstərilən normaları baxımından hərracın təkrar keçirilməsi ilə bağlı aşağıdakıları qeyd edir.

"İpoteka haqqında" Qanunun 43-cü maddəsinin mənasından belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu Qanunun 42-ci maddəsində göstərilmiş qaydada cəmi iki hərracın keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, birinci hərracın həmin Qanunun 43.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səbəbə görə, yəni hərracın iştirakçısının olmamasına görə baş tutmaması nəticəsində təkrar keçirilən hərracda ipoteka predmetinin ilkin satış qiymətinin əvvəlki hərracdakı qiymətindən 15 faiz aşağı qiymətlə satılması nəzərdə tutulmuşdur. Bundan fərqli olaraq, həmin Qanunun 43.1.1, 43.1.3 və 43.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş digər səbəblərə görə (yəni hərraca iki nəfərdən az alıcı gəldikdə, hərracı udmuş iştirakçı hərracın nəticələri barədə protokol imzalamaqdan imtina etdikdə, hərracı udmuş iştirakçı bu Qanunla müəyyən olunmuş müddətdə alışı qiymətini tamamilə ödəmədikdə) hərrac baş tutmamış elan edildikdə, ilkin satış qiyməti dəyişməmiş saxlanılır.

Birinci hərracdən fərqli olaraq, təkrar hərrac zamanı “İpoteka haqqında” Qanunun 43.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal, yəni hərraca iki nəfərdən az alıcının gəlməsi hərracın baş tutmaması halı kimi nəzərdə tutulmamışdır. Belə ki, Qanunun 43.6-cı maddəsinə əsasən təkrar hərracda bir iştirakçı olduğu halda da hərrac baş tutmuş hesab olunur və həmin şəxs hərracın qalibi olur.

“İpoteka haqqında” Qanunun 43.1.2, 43.1.3 və 43.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallara görə hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka saxlayana ipoteka predmetini təkrar hərracdakı ilkin satış qiymətindən 25 faiz az olmayan qiymətlə almaq imkanı verilir. (“İpoteka haqqında” Qanunun 43.7 və 43.8-ci maddələri).

Müraciətdən və Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun iclasındakı çıxışlardan göründüyü kimi, bəzən hərrac təşkilatçısı ipoteka saxlayanın təklifini də hərracın keçirilməsi kimi qiymətləndirərək üçüncü hərracı keçirir. Bundan başqa, müəyyən müddət keçdikdən sonra da icra məmurunun və ya tələbkarın müraciəti əsasında hərracları keçirilməsinə təcrübədə təsadüf edilir.

Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, təkrar hərrac adı ilə üç və daha çox hərracın keçirilməsi “İpoteka haqqında” Qanunun tələblərindən irəli gəlmir və ipoteka qoyanın hüquqlarının pozulmasına səbəb olur. Belə ki, təkrar hərracın baş tutmaması ipoteka qoyan üçün ipotekaya xitam verilməsindən ibarət “İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müəyyən hüquqi imkanların yaranması ilə nəticələnir.

Qeyd olunduğu kimi, “İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka saxlayan tərəfindən ipoteka predmetinin əldə edilməməsi ipotekaya xitam verilməsi ilə nəticələnir.

Beləliklə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, “İpoteka haqqında” Qanunun 43-cü maddəsində yalnız iki hərracın keçirilməsi nəzərdə tutulduğundan, hər hansı əsasla yeni hərracları keçirilməsi qanuna zidd hesab edilməlidir.

“İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş 30 günlük müddətin keçməsindən sonra da ipoteka saxlayanın ipoteka predmetini əldə etmək imkanının olub-olmamasına dair müraciətdə qaldırılmış məsələ ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, “İpoteka haqqında” Qanunda ipoteka saxlayana təkrar hərracın baş tutmamış elan edilməsindən sonra 30 gün müddətində ipoteka predmetini ilkin satış qiymətindən 25 faiz az olmayan qiymətlə almaq imkanı yalnız bir dəfə verilmişdir.

“İpoteka haqqında” Qanunun 43.8-ci maddəsi hüquq münasibətlərinin müəyyənliyini və sabitliyini yaratmaq, habelə ipoteka saxlayanı öz hüquqlarından vaxtında istifadə etməsi üçün intizamlandırmaq məqsədini daşıyır.

İpoteka saxlayan tərəfindən ipoteka predmetini almaq imkanından vaxtında istifadə edilməməsi, ipoteka qoyan üçün mühüm olan ipotekaya xitam verilməsi imkanından istifadə etmək hüququnu yaradır.

“İpoteka haqqında” Qanunun başqa şəkildə şərh edilməsi, yəni ipoteka saxlayana bu imkanın qanunla müəyyən edilmiş müddətdən sonra da yenidən verilməsi, ipoteka qoyanın qanunla qorunan hüquq və maraqlarının pozulmasına gətirib çıxarar.

Müraciətdə həmçinin göstərilir ki, “İpoteka haqqında” Qanunun 48-ci maddəsində ipotekaya xitam verilməsinin əsasları sırasında Qanunun 43.8-ci maddəsinin “ipoteka saxlayan təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etməzsə” müddəası ipotekaya xitam verilməsinə səbəb olan hal kimi nəzərdə tutulmamışdır.

Bundan başqa, “İpoteka haqqında” Qanunda ipotekaya xitam verilməsi göstərilə də, xitam verilmənin prosessual qaydası, yəni ipotekaya hansı orqan (məhkəmə və ya digər orqan) tərəfindən hansı icraat qaydasında (iddia icraatı və ya məhkəmə qərarlarının icrası qaydasında) xitam verilməli olması qeyd olunmamışdır.

Məsələ ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, ipotekaya xitam verilməsi halları “İpoteka haqqında” Qanunun 48-ci maddəsində göstərilmişdir.

Bu hallar sırasına: ipoteka saxlayan və ipoteka qoyanın bu barədə razılığa gəlməsi; əsas

öhdəliyə xitam verilməsi; tutmanın yönəldilməsi nəticəsində ipoteka predmetinin satılması; ipoteka predmetinin məhv olması; “İpoteka haqqında” Qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar aid edilmişdir. (“İpoteka haqqında” Qanununun 48.1.1-48.1.5-ci maddələri).

Göründüyü kimi, ipoteka saxlayanın təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etməməsi halı “İpoteka haqqında” Qanununun 48-ci maddəsində birbaşa göstərilməsə də, həmin Qanunla nəzərdə tutulmuş ipotekaya xitam verilməsinin digər hallarından biri qismində çıxış edir. (“İpoteka haqqında” Qanununun 48.1.5-ci maddəsi).

“İpoteka haqqında” Qanununun 43.8-ci maddəsində göstərilən əsasla ipotekaya xitam verilməsinin proseduru ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, ikinci hərrac keçirildikdən sonra 30 gün müddətində ipoteka saxlayan ipoteka predmetini əldə etmədikdə, ipoteka qoyanın iddiası ilə məhkəmə icraatı qaydasında ipotekaya xitam verilə bilər.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir: “İpoteka haqqında” Qanununun 43-cü maddəsində yalnız iki hərracın keçirilməsi nəzərdə tutulduğundan, hər hansı əsasla yeni hərracların keçirilməsi həmin Qanuna zidd hesab edilməlidir; “İpoteka haqqında” Qanununun 43.8-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq, ipoteka saxlayanın yalnız bir dəfə təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etmək imkanı vardır;

ikinci hərrac keçirildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka saxlayan ipoteka predmetini əldə etmədikdə, ipoteka qoyan mülki məhkəmə icraatı qaydasında ipotekaya xitam verilməsini tələb edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43-cü maddəsində yalnız iki hərracın keçirilməsi nəzərdə tutulduğundan, hər hansı əsasla yeni hərracların keçirilməsi həmin Qanuna zidd hesab edilməlidir.
2. “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.8-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq, ipoteka saxlayanın yalnız bir dəfə təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka predmetini əldə etmək imkanı vardır.
3. İkinci hərrac keçirildikdən sonra 30 təqvim günü ərzində ipoteka saxlayan ipoteka predmetini əldə etmədikdə, ipoteka qoyan mülki məhkəmə icraatı qaydasında ipotekaya xitam verilməsini tələb edə bilər.
4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.
5. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.
6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ

BİRİNCİ BÖLMƏ

ZEYNALOV AZƏRBAYCANA QARŞI

(31848/07 nömrəli ərizə)

QƏRAR

STRASBURQ

2013-cü il 30 may

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində təsbit edilmiş qaydada qəti qüvvəyə minəcəkdir. Qərarda redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Zeynalov Azərbaycana qarşı işi üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə:

Sədr – İzabel Berro-Lefevr,

Hakimlər –

Elizabet Şteyner,

Xanlar Hacıyev,

Miryana Lazarova Traykovska,

Julia Laffranq,

Kseniya Turkoviç,

Dmitri Dedov,

və *Bölmə katibinin müavini* – Andre Uampax,

2013-cü il 7 may tarixdə şikayətə qapalı məhkəmə iclasında baxaraq,

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ:

PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

1. Bu iş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı cənab Əhmədşah Məmmədşah oğlu Zeynalovun (ərizəçi) "İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın (Konvensiya) 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasına qarşı 2007-ci il 9 aprel tarixdə təqdim etdiyi şikayət (31848/07 nömrəli) ilə başlanmışdır.
2. Ərizəçi Bakıda fəaliyyət göstərən hüquqşünas cənab A.Nağıyev tərəfindən təmsil olunmuşdur. Azərbaycan Hökumətini (Hökumət) səlahiyyətli nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov təmsil etmişdir.
3. Ərizəçi xüsusilə iddia etmişdir ki, Ali Məhkəmə tərəfindən barəsindəki cinayət işinə baxılan zaman Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təminatlara əməl olunmamışdır.
4. 2010-cu il 10 noyabr tarixdə ərizə Hökumətə göndərilmişdir. Eyni zamanda, ərizənin mümkünlüyü və mahiyyəti barədə eyni vaxtda qərar çıxarmaq qətl olunmuşdur (29-cu maddənin 1-ci bəndi).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1935-ci ildə anadan olmuşdur və Siyəzəndə yaşayır. O fermerdir.

6. Ərizəçi ilə əvvəllər Dəvəçi adlanan rayonun Sədan Bələdiyyəsi (Bələdiyyə) arasında torpaq sahəsinə mülkiyyət hüququ ilə bağlı baş vermiş mübahisədən sonra ərizəçi barəsində cinayət işi başlanmışdır.

7. 2004-cü il 29 dekabr tarixdə Dəvəçi rayon məhkəməsi ərizəçi barəsində Cinayət Məcəlləsinin 188-ci maddəsi (torpaq üzərində qanunla müəyyən edilmiş mülkiyyət hüququnu pozma, yəni torpaq sahəsini özbaşına tutma, dəyişdirmə və ya becərmə) əsasında ittiham hökmü çıxarmış və onu yüz şərti maliyyə vahidi (550000 köhnə Azərbaycan manatı, 110 yeni Azərbaycan manatına ekvivalentdir, bu da öz növbəsində Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən dərc edilmiş rəsmi mübadilə məzənnəsinə görə müvafiq vaxtda 84 avroya bərabər olmuşdur) məbləğində cərimə cəzasına məhkum etmişdir. Məhkəmə qət etmişdir ki, ərizəçi qanunsuz olaraq bələdiyyəyə məxsus olan 0,8 hektar torpaq sahəsini tutmuş və becərmişdir. Məhkəmə hökmü şahid ifadələri və Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi (DTXK) tərəfindən təqdim edilmiş məlumat əsasında çıxarmışdır.

8. Qeyri-müəyyən tarixdə ərizəçi 2004-cü il 29 dekabr tarixli hökmdən şikayət verərək sözügedən torpaq sahəsinin ailəsinin fermer təsərrüfatına məxsus olan 50 hektarlıq böyük bir torpaq sahəsinin bir hissəsi olduğunu iddia etmişdir. 2005-ci il 18 mart tarixdə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü dəyişdirmədən saxlamışdır.

9. Ərizəçi hüquqi məsələlərlə bağlı şikayət vermiş və aşağı məhkəmələrin faktları qiymətləndirən zaman səhvə yol verdiklərini iddia etmişdir. 2005-ci il 9 avqust tarixdə Ali Məhkəmənin hakim N.H.-nin da daxil olduğu üç nəfərdən ibarət tərkibi Apellyasiya Məhkəməsinin 2005-ci il 18 mart tarixli qərarını ləğv edərək işi yenidən baxılmaq üçün Apellyasiya Məhkəməsinə göndərmişdir. Ali Məhkəmə, xüsusilə ittiham hökmünün kifayət qədər əsaslandırılmadığını qeyd etmişdir.

10. Apellyasiya Məhkəməsi Ali Məhkəmənin nəticələrini nəzərə alaraq DTXK-ya və bələdiyyəyə yeni vəsatət göndərərək torpaq sahəsinin dəqiq yeri, ölçüləri və ona mülkiyyət hüququ ilə bağlı ətraflı məlumat verilməsinin xahiş etmişdir. Bələdiyyə bildirmişdir ki, rəsmi sənədlərə görə mübahisə predmeti olan torpaq sahəsi ərizəçiyə deyil, bələdiyyəyə məxsus olmuşdur. DTXK torpaq sahəsinin yerində təftişini həyata keçirmiş və məhkəməyə sözügedən sahənin bələdiyyə mülkiyyətinin bir hissəsi olduğunu bildirmişdir. 2006-cı il 12 iyul tarixdə Apellyasiya Məhkəməsi yeni qərar qəbul edərək Dəvəçi rayon məhkəməsinin 2004-cü il 29 noyabr tarixli hökmünü qüvvədə saxlamışdır. Məhkəmə qət etmişdir ki, ərizəçinin becərdiyi mübahisəli torpaq sahəsi bələdiyyəyə məxsus olmuş və müvafiq qanunvericilik düzgün olaraq tətbiq olunmuşdur.

11. Ərizəçi bu qərardan şikayət vermişdir. 2006-cı il 10 oktyabr tarixdə Ali Məhkəmənin hakim N.H. da daxil olmaqla üç hakimdən ibarət tərkibi ərizəçinin şikayətini araşdırmışdır. Məhkəmə qət etmişdir ki, Apellyasiya Məhkəməsi bütün işə aidiyyəti olan və mümkün sübutları araşdırmış və maddi və ya prosessual hüquq normalarının pozuntusuna yol verməmişdir. Buna görə də Ali Məhkəmə ərizəçinin şikayətini rədd etmiş və Apellyasiya Məhkəməsinin 2006-cı il 12 iyul tarixli qərarını dəyişdirmədən saxlamışdır.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK VƏ TƏCRÜBƏ

12. 2000-ci ildə qəbul edilmiş Cinayət Prosesual Məcəlləsinin (CPM) hakimlərin iş baxılmasından kənarlaşdırılması ilə bağlı müvafiq müddəalarında aşağıdakılar qeyd olunur:

“M a d d ə 1 0 9 . **Hakimə etiraz**

109.1. Hakimə (məhkəmə tərkibinə) edilən etiraz əsaslandırılmalıdır. Etirazda konkret əsaslar olmadıqda o, işə baxan məhkəmə tərəfindən baxılmamış saxlanılır. Hakimə etiraz o halda əsaslı sayıla və şərtsiz təmin edilə bilər ki, hər hansı şəxsin cinayət prosesində hakim qismində iştirakını istisna edən aşağıdakı hallardan heç olmasa biri olsun:

109.1.6. hakim birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsində, həmçinin hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə həmin cinayət işinin və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialın baxılmasında hakim qismində əvvəllər iştirak etdikdə (hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda materiallara baxması və ya işin ilkin dinlənməsi onun müvafiq cinayət işinə birinci instansiya, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsi tərkibində sonradan işə baxılması hallarını istisna etmir);

109.2. Bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan biri olduqda, hakim özü-özünə etiraz etməlidir.”

13. Aşağıda ölkə məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış müvafiq qərarlara yenidən baxılması və Avropa Məhkəməsi tərəfindən Konvensiyanın pozuntusu müəyyən edildikdən sonra yeni hallar üzrə işə baxılmasına dair CPM-də əks olunmuş müddəalar qeyd edilmişdir:

M a d d ə 4 5 5 . M ə h k ə m ə a k t l a r ı n a h ü q u q v ə a z a d l ı q l a r ı n p o z u l m a s ı i l ə b a ğ l ı y e n i h a l l a r ü z r ə b a x ı l m a s ı ü ç ü n ə s a s l a r

“455.0. Məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

455.0.2. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu müəyyən edilməsi; ...”

M a d d ə 4 5 6 . H ü q u q v ə a z a d l ı q l a r ı n p o z u l m a s ı i l ə b a ğ l ı y e n i h a l l a r ü z r ə - m ə h k ə m ə a k t l a r ı n a b a x ı l m a s ı

“456.1. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması hüququna Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu malikdir.

456.2. Bu məcəllənin 455.0.1-ci və 455.0.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan əsaslar olduqda, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı yalnız hüquqi məsələlər üzrə işlərə baxır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqda Ali Məhkəmənin sədri hakimlərin birinə işin plenumun məhkəmə iclasına hazırlanmasını və məruzə edilməsini tapşırır. İşə plenumun məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqdan sonra 3 aydan gec olmayan müddətdə baxılır....”

M a d d ə 4 5 9 . İ n s a n H ü q u q l a r ı ü z r ə A v r o p a M ə h k ə m ə s i t ə r ə f i n d ə n A z ə r b a y c a n R e s p u b l i k a s ı n ı n m ə h k ə m ə l e r i n d ə c i n a y ə t t ə q i b i ü z r ə i c r a a t z a m a n ı " İ n s a n h ü q u q l a r ı n ı n v ə ə s a s a z a d l ı q l a r ı n m ü d a f i ə s i h a q q ı n d a " K o n v e n s i y a n ı n p o z u l d u ğ u n u n m ü ə y y ə n e d i l m ə s i i l ə ə l a q ə d a r h ü q u q v ə a z a d l ı q l a r ı n p o z u l m a s ı i l ə b a ğ l ı y e n i h a l l a r ü z r ə işə yenidən baxmaq haqqında qərar

“459.0. Bu məcəllənin 455.0.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmə aktına yenidən baxmış Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı qərarlardan birini qəbul etmək hüququna malikdir:

459.0.1. müvafiq birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin, habelə əlavə kassasiya qaydasında hüquq və azadlıqların pozulması ilə çıxarılmış məhkəmə aktlarının tam və ya qismən ləğv edilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat materiallarının yenidən baxılması üçün aidiyyəti üzrə müvafiq birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilməsi barədə;

459.0.2. bu məcəllənin 421.1.2 və 421.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın dəyişdirilməsi barədə;

459.0.3. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın ləğv edilməsi və yeni qərarın çıxarılması barədə.”

14. Hakimə və ya məhkəmə tərkibinə etiraza dair qaydaların tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsi barədə 2005-ci il 24 noyabr tarixli 3 nömrəli qərarında Ali Məhkəmənin Plenumu bildirmişdir ki, hakimin işə baxmaqdan kənarlaşdırılması üçün müvafiq hüquqi əsaslar olduqda, o, tərəflərin etirazı olmadıqda belə, öz razılığı ilə prosesdən kənarlaşmalıdır. Plenum prosesdən belə

kənarlaşmaq tələbini hakimin hüquqi vəzifəsi kimi müəyyən edir (3.2-ci bənd). Birinci instansiya məhkəməsində cinayət işinə baxılmasında artıq iştirak etmiş hakim eyni cinayət işinə yenidən baxılması zamanı iştirak etməməlidir (13-cü bənd).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

15. Ərizəçi şikayət edərək bildirmişdir ki, eyni hakim onun hüquqi məsələlərlə bağlı verdiyi iki ardıcıl kassasiya şikayətinə baxmış Ali Məhkəmənin hər iki tərkibində iştirak etmişdir. O qeyd etmişdir ki, eyni hakimin işə ikinci dəfə baxılmasında iştirak etməsi ölkədaxili prosesual qanunvericiliyin tələblərini pozmuşdur və buna görə də Ali Məhkəmənin bu cür qaydada təşkil olunmuş tərkibi qərəzsiz ola bilməzdi. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin müvafiq hissəsində qeyd olunur:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən...məhkəmə vasitəsi ilə...işinin ədalətli...araşdırılması hüququna malikdir.”

A. Ərizənin mümkünlüyü

16. Hökumət hazırkı işdə ərizəçiyə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurulub-vurulmadığını dəqiqləşdirməyi Məhkəmədən xahiş etmişdir.

17. Ərizəçi bununla bağlı fikrini bildirməmişdir.

18. Məhkəmə hesab edir ki, belə vəziyyətdə o, ərizəçinin şikayətinin Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 2010-cu ilin 1 iyun tarixində qüvvəyə minmiş Konvensiyaya 14-cü Protokol ilə dəyişiklik edilmiş redaksiyasına əsasən mümkün olub-olmadığını müəyyənləşdirməlidir. 14 sayılı Protokol 35-ci maddəyə mümkünlük ilə bağlı yeni tələb əlavə etmişdir. Burada qeyd olunur:

“3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

(b) əgər ərizəçiyə “əhəmiyyətli dərəcədə ziyan” vurulmamışdırsa, bir şərtlə ki, Konvensiyada və onun Protokollarında müəyyən edilmiş insan hüquqlarına hörmət ərizənin mahiyyəti üzrə araşdırılmasını tələb etməsin; bununla yanaşı ölkə daxili məhkəmə tərəfindən lazımı şəkildə baxılmamış heç bir iş bu əsasla rədd edilə bilməz”.

19. Məhkəmə təkrar edir ki, yeni müddəa qüvvəyə mindiyi tarixdən etibarən, artıq mümkünsüz elan edilmiş işlər istisna olmaqla, Məhkəmədə baxışı gözlənilən bütün işlərə tətbiq olunur (bax: “*Qaftoniuk Rumıniyaya qarşı*” (*Gaftoniuc v. Romania* (dec.), no. 30934/05, § 29, 22 February 2011)).

20. Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin b) yarım bəndi ilə təsbit edilmiş meyarın başlıca elementi ərizəçiyə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurulub-vurulmadığıdır (bax: “*İonesku Rumıniyaya qarşı*” (*Ionescu v. Romania* (dec.), no. 36659/04, § 32, 1 June 2010 və “*Korolyov Rusiyaya qarşı*” (*Korolev v. Russia* (dec.), no. 25551/05, 1 July 2010)).

21. *De minimis non curat praetor* kimi ümumi prinsipdən irəli gələn mümkünlük meyarı belə bir fikirlə sıx bağlıdır ki, hüquq pozuntusu sırf hüquqi nöqtəyi-nəzərdən nə qədər real olsa da, beynəlxalq məhkəmənin diqqətini çəkmək üçün minimum ağırlıq səviyyəsinə malik olmalıdır. Bu minimum səviyyənin qiymətləndirilməsi təbiət etibarını ilə nisbi xarakter daşıyır və işin bütün hallarından asılıdır. Pozuntunun ağırlığı qiymətləndirilən zaman istər ərizəçinin subyektiv fikirləri, istərsə də konkret işin obyektiv halları nəzərə alınmalıdır (yuxarıda qeyd edilmiş “*Korolyov*” işi). Əhəmiyyətli dərəcədə ziyanın vurulmadığını müəyyənləşdirən zaman mübahisə olunan məsələnin maddi baxımdan nəticələri və ya işin ərizəçi üçün əhəmiyyəti kimi meyarlar nəzərə alın bilər (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “*İonesku*” işi, 34-cü bənd).

22. Hazırkı işdə Məhkəmə hesab edir ki, şikayətin predmetini təşkil edən ölkədaxili proseslərin ərizəçi barəsində ittiham hökmünün çıxarılması ilə bitməsi faktı nəzərə alınmalıdır. İşdə olan

materiallara görə ərizəçi nisbətən xırda hüquq pozuntusu törətmiş və bunun da nəticəsində bələdiyyəyə hər hansı maddi ziyan dəyməmişdir. Belə ki, bələdiyyə onun torpaq sahəsini qanunsuz olaraq becərmiş ərizəçidən heç zaman maddi təzminat ödənilməsini tələb etməmişdir. Mülkiyyətlə bağlı bu mübahisənin həll olunması üçün alternativ və güman ki, daha uyğun mexanizmlərin olduğu görünə də (misal üçün, mülki hüquqi qaydada qadağa qoyulması), ən sərt vasitəyə əl atılmışdır: ərizəçi cinayət qanunvericiliyinə əsasən məhkum edilmiş və cəzalandırılmışdır. Belə olan halda, barəsindəki cinayət işinə qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən baxılması ərizəçi üçün prinsip məsələsi olmuşdur (bax: *mutadis mutandis*, “*Diasenko Rumıniyaya qarşı*” (*Diacenco v. Romania*, no. 124/04, § 46, 7 February 2012)). Hazırkı işin xüsusi hallarına görə Məhkəmə hesab edir ki, baxılan məsələ ərizəçi üçün obyektiv baxımdan vacib olmuşdur və ona əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurulmadığını bildirmək olmaz.

23. Bundan əlavə, Məhkəmə qeyd edir ki, Ali Məhkəmə son qərarı ilə aşağı məhkəmələrin ərizəçinin məhkum edilməsinə və təxminən 84 avro məbləğində cərimə olunmasına dair qərarlarını dəyişdirmədən saxlamışdır.

24. Məhkəmə qeyd edir ki, tərəflərdən heç biri ərizənin maddi durumu barədə aydın məlumat təqdim etməmişdir. Bununla belə, Məhkəmə bildirir ki, ərizəçi fermer olmuş və qohumları ilə birgə kiçik fermer təsərrüfatında fəaliyyət göstərmişdir.

25. Buna görə də Məhkəmə Hökumətin etirazını rədd edir. Bundan əlavə, şikayət digər əsaslara görə mümkünsüz deyil. Bu səbəbdən də o, mümkün elan edilməlidir.

B. Ərizənin mahiyyəti

26. Hökumət qəbul etmişdir ki, eyni hakimin eyni cinayət işində iki dəfə Ali Məhkəmənin hakimi kimi iştirak etməsi ölkədaxili qanunvericiliyə ziddir. Lakin o bildirmişdir ki, işin xüsusi faktları nəzərə alınarsa, ərizəçinin Konvensiyanın 6-cı maddəsində təsbit edilmiş hüquqları pozulmamışdır. Hökumət bildirmişdir ki, Ali Məhkəmə iki məhkəmə baxışında fərqli qərarlar qəbul etmişdir. Ali Məhkəmənin 2005-ci il 9 avqust tarixli qərarında N.H. da daxil olmaqla üç hakimdən ibarət tərkib ərizəçinin hüquqi məsələlərlə bağlı kassasiya şikayətini təmin etmiş və Apellyasiya Məhkəməsinin 2005-ci il 18 mart tarixli qərarını ləğv edərək işi yenidən baxılması üçün göndərmişdir. Ali Məhkəmə qeyd etmişdir ki, işdə olan sübutlar yenidən araşdırılmalıdır. 2006-cı il 10 oktyabr tarixli qərarında isə Ali Məhkəmənin N.H.-nin də daxil olduğu üç nəfərdən ibarət tərkibi Apellyasiya Məhkəməsinin 2006-cı il 12 iyul tarixli yeni qərarını dəyişdirmədən saxlamış və ərizəçinin hüquqi məsələlərlə bağlı kassasiya şikayətini əsassız hesab etmişdir. Hökumətin mövqeyinə görə ərizəçinin işinə milli məhkəmələr tərəfindən Konvensiyanın 6-cı maddəsində təsbit olunmuş təminatlara uyğun olaraq baxılmışdır.

27. Ərizəçi şikayətini təkrarlamışdır.

28. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayətdə qaldırılmış ilk məsələ işə ikinci dəfə baxan Ali Məhkəmə tərkibinin qanun əsasında yaradılmış məhkəmə hesab edilə bilinib-bilinməməsidir. Hazırkı işdə bu məsələ hakim N.H.-nin obyektiv qərəzsizliyi ilə bağlı istənilən şübhədən daha böyük önəm təşkil edir. Bu baxımdan ərizəçi qeyd etmişdir ki (Hökumət də bunu izahatlarında qəbul etmişdir), Ali Məhkəmənin tərkibi hakimlərin işə baxmaqdan kənarlaşdırılmasına dair ölkədaxili qanunvericiliyin tələblərinə zidd olaraq təşkil olunmuşdur.

29. Məhkəmə təkrar edir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsi Razılığa Gələn Dövlətləri apellyasiya və ya kassasiya məhkəmələri təsis etməyə məcbur etmir. Lakin belə məhkəmələrin mövcud olduğu hallarda 6-cı maddədə təsbit edilmiş təminatlara əməl olunmalıdır (bax: “*Brualla Qomez de la Torre İspaniyaya qarşı*” (*Brualla Gómez de la Torre v. Spain*, 19 December 1997, § 37, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII)).

30. “Qanun əsasında yaradılmış” ifadəsi yalnız məhkəmənin mövcudluğu üçün hüquqi bazanın olmasını deyil, eyni zamanda, məhkəmənin onun fəaliyyətini və hər bir işdə tərkibinin formalaşmasını tənzimləyən konkret qaydalara əməl etməsi məsələsini ehtiva edir (digər qərarlarla yanaşı bax: “*Buskarini San Marinoya qarşı*” (*Buscarini v. San Marino* (dec.), no. 31657/96,

4 May 2000); “*Lavents Latviyaya qarşı*” (*Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, § 114, 28 November 2002) və “*Sokurenko və Striqan Ukraynaya qarşı*” (*Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, nos. 29458/04 and 29465/04, § 24, 20 July 2006)). Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin mənasında qanun anlayışı yalnız məhkəmə orqanlarının yaradılması və səlahiyyətini tənzimləyən qanunvericiliyi deyil, eyni zamanda, ölkədaxili qanunvericiliyin pozulduğu təqdirdə bir və ya bir-neçə hakim işə baxılmasında iştirakının qanun pozuntusuna səbəb olacağı istənilən müddəasını əhatə edir (digər qərarlarla yanaşı bax: yuxarıda qeyd edilmiş “*Lavents*” işi, 114-cü bənd; “*Qorqiladze Gürcüstana qarşı*” (*Gorguiladze v. Georgia*, no. 4313/04, § 68, 20 October 2009) və “*Pandcikidze və Digərləri Gürcüstana qarşı*” (*Pandjikidze and Others v. Georgia*, no. 30323/02, § 104, 27 October 2009)).

31. Hazırkı işdə Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumətin də etiraf etdiyi kimi Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 109-cu maddəsinə görə hakim əvvəllər adi yurisdiksiyalı məhkəmələrin üç səviyyəsindən hər hansı birində baxılmasında iştirak etdiyi işdə iştirak etməkdən kənarlaşdırılmalıdır (yuxarıda 12-ci bəndə bax). Müvafiq ölkədaxili məhkəmə təcrübəsi də bu qaydanın aydın təfsirini vermişdir. Buna görə belə vəziyyətdə olan hakim hətta tərəflər etiraz etmədikdə belə işə baxmaqdan avtomatik olaraq kənarlaşmalıdır (yuxarıda 14-cü bəndə bax). Hazırkı işdə hakim N.H. məhz belə bir vəziyyətdə olduğundan Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlir ki (yuxarıda da qeyd edildiyi kimi Hökumət bunu qəbul edir), ərizəçinin eyni cinayət işi üzrə hüquqi məsələlərlə bağlı ikinci kassasiya şikayətinə baxmış Ali Məhkəmənin tərkibi müvafiq ölkədaxili qanunvericiliyin tələblərinə zidd olmuşdur. Buna görə də burada Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin mənasında qanun əsasında yaradılmış məhkəmə olmamışdır.

32. Beləliklə də, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN DİGƏR İDDİA OLUNAN POZUNTULARI

33. Ərizəçi, həmçinin Konvensiyanın 6-cı maddəsi əsasında şikayət edərək barəsində həyata keçirilmiş cinayət prosesində ona hüquqi yardımın təmin edilmədiyini bildirmişdir.

34. Lakin Məhkəmə işdə olan bütün materialları nəzərə alaraq barəsində şikayət edilən məsələlərin onun səlahiyyətinə aid olan hissəsi ilə bağlı qeyd edir ki, bu materiallar Konvensiyada və ya Protokollarda təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların hər hansı pozuntusu faktını üzə çıxarmır. Buradan belə çıxır ki, ərizə bu hissədə açıq-aşkar əsassızdır və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin a) yarım bəndi və 4-cü bəndinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

35. Konvensiyanın 41-ci maddəsində bildirilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların pozulduğunu müəyyən edərsə və əgər Yüksək Razılığa Gələn Tərəfin daxili hüququ kompensasiyanın yalnız qismən ödənilməsini mümkün hesab edərsə, Məhkəmə, zəruri olduğu təqdirdə, zərərçəkmiş tərəfə ədalətli təzminatın ödənilməsi barədə qərar çıxarır.”

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

36. Ərizəçi ona vurulmuş maddi ziyana görə 100000 avro məbləğində kompensasiyanın ödənilməsini tələb etmişdir. Bu məbləğ əldə buraxılmış faydanı ehtiva edirdi, belə ki, o və on səkkiz ailə üzvü bir-neçə il ərzində hər hansı kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul ola bilməmişdir.

37. Hökumət iddia olunan pozuntu ilə tələb arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsinin olmadığını və ərizəçinin tələblərini təsdiq etmək üçün hər hansı sübut təqdim edə bilmədiyini qeyd etmişdir.

38. Məhkəmə təsbit edilmiş pozuntu ilə iddia olunan maddi ziyan arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi müəyyən etməmişdir; buna görə də o, tələbi rədd edir.

2. Mənəvi ziyən

39. Ərizəçi mənəvi ziyana görə 50000 avro məbləğində kompensasiyanın ödənilməsini tələb etmişdir.

40. Hökumət məbləğin həddən artıq çox olduğunu bildirmişdir. O qeyd etmişdir ki, bu işdə pozuntu faktının müəyyən edilməsi ərizəçinin məruz qaldığı hər hansı mənəvi ziyana görə qənaətbəxş kompensasiya olacaqdır.

41. Məhkəmə təkrar edir ki, ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təminatların pozulmasına baxmayaraq məhkum edilmişdirsə, o, mümkün olduğu qədər bu müddəaların tələblərinin pozulmayacağı təqdirdə olacağı vəziyyətə qaytarılmalıdır və mahiyyət etibarı ilə, belə vəziyyətdə hüquqların bərpasının ən münasib forması ərizəçinin işinə lazımı qaydada, müvafiq təminatlara əməl olunmaqla yenidən baxılmasını təmin etmək olardı (bax: *mutatis mutandis*, "Qurov Moldovaya qarşı" (*Gurov v. Moldova*, no. 36455/02, § 43, 11 July 2006)). Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı işdə Azərbaycan qanunvericiliyinə görə (yuxarıda 13-cü bəndə bax) belə bir imkan mövcuddur. Belə ki, ərizəçi xahiş edəcəyi təqdirdə Məhkəmənin onun işinə qanun əsasında yaradılmış məhkəmə"tərəfindən baxılmadığına dair qəbul etdiyi qərarı nəzərə alınaraq həmin işə hüquqi məsələlər üzrə yenidən baxılmasına nail olmaq mümkündür.

42. Məhkəmə hazırkı işin faktlarını və yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq hesab edir ki, bu işdə pozuntu faktının təsbit edilməsi ərizəçinin məruz qaldığı istənilən mənəvi ziyana görə qənaətbəxş kompensasiyanı təşkil edir. Buna görə də Məhkəmə mənəvi ziyana görə kompensasiya ödənilməsini qət edir.

B. Xərclər və məsrəflər

43. Ərizəçi işə Avropa Məhkəməsində baxılması ilə bağlı çəkilməmiş xərclərə görə 2000 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir. Tələbini təsdiq etmək üçün o, özü ilə vəkili arasında imzalanmış sazişin sürətini təqdim etmişdir. Bu sazişə əsasən bu haqq Məhkəmə tərəfindən pozuntunun olduğuna dair qərar qəbul edildiyi halda ödəniləcəkdi. Ərizəçi, həmçinin özü və on səkkiz ailə üzvünün cinayət işi ilə bağlı ölkə məhkəmələrinin iclaslarında iştirak etmək və başqa dövlət orqanlarının nümayəndələri ilə görüşmək üçün nəqliyyat xərclərinə çəkdiyini iddia etdiyi 6600 avro və ölkə daxili proseslərlə bağlı poçt xidmətlərinə görə çəkdiyini iddia etdiyi 15048 avro məbləğində vəsaitin də ödənilməsini tələb etmişdir.

44. Hökumət qeyd etmişdir ki, ərizəçi ilə vəkili arasında bağlanmış saziş ölkədaxili qanunvericiliyə əsasən hüquqi xidmətlərə görə kontrakt hesab oluna bilməz, belə ki, burada tərəflərin hüquq və vəzifələri, kontraktın şərtləri göstərilməmiş və o, notarial qaydada təsdiq olunmamışdır. Buna görə də Hökumət sazişin məcburi xarakterə malik olmadığını, ərizəçinin vəkilə haqq ödəmək vəzifəsinin olmadığını və buna görə də onun məhkəmə xərcləri ilə bağlı tələbinin rədd edilməli olduğunu bildirmişdir.

45. Bundan əlavə, Hökumət qeyd etmişdir ki, nəqliyyat xərcləri ilə bağlı tələb müvafiq sübutlarla təsdiq olunmamışdır və bu xərclərin çəkilməsi zəruri deyildi. Poçt xərclərinə gəlicə, Hökumət qeyd etmişdir ki, ərizəçi bu tələbini təsdiq etmək üçün ümumi məbləği yalnız təxminən 1 Azərbaycan manatı olan qəbz təqdim etmişdir. Buna görə də Hökumət bu tələbi 1 AZN məbləğində qəbul edir.

46. Məhkəmənin presedent hüququna görə ərizəçiyə çəkdiyi xərc və məsrəflərə görə o zaman kompensasiya ödənilir ki, o, bu xərclərin həqiqətən də və zəruri olaraq çəkildiyini və məbləğinin ağılabatan olduğunu sübut edə bilsin.

47. Məhkəmə xərclərinə gəlicə, Avropa Məhkəməsi həyata keçirdiyi proseslərlə əlaqədar ədalətli təzminatın ödənilməsi ilə bağlı qərar qəbul edən zaman heç də mütləq şəkildə ölkədaxili qanunvericiliyin hüquqi xidmətlər üzrə kontraktın formasına dair tələbləri ilə bağlı olmur. Məhkəmə ərizəçi ilə vəkili arasında bağlanmış yazılı sazişi nəzərə alaraq hesab edir ki, bu,

ərizəçinin işə Məhkəmədə baxılması ilə bağlı məhkəmə xərcləri çəkdiyinin sübutudur. Lakin hazırkı işdə zəruri olan və əqlabatan iş yükünü nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, tələb olunan məbləğ həddindən artıqdır və ərizəçiyə ödəniləcək məbləğdən tutulacaq istənilən vergi də daxil olmaqla ona 1000 avro məbləğində vəsait ödənilməlidir.

48. İddia olunan poçt xərclərinə gəlincə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi tərəfindən təqdim edilmiş qəbzlər lazımı qaydada konkretləşdirilmədiyinə və çox zaman tam şəkildə oxuna bilmədiyinə baxmayaraq, onların məbləği Hökumətin iddialarının əksinə 1 AZN-dən artıq olmuşdur. Lakin bununla belə, bu ümumi məbləğ ərizəçinin iddia etdiyi kimi 15048 avro deyil. Hər bir halda Məhkəmə istər ölkə daxilində işə baxılması ilə bağlı nəqliyyat xərcləri, istərsə də poçt xərcləri ilə bağlı hesab edir ki, tələblər şişirdilmiş, müvafiq sübutlarla təsdiq olunmamışdır və hazırkı işdə təsbit edilmiş pozuntu kontekstində onların işə aidiyyəti yoxdur. Bu səbəblərə görə Məhkəmə bu tələbləri rədd edir.

C. Faizlərin ödənilməsi

197. Məhkəmə ödənilməyən məbləğə görə faiz dərəcəsinin Avropa Mərkəzi Bankının faiz dərəcəsinə uyğun olaraq hesablanmasını və bura üç faiz əlavə edilməsini münasib hesab edir.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ MƏHKƏMƏ

1. Yekdilliklə ərizəni Ali Məhkəmənin tərkibi ilə bağlı hissədə mümkün və digər hissədə mümkün olmayan *elan edir*;
2. 6 səs lehinə, 1 səs əleyhinə olmaqla Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu *qət edir*;
3. Yekdilliklə *qət edir ki*, pozuntu faktının müəyyən edilməsi ərizəçinin məruz qaldığı istənilən mənəvi ziyana görə qənaətbəxş ədalətli kompensasiyadır;
4. Yekdilliklə *qərara alır ki*,
  - (a) Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq cavabdeh Dövlət qərarın qüvvəyə minməsindən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə çəkdiyi məhkəmə xərclərinə görə, tutulacaq vergi də daxil olmaqla, 1000 avro (min avro) məbləğində vəsaiti ödəmənin həyata keçirilməsi zamanı mövcud olan məzənnəyə uyğun olaraq Azərbaycan manatı ilə ödəməlidir;
  - (b) yuxarıda qeyd edilən üç ayın keçməsindən sonra ödəmənin həyata keçirilməsinə qədər gecikdirilən müddət üçün yuxarıda göstərilən məbləğdən Avropa Mərkəzi Bankının faiz dərəcəsinə uyğun olaraq faizlər ödənilməli və buna üç faiz də əlavə edilməlidir;
5. Yekdilliklə ərizəçinin ədalətli kompensasiya tələbini digər hissələrdə *rədd edir*.
Qərar Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 2013-cü il 30 may tarixdə ingilis dilində və yazılı şəkildə tərtib edilmişdir.

Andre Uampax
Bölmə katibinin müavini

İzabel Berro-Lefevr
Sədr

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndi və Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 74-cü qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq hakim Dedovun xüsusi rəyi bu qərara əlavə edilir.

HAKİM DEDOVUN XÜSUSİ RƏYİ

Mən bu işdə Məhkəmənin qərəzsizlik məsələsi ilə bağlı verdiyi təhlillə razılaşmıram. 28-ci bənddə Məhkəmə qeyd edir ki, işə ikinci dəfə baxan Ali Məhkəmə tərkibinin qanun əsasında yaradılmış məhkəmə hesab edilə bilinib-bilinməməsi hakimin obyektiv qərəzsizliyi ilə bağlı istənilən şübhədən

daha böyük önəm təşkil edir. Sonra Məhkəmə milli Ali Məhkəmənin hakimlərinin tərkibinin ölkədaxili qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilib-edilmədiyini araşdırır.

Lakin milli Ali Məhkəmə mahiyyəti üzrə qərar qəbul etmək üçün faktiki əsasların olmaması səbəbi ilə aşağı məhkəmənin qərarını ləğv etmişdir. Belə olan halda, hakimin obyektiv qərəzsizliyi yalnız o zaman sarsıla bilər ki, həmin hakim həmin işə aşağı (və ya yuxarı) məhkəmədə baxılması zamanı iştirak etsin. Beləliklə, hakimlərin obyektiv qərəzsizliyini qorumaq məqsədi daşıyan təhlükəsizlik tədbirləri elə bir qaydada yaradılmalıdır ki, həmin hakimin özü üzərində nəzarəti həyata keçirə bilməməsi təmin olunsun və bununla da maraqlar münaqişəsi aradan qaldırılsın. İşin materialından göründüyü kimi, müvafiq hakim iki dəfə işə eyni qisimdə baxmışdır.

Məhkəmə bu cür maraqlar münaqişəsinin qarşısını almağa yönəlmiş ölkədaxili qanunvericiliyi təfsir etməyə meylsiz olmuşdur. Halbuki, onun bunu etməsinin qarşısını heç nə almamışdır, belə ki, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 109.1.6-cı maddəsinin mətni (qərarın 12-ci bəndinə bax) çox geniş şəkildə müəyyən edilmişdir. Belə formal yanaşma Razılığa Gələn Dövlətlərin milli məhkəmə sistemlərinin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərə və heç bir ağılabatan və proporsional əsas olmadan çətinliklər yarada bilər.

Yerli mətbuat səhifələrindən

“Bəs hakimlər kimdir və yaxud saxta məhkəmədə hansı vəkillikdən söhbət gedə bilər?!”

Son günlər ölkə vətəndaşı kimi hər birimizi narahat edən və təbii olaraq müzakirə olunan əsas mövzulardan biri də Xankəndində qondarma məhkəmə qarşısına çıxarılan həmyerlilərimiz ilə bağlı məsələdir. Bu məsələ ilə bağlı ölkə ictimaiyyətindən müxtəlif fikirlər səsləndirilir, təkliflər verilir və təşəbbüslər irəli sürülür. Xüsusilə, bu həssas məsələyə hüquqi aspektdən yanaşma, problemin həllinin hüquqi mexanizmləri hamıda böyük maraq doğurur.

“Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İctimai Birliyinin sədri, Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin üzvü, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Anar Bağirov son günlər ən çox müzakirə olunan mövzu ilə bağlı öz fikirlərini bölüşüb.

“Bu yaxınlarda həmyerlilərimizin iştirakı ilə Xankəndində səhnəyə qoyulmuş “məhkəmə teatrı”

bir azərbaycanlı kimi Lakin bir hüquqşünas bir nüans da bu soydaşlarımızın mexanizmlərinin mətbuatda bəzi qondarma məhkəmə girdəklərini Xankəndinə getmək rast gəldim. Onların bu niyyətlərini təqdir

məni də çox narahat edir. kimi məni narahat edən daha problemin həllinin, müdafiəsinin düzgün hüquqi tapılmasıdır. Son günlər hüquqşünaslarımızın qarşısına çıxarılan hüquqlarının qorunması üçün təşəbbüsü ilə çıxış etmələrinə təşəbbüslərində olan xeyirxah edirəm, lakin hesab edirəm ki,

bu yanlış hüquqi mexanizmdir. Qoy bəzi həmkarlarım inciməsinlər, onlara sualım var. Bəs hakimlər kimdir və yaxud saxta məhkəmədə hansı vəkillikdən söhbət gedə bilər?! Bu, dolayısı yolla qondarma Dağlıq Qarabağ rejimini qəbul etmək, düşmən dəyirmanına su tökməkdir” – deyər A.Bağirov bildirib.

“Bizə aydındır ki, vətəndaşlarımız ölkəmizin ərazisində sərbəst hərəkət etmək hüquqlarından xoş məramla istifadə etmişlər. Lakin ermənilər bu hadisəyə saxta don geyindirmiş, həmvətənlərimizi diversant kimi qələmə vermişlər. Bu hadisə bir daha sübut edir ki, azərbaycanlılardan heç biri, o cümlədən hüquqşünaslarımız ora gedəcəkləri təqdirdə analoji hallardan siğortalanmayıb. Dağlıq Qarabağda olan “bespredel” rejimindən hər şey gözləmək mümkündür” – deyər vəkil bildirib.

Hüquqşünas daha bir önəmli məqama diqqət yetirib. Belə ki, vəkilin sözlərinə görə, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci və 6-cı maddələrində göstərilmişdir ki, hər bir şəxs yalnız səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra qanuni həbs oluna bilər, eyni zamanda hər kəs ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Burada isə qanun əsasında yaradılmış və səlahiyyətli məhkəmədən söhbət gedə bilməz. Hətta qorxaq qondarma Dağlıq Qarabağ rejimi tərəfindən bu “məhkəmədə” “hakimlik” edən şəxsin kimliyi gizlədilir. Bununla aşkarlıq prinsipi də pozulmuşdur. A.Bağirov bildirir ki, həmin qondarma məhkəmə qanunsuz olduğu üçün təbii olaraq onun qəbul edəcəyi istənilən qərar heç bir hüquqi qüvvəyə malik ola bilməz. Ona görə, soydaşlarımız nəinki azad olunmalı, əksinə bu biabırçı “məhkəmə”ni quranlar, onda iştirak edənlər (hakim və s.) qanun qarşısında ciddi cavab verməli, məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

“Fikrimcə həmyerlilərimizin müdafiəsi üçün ən optimal yol Ermənistan barəsində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət ərizəsi təqdim etməkdir. Belə ki, Şahbaz Quliyev və Dilqəm Əhmədovun qanunsuz olaraq tutulması ilə bağlı məsələyə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının norma və prinsiplərinin pozulması nöqtəyi-nəzərindən baxılması zəruridir.

Məhz bu baxımdan Ermənistanın adı çəkilən şəxslərin qanunsuz tutulması və Avropa Konvensiyası ilə tanınmış hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə nəticələnmiş hərəkətlərə görə məsuliyyəti meydana çıxı bilər. Çünki “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın beynəlxalq hüququn subyekti sayılmaması mübahisəsizdir. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlar üzərində nəzarət etmək kimi bir hüquqa malik olmasa belə, Ermənistan öz işğalçı siyasəti nəticəsində həmin ərazi üzərində hərbi və iqtisadi baxımdan effektiv nəzarəti həyata keçirir. Qısacası, Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Beləliklə də, münaqişə Azərbaycan Respublikasının daxili məsələsidir. Bu baxımdan hər hansı kənar dövlət tərəfindən bu məsələyə müdaxilə edilməsi beynəlxalq hüquq baxımından tamamilə yolverilməzdir” – deyərək tanınmış hüquqşünas qeyd edib.

Anar Bağırov: “Bunları nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, soydaşlarımızın Avropa Konvensiyasının 3-cü (“İşgəncələrin qadağan olunması”), 5-ci (“Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ”), 6-cı (“Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ”) və 8-ci (“Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ”) maddələri ilə tanınmış hüquqları kobud şəkildə pozulmuşdur və Ermənistan dövləti buna görə məsuliyyət daşmalıdır. Avropa Məhkəməsinin buna bənzər işlər üzrə müxtəlif dövlətlərə qarşı kifayət qədər qərarları da vardır (“İlaşku və digərləri Moldova və Rusiyaya qarşı”, “Katan və digərləri Moldova və Rusiyaya qarşı”, “Drozd və Yanoçek Fransa və İspaniyaya qarşı” işlər və s.). “Sonda bildirmək istəyirəm ki, hal-hazırda “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi”nin vəkil üzvləri tərəfindən Xankəndində girov saxlanılan həmyerlilərimizin hüquqlarının effektiv müdafiəsi üçün populizmdən çox-uzaq olan lazımi hüquqi tədbirlər görülməkdədir və yaxın zamanlarda ictimaiyyətə bu barədə dolğun məlumat verilməkdir” – deyərək hüquqşünas qeyd edib.

Mənbə: <http://www.qafqazinfo.az/xeber-azrbaycan-huququnaslar-hrkt-kecdi-t101497.html>

Vergi cinayətləri nə zaman, necə və kimlər tərəfindən törədilir?

Təcrübə göstərir ki, bazar münasibətlərinin formalaşması və sürətli inkişaf müasir Azərbaycanda müsbət amillərlə yanaşı, həm də çətin, ziddiyyətli və mürəkkəb proseslərin yaranmasına təkan verir. Belə ki, ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra, bazar münasibətlərinin inkişafının ilk illərindən etibarən dövlət çox saylı vergi ödəyicilərinin vergi ödəməkdən yayınması halları ilə qarşılaşır. Şübhəsiz ki, bu hal büdcənin gəlir hissəsindən əhəmiyyətli dərəcədə itkilərin müşahidə olunması ilə

nəticələnir. Bununla əlaqədar, hüquq-mühafizə orqanlarının qarşısında vergidən yayınanlarla mübarizə kimi məsul bir vəzifə durur. Çünki, statistika göstərir ki, vergi cinayətləri ilbəil artır.

Bakı Hüquq Mərkəzinin (BHM) hüquq məsləhətçisi İsrafil Əlili vergi cinayətləri, onların istintaqı, bu cür cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan amillər, vergi cinayətlərinin subyektləri və s. barədə qısa məlumat verib.

Hüquqşünas: “Ölkəmizin vergi sistemində cinayətlərin ibtidai araşdırılmasını və əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirən struktur kimi Vergilər Nazirliyi yanında Vergi Cinayətlərinin İbtidai Araşdırılması Departamenti fəaliyyət göstərir. Vergilər Nazirliyi yanında Vergi Cinayətlərinin İbtidai Araşdırılması Departamenti vergi ödəməkdən yayınma və vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmiş digər cinayətlər üzrə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yoxlayır, təhqiqat və istintaq aparır, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirir, daha sonra vergi ödəməkdən yayınma və vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmiş digər cinayətlərə qarşı

mübarizə sahəsində vergi orqanlarının hüquq-mühafizə orqanları ilə, o cümlədən, xarici dövlətlərin hüquq-mühafizə qurumları ilə işgüzar münasibətlər yaradır və zəruri hallarda xidməti vəzifələrinin icrası zamanı vergi orqanlarının əməkdaşlarının şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün müəyyən edilmiş qaydada tədbirlər görür.

Hüquqşünas bildirib ki, yuxarıda qeyd olunan vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün Departamentə Azərbaycan Respublikası CM-nin 192-ci (Qanunsuz sahibkarlıq), 193-cü (Yalançı sahibkarlıq) və 213-cü (Vergi ödəməkdən yayınma), 213.1 (Aksiz vergisini ödəməkdən yayınma) maddələri üzrə cinayət işlərinin təhqiqatı və istintaqı başlanması, habelə Azərbaycan Respublikası prezidentinin "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" 28.09.2002-ci il tarixli Fərmanı ilə CM-nin 192,193, və 213-cü maddələrlə cinayət işləri başlandıqda bu cinayətlərin ibtidai istintaqı zamanı həmin məcəllənin daha 26 maddəsində nəzərdə tutulan cinayətlər üzrə, o cümlədən, 178-ci (Dələduzluq), 179-cu (Mənimsəmə və ya israf etmə), 308-ci (Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmə), 309-cu (Vəzifə səlahiyyətini aşma), 311-ci (Rüşvət alma), 312-ci (Rüşvət vermə), 313-cü (Vəzifə saxtakarlığı), 314-cü (Səhlənkarlıq) və iqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilən cinayətlərlə bağlı digər maddələr üzrə ibtidai istintaqın aparılması səlahiyyəti də Vergi cinayətlərinin ibtidai araşdırılması Departamentinə verilmişdir.

Əgər vergi cinayətlərini kriminalistik baxımdan nəzərdən keçirsək, demək olar ki, onların əsasında vergi orqanlarının simasında dövlət və vergi ödəyiciləri arasında olan konflikt dayanır. Vergi cinayətlərinin yaranması səbəbləri nəinki digər sahələr üzrə olan cinayətlərdən, həmçinin iqtisadi sahədə olan cinayətlərdən də öz spesifik cəhətləri ilə fərqlənir. Bu cinayətlərin törədilməsinə əsas təkan verəcək səbəblər kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Ölkənin iqtisadi həyatında baş verən köklü dəyişikliklərin doğurduğu iqtisadi səbəblər (məsələn, istehsalın aşağı düşməsi və ya kapitalın xaricə daşınması),
- Vergi qanunvericiliyinin yetkin olmaması, onda olan qeyri-stabillikdən yaranan hüquqi səbəblər,
- Vətəndaşların əksəriyyəti üçün səciyyəvi olan vergi sisteminə mənfi münasibətdən doğan psixoloji səbəblər.

Hüquqşünasın sözlərinə görə, vergi cinayətlərini törədə biləcək şəxslərin dairəsi kifayət qədər geniş aparıla bilər. Bir çox hallarda bu kateqoriya cinayətlər qabaqcıdan əlbir olan şəxslər tərəfindən törədilə bilər. Eyni zamanda bir faktoru da nəzərə almaq lazımdır ki, təcrübədə bu cinayəti törədən elə şəxslərə rast gəlinir ki, onlar bu cinayəti bilməyərəkdən törədirlər. Konkret desək, onlar bu cinayətin əsl icraçısının tapşırıqlarını yerinə yetirərək, cinayət törətdiklərinin fərqi qəndə olurlar. Ona görə də cinayətin törədilməsinə birbaşa aidiyyəti ola biləcək şəxslərinin dairəsinin müəyyən edilməsi bu tip cinayətlərin istintaqı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu , müstəntiqi böyük həcmli lazımsız işlərin yerinə yetirilməsindən azad edir. "İstintaq və məhkəmə təcrübəsi, eyni zamanda elmi tədqiqatlar göstərir ki, vergi cinayətlərini törədənlərin böyük əksəriyyəti kişilərdir. Bu kateqoriyadan olan işlər üzrə cinayətlərin törədilməsində təqsirkar olan 20 yaşından aşağı olan şəxslərə isə ümumiyyətlə rast gəlinmir. Statistika əsasən, vergi cinayəti törədənlərin böyük əksəriyyəti ali təhsilli, hətta elmlik dərəcəsi olan insanlardır." –deyə hüquq məsləhətçisi bildirib.

Sonda hüquqşünasın sözlərinə əlavə edib ki, vergiləri və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarını ödəməkdən yayınma əməli başlıca olaraq iki qrup üsulla törədilə bilər: 1) vergilərin və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödəyicisi tərəfindən saxta mühasibat və vergi sənədlərinin tərtib edilməsi, həmin sənədlərə yanlış məlumatların daxil edilməsi, əmlakın, gəlirlərin və ümumiyyətlə, vergitutma obyektinin gizlədilməsi, işçilərin sayının düzgün göstərilməməsi, işçilərlə əmək münasibətlərinin rəsmiləş-dirilməsi, onların real əmək haqlarının gizlədilməsi və s. üsullarla; 2) mühasibat və vergi sənədlərində hər şeyin qaydasında olmasına baxmayaraq, vergilərin və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməməsi. Vergiləri ödəməkdən yayınma fiziki şəxslər tərəfindən daha çox qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda gəlirlər haqqında bəyannamə təqdim etməməklə, gəlirlərin həcmi azaltmaqla və ya xərclərin həcmi artırmaqla, əmlakı uçotdan gizlətməklə, öz fəaliyyəti və əlavə gəlir mənbələri haqqında məlumatları təhrif etməklə, bəyannamə verməyə borclu olan şəxs olduğunu gizlətməklə, vergi güzəştləri əldə etmək üçün saxta sənədlər təqdim etməklə və digər üsullarla, hüquqi şəxslər tərəfindən isə mühasibat və vergi sənədlərinə gəlirlərin azaldılmasına, xərclərin artırılmasına və ya vergi tutulması üçün əhəmiyyət kəsb edən digər faktların qəsdən saxtalaşdırılmasına yönəlmiş həqiqətə uyğun gəlməyən, yalan məlumatların daxil edilməsi, əmlakın gizlədilməsi, təşkilatın həyata keçirdiyi kommersion və ya başqa təsərrüfat-maliyyə əməliyyatlarının qeydiyyata alınmaması və s. üsullarla törədilə bilər.

Mənbə: <http://anspress.com/index.php?a=3&lng=az&pid=300791>

Mənzili kirayə götürərkən yazılı müqavilə bağlamaq lazımdır mı?

Yeni dərs ilinin başlaması ilə bərabər paytaxtımızda kirayə bazarı daha da canlanır. Bəs kirayə ev axtaranlar nələri bilməlidirlər? Mənzili kirayə götürərkən yazılı müqavilə bağlamaq lazımdır mı?

Bununla bağlı suallara Bakı Hüquq Mərkəzinin (BHM) hüquq məsləhətçisi, vəkil Dünyamin Novruzov aydınlıq gətirib.

“Təcrübə göstərir ki, əksər hallarda mənzili kirayəyə götürərkən kirayəyə verənlə kirayəçi şifahi razılığa gəlirlər. Lakin bu hal sonradan hər iki tərəf üçün müəyyən problemlərin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Məsələn, (A) kirayəyə verən mənzili dərhal boşaltmağı tələb edə bilər ki,

bu vəziyyətdə kirayəçi çətin vəziyyətdə qalar. Çünki qısa müddətdə uyğun qiymətə mənzil tapmaq elə də asan deyil. (B) Kirayəyə verən növbəti aydan kirayə haqqının qiymətini birtərəfli qaydada artırdığını bildirə bilər. (C) Kirayəçi mənzilə və ya qonşulara zərər vurduğu halda tərəflər arasında müqavilənin olması kirayəyə verənin ona dəymiş zərəri məhkəmə qaydasında tələb etməsinə kömək edəcəkdir.” – deyə vəkil bildirib.

Hüquqşünas eyni zamanda bildirib ki, qeyd olunanlar müqavilə bağlanmasının zəruriliyini şərtləndirən faktiki amillərdir. Qüvvədə olan mülki qanunvericiliyin tələbinə görə daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə dair sərəncam verilməsi haqqında müqavilələr notariat qaydasında təsdiqlənməlidir. Əgər mənzil kirayəsi müqaviləsinin müddəti on bir aydan çoxdursa, ondan həmin hüquq da dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. (“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” qanununun 19.1-ci maddəsi).

Mənbə: <http://news.milli.az/society/305350.html>

Azərbaycanda 250-dən artıq vətəndaşa pulsuz hüquqi yardım göstərilmişdir

“Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” ictimai birliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının dəstəyi ilə həyata keçirdiyi “Virtual Hüquqi Klinika” adlı layihəsi başa çatmışdır. Layihənin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının virtual ortamda peşəkar hüquqşünaslar tərəfindən pulsuz hüquqi yardım almalarına şərait yaradılmasından ibarət idi.

İctimai birliyin rəhbərliyi layihə ilə bağlı öz fikirlərini bölüşmüşdür: “Əvvəla, bildirmək istəyirik ki, belə bir layihə ilə vətəndaşlarımıza, xüsusilə də aztəminatlı insanlara heç bir təmənnə olmadan hüquqi yardım göstərilməsi, bir insan və hüquqşünas kimi bizi çox sevindirir.

Bu layihəmizin reallaşmasına dəstək olduqlarına görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasına minnətdarlığımızı bildiririk. Qısaca qeyd etməliyik ki, layihə ərzində ümumilikdə, vətəndaşlar tərəfindən göndərilmiş 207 sual peşəkar hüquqşünaslar tərəfindən virtual ortamda aydın və dolğun şəkildə cavablandırılmışdır. Sevindirici haldır ki, təxmin olunduğu kimi, suallar təkcə paytaxt Bakıdan yox, ölkəmizin bir çox regionlarında, hətta xarici ölkələrdə yaşayan (Türkiyə və Rusiya) vətəndaşlarımız tərəfindən də göndərilmişdir.” Mərkəzdən eyni zamanda bildirilib ki, layihə çərçivəsində əvvəlcədən nəzərdə tutulmasa da 50-ə yaxın vətəndaşa telefon vasitəsilə (İctimai Birliyin telefonlarına gələn zənglər) hüquqi məsləhət verilmişdir. Əsasən, bölgələrdən zəng vuran vətəndaşlar, layihədən xəbərdar olsalar da internetə çıxışları olmadığı üçün, ya da internetdən istifadə etmə bacarıqları olmadığı üçün zəng etməli olmuşlar. Bu vətəndaşların əksəriyyəti yaşlı insanlar olmuşlar.

Mənbə: <http://qafqazinfo.az/xeber-250-dn-artq-vtndaa-pulsuz-huquqi-yardm-gostrilib.html>

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Ofşor şirkətlər barədə bilməli olduğunuz 5 fakt

“Ofşor” anlayışı tez-tez bizlərə rast gəlsə də, çox insanlar bu haqda mücərrəd anlayışa malikdirlər. KİV-lər ənənəvi olaraq ofşor şirkətləri mənfi obraz kimi təsvir etsələr də, internetdə yüzlərlə şübhəli vasitəçilər bununla bağlı öz xidmətlərini təklif edirlər. “Bakı Hüquq Mərkəzi” (BHM) hüquq şirkəti (www.bhm.az) ofşorla bağlı populyar mifləri dağıtmaq və onun biznesdə necə istifadə edilə biləcəyini göstərmək üçün, infoqrafika və əsas məsələlərlə bağlı məqalə hazırlayıb.

1. “Ofşor”, “Ofşor şirkət” – bu nədir?

“Ofşor” – xaricdə biznesin qurulması və qeydiyyatı üçün nəzərdə tutulmuş ele bir iqtisadi zonadır ki (Britaniya Virgin Adaları, Beliz və s.) , orada biznesin qurulması üçün əlverişli hüquqi və vergi şərtləri mövcuddur. “Ofşor” və “azvergili” zonaları fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, birinci zonada xarici şirkətlər üçün vergilər nəzərdə tutulmayıb, ikincidə (Niderland, Estoniya) isə vergi dərəcələri sadəcə aşağıdır. Müvafiq olaraq, “ofşor şirkət” – ofşor zonada qeydiyyatdan keçmiş xarici şirkətdir. Onun vasitəsilə müqavilələr bağlamaq, müəyyən malların alqı-satqısını həyata keçirmək və mülkiyyətə sahib olmaq mümkündür. Belə şirkətlər qeydiyyatdan keçdiyi ölkədə vergiyə cəlb olunmurlar, lakin “təxmin edilir” ki, onlar faktiki fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdə vergi ödəyirlər.

2. Nə üçün bu əlverişli və sərfəlidir?

Ofşorun əsas üstünlüyü - əlverişli vergi mühitinin olmasıdır. Bir qayda olaraq, ofşor şirkətlər gəlir vergisi, ƏDV, satışla bağlı vergilər və sosial ödənişlərdən azaddırlar. Sahibkarlar bundan istifadə edərək şəxsi əmlak və gəlir vergilərini də optimallaşdırırlar.

Ofşor zonada şirkəti qeydiyyat keçirmək tez, asan və ucuz başa gəlir. Adətən, bu 48 saat vaxt tələb edir, inzibati tələblər minimaldır, nizamnamə kapitalı isə tənzimlənmişdir. Əlverişli vergi mühitinə görə mühasibatlıq işləri də çox sadədir: şirkətlər üçün ƏDV ödəmək, illik hesabatlar təqdim etmək lazım deyil. Eyni zamanda audit də keçirilmir. Onlar həmçinin dövlət tərəfindən məhdudiyət olmadan bütün dünya üzrə investisiya qoymaqla sərbəstdirlər.

Ofşorun daha bir əhəmiyyətli üstünlüyü var – məxfilik (konfidensiallıq): təsisçilərin və səhmdarların şəxsi məlumatları şirkətin reyestrində əks olunmur. Məxfiliyin qorunması ilə bağlı əlavə tədbir kimi şirkətlər “nominal direktorlar” və “etibarlı mülkiyyətçilər” tərəfindən qeydiyyatdan keçirilə və idarə oluna bilirlər. Lakin, digər dövlətlər ofşor şirkətin sahibkarları barədə məlumatlar tələb edə bilirlər. Bu yalnız “kifayət qədər əsaslar” olduqda baş verə bilər, uzun və bürokratik cəhətdən mürəkkəb bir prosedurdur.

3. Çətinliklər və məhdudiyətlər.

Medalların həmişə iki üzünü var və ofşorun heç də yalnız müsbət tərəfləri olmur. Elə həmin o məxfiliyə görə, investirlərə ofşor şirkətin real dəyərini müəyyən etmək olduqca çətin olur və bu amil biznesin maliyyələşdirilməsi və qiymətləndirilməsini çətinləşdirir. Bundan başqa, şirkətin sahibinə mülkiyyət hüququnu təsdiq etmək və kredit almaq asan olmur.

İkinci mühüm məhdudiyət aktivlərinin bölüşdürülməsi aiddir: ofşor zonada şirkətin gəliri vergiyə

ABŞ və bir sıra digər dövlətlər öz ərazisində ofşor şirkətlərin müəyyən əməliyyat keçirməyini qanunla məhdudlaşdırır ki, bu da kredit, investisiya və vergi hesabatı məsələləri ilə bağlı çətinliklər yaradır. Lakin, praktikada belə hallara nadir hallarda rast gəlinir.

Məhdudiyətlərlə bağlı siyahıda işgüzar reputasiyanı da göstərmək olar KİV-lərdə yayımlanan bəzi xəbərlərə və bir sıra gurultulu qalmaqallara görə, ofşor şirkətlər tez-tez etibarsız kimi qələmə verilir və hesab edilir ki, belə şirkətlər vergilərdən yayınmaq və mülkiyyəti gizlətmək məqsədi ilə yaradılır.

4. Ofşor zonaların perspektivləri.

Dünyanın böyük iqtisadi mərkəzləri (ABŞ, Avropa Birliyi) bu yaxınlarda kifayət qədər “şəffaf” olmayan ofşor zonalarla bağlı böhranın səbəblərini araşdırdı və bəzi tədbirlər gördü. 2009-cu ildən onlar, ancaq əsaslı şübhələr olduqda ofşor şirkətlərdən vergi məlumatları istəyə bilirlər. Gələcəkdə isə, zərurət olarsa ofşor bankların qarşısında öz müştəriləri haqqında məlumatları açıqlamaq öhdəliyi qoyula bilər. Bu tədbirlərin məqsədi yalnız o maliyyə mərkəzlərini qorumaqdır, hansı ki, fəaliyyətləri kifayət qədər şəffafdır və əməkdaşlığa hazırdırlar.

5. Necə qeydiyyat almaq və ya ləğv etmək?

Ofşor zonada şirkəti müstəqil yolla və ya vasitəçi (məsələn, “Bakı Hüquq Mərkəzi” hüquq şirkəti) vasitəsilə açmaq olar. Sənədlərdən yalnız pasportun təsdiq edilmiş surəti lazımdır. Bir qayda olaraq, bütün bu prosedur 48 saatdan çox çəkmir. Azərbaycan və Avropadan fərqli olaraq, nizamnamə kapitalının həcmi heç nə ilə tənzimlənmişdir. Ona görə yalnız qeydiyyat xərci (1000\$-2000\$) və ərazidən asılı olaraq şirkətin saxlanması dəyəri ödənilir. Şirkəti ləğv etmək də asandır: əgər heç bir borc yoxdursa, 2-3 iş günü kifayətdir.

Sonda ofşorla bağlı bəzi statistik məlumatları nəzərinizə çatdırırıq.

TOP 10 – populyar ofşor zonalar

Ölkə (Ərazi)	1 illik xərc (\$)
Britaniya Virgin Adaları	700
Beliz	590
Honkonq	480
Seyşel Adaları	635
Dominik	450
Sent-Kits və Nevis	850
Anqilya	650
Kayman Adaları	1150
Kosta-Rika	750
Baham Adaları	1150

Ofşor şirkətlər nə ilə məşğul olurlar?

Daşınmaz əmlak	79 %
İnvestisiyalar və maliyyə	61 %
Bank xidmətləri	57 %
Kommunal xidmətlər	49 %
Telekommunikasiya	44 %
Pərakəndə ticarət	43 %
Proqram təminatı	42 %
Neft və qaz	41 %
Maşınqayırma	38 %
Turizm	36 %

Dünyada 10 ən kriminal rayon

1. Mərkəzi park, San-Pedro-Sula, Honduras.

Bu şəhər dünyanın ən təhlükəli şəhəri – “dünyanın ölüm paytaxtı” adlanır. Bu şəhər sanki narkotik alverçiləri arasında olan döyüş meydanıdır. Burada yerləşən binaların əksəriyyətini güllə izləri bəzəyir. Pəncərədən ətrafa boylanmaq, həyəətə baxmaq çox təhlükəlidir. Bu şəhərdə atəş səsləri hətta turistik rayonlarda da eşidilir. Mərkəzi parkda gəzmək isə heç kəsə məsləhət görülmür. Çünki, burada sıx

ağacların olması bir çox cinayətlərin gizlin törədilməsinə şərait yaradır. 100000 əhalisi olan bu şəhərdə 2013-cü ildə 169 qətl hadisəsi qeydə alınıb.

2. La-Laxa, Akapulko, Meksika.

Günəşli Akapulko şəhərində əsas qayda odur ki, sənə yaxınlaşan insanın nə təklif etməsindən asılı olmayaraq, ondan bir bəhanə gətirərək uzaqlaşmaq lazımdır. Sadəcə “Asta la vista” demək və dərhal gözdən itmək lazımdır. Bu şəhərdə də təxminən 100000 əhali olmasına baxmayaraq, keçən il 123 qətl hadisəsi baş vermişdir. Akapulko şəhərinin La-laxa rayonu xüsusilə təhlükəlidir. Belə ki, yerli polislərin dediklərinə görə, burada cinayətkarlıq tək cə narkotik alveri ilə kifayətlənmir. Xüsusilə son zamanlar cinayətkarlar varlı biznesmenləri oğurlayaraq onları yaxınlarına pul qarşılığında qaytarırlar.

3. Benedito Bentes, Maseyo, Braziliya.

Braziliyanın Maseyo şəhəri öz otlaları, çoxsaylı şəkər qamışı plantasiyaları və çox növlü cinayətləri ilə tanınır. Burada hər 100000 nəfərə təxminən 130 ölüm faktı qeydə alınır. Bu şəhərin ən təhlükəli rayonu isə Benedito Bentesdir. Bu əraziyə demək olar ki, polislər və xüsusi mühafizəçilər tərəfindən nəzarət yoxdur.

4. Dyumeyn Strit, Nyu-Orlean, Luiziana ştatı, ABŞ.

Dyumeyn Stritin sakinləri söyləyirlər ki, bu rayonda heç vaxt sakitlik olmayıb. Xüsusilə “Katrina” qasırğasının gəlişi ilə bu ərazidə narkotik alverçilərinin, avtomobil oğurlarının və s. sahələr üzrə cinayətkarların sayı qat-qat artıb.

5. Denhem Taun, Kingston, Yamayka.

Kingston şəhərinin qərbində yerləşən Denhem Taun şəhərin ən kriminal rayonlarından hesab olunur. Belə ki, burada hər 100000 nəfərə 50 qətl hadisəsi qeydə alınır. Rayonun əksər hissəsi alçaq, etibarsız və yoxsul yaşayış evlərindən ibarətdir.

6. Kollec-roud, Ferbanks, Alyaska ştatı, ABŞ.

ABŞ zorlama cinayətlərinin törədilmə sayına görə bir çox ölkələri qabaqlayır. Bu cinayətlərin ən çox törədildiyi 3 şəhərdən biri də Ferbanks şəhəridir. Belə ki, burada hər 100000 nəfərdən 191-i bu cinayətin qurbanı olur.

7. Nyanqa, Keyptaun, CAR.

Cənubi Afrika Respublikasının rəsmi danışiq dillərindən olan kosa dilində bu rayonu adı "ay" mənasını verir. Nyanqa – Keyptaunun ən köhnə rayonlarından hesab olunur və onun sakinləri əsasən qaradərililərdir. Bura həmçinin Keyptaunun ən kasıb və kriminal ərazilərindən hesab olunur. Təsadüfi deyil ki, Nyanqanı CAR-ın "qətlər paytaxtı" adlandırırlar.

8. Via-Del-Tritone, Roma, İtaliya.

Romada qətl və oğurluq halları digər böyük şəhərlərə nisbətdə o qədər də çox deyildir. Narkotik ticarəti burada o qədər də inkişaf etməyib, eyni zamanda mafioz qruplaşmaların fəaliyyətləri də İtaliyanın digər regionlarına baxdıqda burada zəifdir. Lakin, İtaliya bankların qarət olunmasına görə Avropada liderdir. Belə ki, Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrdə bank qarətlərinin statistikasına nəzər saldıqda, İtaliyanın payına bu cinayətlərin 42 %-i düşür. Təkcə Via-Del-Tritone rayonunda onlarla bank yerləşir.

9. Vera Kruz, Modesto, Kaliforniya ştatı, ABŞ.

Modesto – xüsusilə sürücülər üçün cəhənnəmi andırır. Amerika Milli cinayətkarlıqla mübarizə bürosunda reytingə görə ən çox yol qəzaları burada baş verir. Ümumiyyətlə, bu şəhərdə şəxsi həyat və mülkiyyət əleyhinə çoxlu cinayətlər baş verir. Son zamanlarda, xüsusilə qrup halında törədilən cinayətlərin sayı artmışdır. Odur ki, təkcə sürücülər üçün yox, eyni zamanda piyadalar və turistlər üçün bura təhlükəli ərazi hesab edilir.

10. Metropoliten, Dehli, Hindistan.

Amerikalı jurnalistlərin hazırladığı "Risklər xəritəsi"ne əsasən, adam oğurluğu cinayətinin statistikasına görə Hindistan Meksikadan sonra ikinci yeri tutur. Məsələn, 2011-ci ildə 8000 belə faktdan 3000-dən çoxu Dehliyə baş vermişdi. Bu şəhərdə tez-tez qətl və zorlama cinayətlərinə də rast gəlinir. Yerli polis orqanları xəbərdarlıq edir

ki, Dehliyə ən təhlükəli ərazilər metro stansiyalarının ətraflarıdır.

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1. *Atamın vəfatından sonra ona məxsus mənzil mənə və 3 qardaşıma keçmişdir. Lakin mərhumun bir şəxsə pul borcu da vardı. Qardaşlarımdan ikisi ölkədə olmadığından həmin şəxs borcun hamısını yalnız məndən və digər qardaşımdan tələb edir. Bu, nə qədər haqlıdır? Mən və ölkədə yaşayan qardaşım borcun hamısını ödəməliyikmi?*

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - MM) 500.1-ci maddəsinə görə, əgər öhdəliyin icrası bir neçə şəxsə onlardan hər birini öhdəliyin tam icrasında iştirak etməyə borclu edən şəkildə həvalə edilsə, kreditor isə yalnız birdəfəlik icranı tələb etmək hüququna malikdirsə, onlar birgə borcludurlar. MM-in 500.2-ci maddəsinə görə, birgə öhdəlik müqaviləyə, qanuna və ya öhdəlik predmetinin bölünməzliyinə əsasən əmələ gəlir. MM-in 1306.1-ci maddəsinə görə, vərəsələr miras qoyanın kreditorlarının mənafeələrini alınmış aktivdə özlərindən hər birinin payına mütənasib surətdə *birgə borclu kimi* tam ödəməyə borcludurlar.

Göründüyü kimi, MM-in 1306.1-ci maddəsi vərəsələrin birgə borclu kimi çıxış etməsini təsbit edir. MM-in 500.1-ci maddəsi isə birgə borclu anlayışını müəyyənləşdirərkən birgə borcludurların hər birinin öhdəliyin qismən deyil, tam icrasında iştirak etmək öhdəliyi daşdığını vurğulayır. Bu baxımdan, kreditorun (yəni konkret halda, borc verənin) borcun hamısını vərəsələrdən birindən və ya bir neçəsindən tələb etmək hüququ vardır. Bu həm də kreditorun haqlı mənafeələrinin müdafiəsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Çünki kreditorun üzərinə vərəsələrdən hər birini ayrılıqda müəyyənləşdirib borcun qismən (yəni onların mirasdakı payına uyğun hissədə) icrasını tələb etmək kimi əlavə yükün qoyulması ədalətli olmazdı.

Beləliklə, kreditorun tələbi MM-in 500 və 1306.1-ci maddələrinə əsaslanmaqla tamamilə haqlıdır. Siz və qardaşınız həmin borcu ödədikdən sonra digər vərəsələrdən onların əvəzinə ödəmiş olduğunuz borcu reqres qaydasında geri tələb etmək hüququna maliksiniz (MM, 509.1-ci maddə).

Sual 2. *Yol qəzası nəticəsində mənə məxsus maşına zərər dəymişdir. Avtomobilimi könüllü şəkildə sığortalatmışdım. Bilmək istəyirəm, maşınımaya dəyən zərərin müəyyənləşdirilməsi necə olacaq?*

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 925-ci maddəsi sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin miqdarının müəyyənləşdirilməsi qaydasını müəyyənləşdirir. Həmin maddənin tələbinə görə, zərəri sığortalının, sığorta olunanın və ya faydalanan şəxsin, yaxud onların nümayəndəsinin təqdim etdiyi sığorta tələbi əsasında mümkün olan ən qısa müddət ərzində sığortaçı müəyyən edir. Sığortaçı dəymiş zərəri müxtəlif üsullarla, o cümlədən zərər dəymiş predmetin və ya hadisə yerinin fiziki və texniki xüsusiyyətlərini müxtəlif vasitələrlə təyin etməklə, sxem və cizgilər tərtib etməklə, foto və video çəkilişlər aparmaqla, bilavasitə özü və ya «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələbini nəzərə almaqla nümayəndəsi kimi təyin etdiyi sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən müvafiq şəxs vasitəsilə qiymətləndirir. Zərərin sığortaçı tərəfindən qiymətləndirilməsi, habelə miqdarı barədə tərəflər arasında razılıq əldə edilmədikdə, zərərin miqdarının qiymətləndirilməsi «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələbi nəzərə alınmaqla, təyin olunan müstəqil ekspert tərəfindən aparılır.

Beləliklə, zərərin miqdarını müəyyələşdirmək hüququ sığortaçıya məxsusdur. Əgər Siz sığortaçının qiymətləndirməsi ilə razı olmasanız, onda qiymətləndirmə müstəqil ekspert tərəfindən aparılacaqdır. Əgər tərəflər arasında razılıq əldə edilməzsə, onda mübahisə məhkəmə qaydasında həll edilməli olacaqdır. Məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, bir qayda olaraq məhkəmələr bu cür işlərdə ekspertiza təyin etməklə dəymiş zərərin miqdarını müəyyənləşdirirlər.

Sual 3. Atamdan miras qalmış əmlak mənim və iki qardaşımın ümumi mülkiyyətindədir. İndi bizim aramızda mülklə bağlı mübahisə var və baxılmaqdadır. Mən həmin evə baxış keçirilməsini tələb edə bilərəm?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki prosessual məcəlləsinin (bundan sonra - MPM) 91-ci maddəsinə görə, xarici görünüşünə, xüsusiyyətlərinə, olduğu yerə və digər əlamətlərinə görə iş üçün əhəmiyyətli olan halların müəyyən edilmə vasitəsi ola bilən əşyalar maddi sübutlardır. MPM-in 202.1-ci maddəsinə görə, məhkəməyə gətirilə bilməyən və ya gətirilməsi çətin olan maddi və yazılı sübutlar, olduqları və ya saxlandıqları yerdə müayinə və tədqiq edilir. Məhkəmə, yerində müayinə aparılması haqqında qərardad çıxarır. MPM-in 202.2-ci maddəsinə görə, işdə iştirak edən şəxslər və nümayəndələr yerində müayinənin vaxtı və yeri haqqında xəbərdar edirlər, lakin onların gəlməməsi müayinənin aparılmasına mane olmur. Zəruri hallarda ekspertlər, mütəxəssislər və şahidlər də çağırılır. MPM-in 202.3-cü maddəsinə görə, müayinənin nəticələri məhkəmə iclasının protokoluna yazılır. Müayinə zamanı tərtib olunmuş və yoxlanılmış planlar, sxemlər, çertyojlar, hesablamalar, sənədlərin surətləri, müayinə zamanı çəkilmiş videoyazılar, yazılı və maddi sübutların fotosəkilləri, habelə ekspertin yazılı rəyi və mütəxəssisin şərh protokola əlavə edilir.

Göründüyü kimi, Siz məhkəmədən mübahisəli evə yerində baxış keçirməsini tələb edə bilərsiniz. Bu məsələyə məhkəmə tərəfindən müvafiq qərardadın qəbulu ilə münasibət bildiriləcəkdir.

Sual 4. Mülkiyyətimdə olan torpaq sahəsində fərdi yaşayış evi inşa etmişəm. Lakin bu zaman zəruri icazələri almamışam. Məhkəmə qərarı ilə həmin evi sənədləşdirmək istəyirəm. Məhkəməyə müraciət edərək həmin fərdi yaşayış evinə mülkiyyət hüququ üzrə daşınmaz əmlaka sahiblik, ondan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək faktının müəyyən edilməsini tələb edə bilərəm?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki prosessual məcəlləsinin (bundan sonra – MPM) tələbinə görə, xüsusi icraat qaydasında məhkəmə mülkiyyət hüququ üzrə daşınmaz əmlaka sahiblik, ondan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək faktının müəyyən edilməsi barədə işlərə baxır (307.2.6-cı maddə). MPM-in 306, 307.2.6, 308 və 310-cu maddələrinin analizi belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, məhkəmə tərəfindən bu cür faktın müəyyən edilməsi üçün aşağıdakı şərtlərin məcmu halda mövcudluğu tələb edilir: 1) Əmlak daşınmaz əmlak kateqoriyasına aid olmalıdır; 2) Ərizəçidə əmlaka dair hüququnun olmasını təsdiq edən sənəd olmuşdur, lakin həmin sənəd itirilmişdir; 3) Daşınmaz əmlaka dair hüquq barəsində mübahisə yoxdur; 4) müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanları hüquq müəyyən edici sənədin təkrarən verilməsindən imtina etmişlər və ya həmin sənədin bərpası mümkün deyildir. Yalnız bu 4 şərtin eyni vaxtda mövcudluğu halında işə məhkəmədə xüsusi icraat qaydasında baxıla bilər. Əgər ərizəçinin daşınmaz əmlaka dair hüquq müəyyən edici sənədi ümumiyyətlə olmamışdırsa və ya onların bərpası, dublikatının alınması mümkündürsə, onda ərizə MPM-in 306.4-cü maddəsinə əsasən baxılmamış saxlanılmalıdır. Başqa sözlə, xüsusi icraat qaydasında müəyyənləşdirilən fakt əmlakın mülkiyyət hüququ ilə şəxsin məxsusluğunu ilkin müəyyənləşdirən, hüquq yaradıcı fakt kimi çıxış edə bilməz. Təsadüfi deyildir ki, qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi məhkəmə mülkiyyət hüququ üzrə daşınmaz əmlaka sahiblik, ondan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək faktının müəyyən edilməsini əvvəllər mülkiyyətçi olmayan

şəxsin əmlaka mülkiyyət hüququnu əldə etməsi əsası kimi nəzərdə tutmur. Bu mənada, mülkiyyət hüququ üzrə daşınmaz əmlaka sahiblik, ondan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək faktının müəyyən edilməsi ərizəçinin qanunla qorunan marağının başqa yolla müdafiəsinin mümkün olmadığı hallarda ərizəçinin əvvəllər mövcud olmuş hüququn müəyyənləşdirilməsi, bu hüququn təsdiqi üsulu kimi çıxır edir.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənlərə əsasən və xüsusi icraat işləri subyektiv hüququn deyil, “qanunla qorunan marağın” müdafiəsi ilə xarakterizə olunduğundan xüsusi icraat qaydasında göstərilən tələblə çıxış etməyiniz əsaslı hesab oluna bilməz.

Sual 5. Turizm firmalarından biri ilə müqavilə bağlayaraq ailə üzvlərimlə birlikdə Türkiyə Respublikasına səyahət etmiş, lakin oteldəki şərait müqavilə şərtlərinə uyğun olmadığından istirahət edə bilməyərək geri qayıtmışsınız. Firma ödədiyim pulu geri qaytarmışdır. Lakin firmanın təqsirindən mənə və ailə üzvlərimə həm də mənəvi ziyan vurulduğunu düşünürəm. Mənəvi ziyanın ödənilməsini tələb edə bilərəm?

Cavab: “Turizm haqqında” qanunun 6-cı maddəsinin 1.4-cü hissəsinə görə, turist ... mənəvi zərərlərin əvəzinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada ödənilməsini tələb etmək hüququna malikdir.

“İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” qanunun 5-ci maddəsinin I hissəsinə görə, istehlakçı satıcıdan (istehsalçıdan, icraçıdan) alınmış malın (görülmüş işin, göstərilmiş xidmətin) keyfiyyətinin normativ sənədlərə, müqavilə şərtlərinə uyğunluğu barədə və həmçinin mal (iş, xidmət) haqqında satıcının (istehsalçının, icraçının) təqdim etdiyi məlumatla cavab verməsini tələb etmək hüququna malikdir.

“İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” qanunun 12-ci maddəsinə görə, istehlakçıların bu Qanunda nəzərdə tutulan hüquqları istehsalçı (icraçı, satıcı) tərəfindən pozularsa istehlakçıya dəyən mənəvi ziyan günahkar tərəfindən ödənilməlidir. Ödənilən ziyanın dəyəri, qanunla başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

Beləliklə, Sizin və ailə üzvlərinizin mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququnuz vardır. Turizm firmasının müqavilə öhdəliklərini lazımınca icra etməməsi nəticəsində istehlakçı kimi hüquqlarınızın pozulma faktının müəyyənləşdirilməsi iddianızın təmin olunması üçün yetərli olacaqdır. Zərərin məbləğinin müəyyənləşdirilməsi səlahiyyəti isə məhkəməyə məxsusdur.

Sual 6. Anam atama qarşı məhkəmədə boşanma barədə iddia qaldırmışdı. Rayon məhkəməsinin qətnaməsi ilə tərəflər arasındakı nikahın pozulması qət edilmişdi. Lakin qətnamənin qəbulundan bir neçə gün sonra atam vəfat etmişdir. Eşitdiyimə görə boşanmış şəxslər bir-birindən sonra vərəsə ola bilməzlər. Bilmək istərdim, anam mərhum atamın qanun üzrə vərəsəsi hesab olunurmu?

Cavab: Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 1159.1.1-ci maddəsinə görə qanun üzrə vərəsəlik zamanı birinci növbədə - ölənin uşaqları, miras qoyanın ölümündən sonra doğulmuş uşaq, arvad (ər), valideynlər (övladlığa götürənlər) bərabər pay hüquqlu vərəsələr sayılırlar.

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 23.1-ci maddəsinə görə nikah ... məhkəmə qaydasında pozulduqda isə bu barədə məhkəmənin qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gündən nikaha xitam verilmiş sayılır.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin 233.1-ci maddəsinə görə məhkəmə qətnaməsindən şikayət verilməmişdirsə, qəbul edildiyi gündən 1 ay keçdikdən sonra qanuni qüvvəyə minir.

Göründüyü kimi, atanız nikaha xitam verilməsi barədə məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə

minməmişdən əvvəl vəfat etmişdir. Bu halda, atanız vəfat edərkən ananızla onun arasındakı nikaha xitam verilməmişdi. Çünki nikaha xitam verilməsi barədə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi hələ qanuni qüvvəyə minməmişdi. Bu baxımdan, ananızın mərhum ərinin, yəni atanızın qanun üzrə birinci növbədə vərəsəsi kimi miras əmlakdan pay almaq hüququ vardır.

Sual 7. Mağazadan oğlumun dərslərində istifadəsi məqsədilə noutbuk almışdım. Satıcı mala 1 illik zəmanət (12.07.2013-12.07.2014-ci il) vermişdi. Zəmanət müddəti ərzində maldə qüsurlar ortaya çıxdı və mənim müraciətimdən sonra satıcı zəmanətin şərtlərinə uyğun olaraq malı təmir edib mənə qaytardı. Bütün bu prosedura, yəni malın məndən alınub təmir edilərək geri qaytarılması 25 gün davam etdi. Lakin bu ilin iyul ayının 28-də noutbukda yenidən qüsurlar ortaya çıxdı. Bununla bağlı mən dərhal əvvəlki kimi satıcıya müraciət etsəm də, o, zəmanət müddətinin bitməsinə əsas gətirərək noutbuku təmir etməkdən imtina etdi. Satıcının bu imtinası əsaslıdır?

Cavab. “İstehlakçıların hüquqlarını müdafiəsi haqqında” qanunun 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə görə İstehlakçı (icraçı) malın (işin, xidmətin), həmçinin komplektləşdirici məmulatların qanunvericilikdə nəzərdə tutulan zəmanət müddəti ərzində bu müddətlərin olmadığı hallarda işə müqavilə ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada normal işini (tətbiqini və istifadəsini) təmin edir.

Həmin maddənin 4-cü hissəsinə görə zəmanətli təmir aparılarkən malın (işin, xidmətin) zəmanət müddəti onun təmirdə olduğu müddət qədər uzadılır. Göstərilən müddət istehlakçının qüsurları aradan qaldırmaq tələbini irəli sürdüyü gündən hesablanır.

Göründüyü kimi, satıcının zəmanətli təmirdən imtinası əsaslı deyil. Çünki maldə ilk dəfə aşkara çıxmış qüsurların aradan qaldırılmasına 25 gün sərf edildiyindən malın zəmanət müddəti də 25 gün artırılmalıdır. Buna görə maldə ikinci qüsurlar aşkar edilərkən sözügedən qanunun 6-cı maddəsinin 4-cü hissəsinin tələbi baxımından zəmanət müddəti hələ bitməmişdi.

Sual 8. Qızım ailə qurmuş və bir övladı vardır. Lakin sonradan boşanmışdır. Nəvəm mənimlə qalır və bütün qayğıyı mən çəkirəm. Ona görə də, nəvəmi övladlığa götürmək istəyirəm. Bununla bağlı 2 sualım var. 1) Valideynlərinin razılığı olmadan nəvəmi övladlığa götürə bilərəm? 2) Övladlığa götürməyə imkan verməyən xəstəliklər dedikdə, hansı xəstəliklər başa düşülür?

Cavab. Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, valideynləri olan uşaq yalnız valideynlərinin razılığı ilə övladlığa götürülə bilər (Ailə Məcəlləsi, m. 122.1). Ailə Məcəlləsinin 123-cü maddəsi ümumi qaydadadan istisnayı, yəni valideynlərin razılığı olmadan övladlığa götürməni nizama salır. Ailə Məcəlləsinin 123.1-ci maddəsinə görə valideynlər valideynlik hüquqlarından məhrum edilmişlərsə və bundan 1 il müddət keçmişsə və ya qanunla müəyyən olunmuş qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilmişlərsə, övladlığa götürməyə onların razılığı tələb olunmur.

Həmin Məcəllənin 123.2-ci maddəsinə görə valideynlər 6 aydan artıq müddətdə uşaq ilə birlikdə yaşamırlarsa, qəyyumluq və himayə orqanlarının xəbərdarlığına baxmayaraq, onun tərbiyəsində və ya saxlanılmasında iştirak etməkdən boyun qaçırırlarsa, uşağa valideynlik diqqəti və qayğısı göstərmirlərsə, övladlığa götürmə onların razılığı olmadan da icra edilə bilər.

İkinci suala gəldikdə, onu qeyd edək ki, övladlığa götürməyə, qəyyumluğa və himayəyə qəbul etməyə imkan verməyən xəstəliklərin siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti) tərəfindən müəyyən olunur (Ailə Məcəlləsi, m. 120.2). Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 avqust tarixli, 141 nömrəli Qərarı ilə “Övladlığa götürməyə, qəyyumluğa və himayəyə imkan verməyən xəstəliklərin Siyahısı” təsdiq edilmişdir. Həmin Siyahıda göstərilən xəstəliklər aşağıdakılardır: 1. Vərəm (aktiv və xroniki) —

lokalizasiyasından asılı olmayaraq, I, II və V qrup dispanser qeydiyyatında olan xəstələr; 2. Daxili orqanların, sinir sisteminin, dayaq-hərəkət aparatının xəstəlikləri—dekompensasiya mərhələsində olan xəstələr; 3. Bədxassəli onkoloji xəstəliklər—lokalizasiyadan asılı olmayaraq; 4. Narkomanlıq, toksikomanlıq, xroniki alkoqolizm; 5. İnfeksiyon xəstəliklər—dispanser qeydiyyatından çıxarılan qədər olan xəstələr; 6. Ruhi xəstəliklər—müəyyənləşdirilmiş qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən xəstələr; 7. Əmək qabiliyyətini itirməklə I və II qrup əlilliyə gətirib çıxaran bütün travmalar və xəstəliklər.

Sual 9. Ailəmlə birlikdə uzun müddət özəlləşdirilməmiş mənzildə order əsasında yaşamış. Mənzilin özəlləşdirilməsi zamanı mən və oğlum ərizə yazaraq mənzilin ərimin adına sənədləşdirilməsinə etiraz etmədiyimizi bildirdik. Ailədə ərimlə olan münasibətlərimiz pisləşmişdir. Ərim deyir ki, mənim həmin mənzillə bağlı heç bir hüququm yoxdur; çünki özəlləşdirmə zamanı öz hüquqlarımdan onun xeyrinə imtina etmişəm. Bu, nə dərəcədə düzgündür?

Cavab. “Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında” qanunun 1-ci maddəsi özəlləşdirmənin əvəzsiz olaraq həyata keçirildiyini təsbit etmişdir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsi əmlakın ər-arvadın ümumi gəlirləri hesabına əldə olunmasını onun (yəni əmlakın) ər-arvadın birgə mülkiyyəti sayılması üçün zəruri iki şərtədən biri kimi qəbul edir, onda mənzil üzərində mülkiyyət hüququnuzun olmamasını demək olar. Lakin mənzilin ərinizin adına özəlləşdirilməsi Sizin və oğlunuzun həmin mənzil üzərində yaranmış istifadə hüququnuzu aradan qaldırmır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu “Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci, 5-ci və 12-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qərarında göstərmişdir ki, “özəlləşdirilən mənzildə faktiki yaşayan ailə üzvlərinin həmin mənzilin onlardan birinin mülkiyyətinə verilməsi haqqında razılığının olması, onların həmin mənzildə yaşamaq hüququndan imtinası kimi qiymətləndirilə bilməz”. Beləliklə, Sizin özəlləşdirilmiş mənzildən istifadə hüququnuz vardır və özəlləşdirmə zamanı verdiyiniz yazılı razılıq bu hüququnuzdan imtina etdiyiniz mənasına gəlmir.

Sual 10. Rayonumuzun kənd sakini “Hil” Bələdiyyəsindən 2005-ci ildə 2 hektar kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq sahəsini uzun müddətli – 99 illik icarəyə götürmüşdür. Həmin torpaq sahəsini hansı qaydada alqı-satqı edə və ya icarəyə götürə bilərəm?

Cavab. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəllənin 86-cı maddəsinin 2-ci hissəsinə görə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş dövlət torpaqları, ümumi istifadədə olan, habelə hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində və icarəsində olan bələdiyyələrin kənd təsərrüfatına yararlı torpaqları alqı-satqı obyektinə ola bilməz. “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” qanunun 7.2-ci maddəsinə görə hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində və icarəsində olan bələdiyyələrin kənd təsərrüfatı təyinatlı, eləcə də meşə və su fondu torpaqları xüsusi mülkiyyətə verilə bilməz. Göründüyü kimi, icarədə olan bələdiyyələrin kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqları xüsusi mülkiyyətə verilməsi mümkün deyildir. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəllənin 51-ci maddəsinin 5-ci hissəsinə görə mülkiyyətçi olan icarəyəverənin razılığı ilə, icarəçi icarəyə götürdüyü torpaq sahəsini başqasına subicarəyə (ikinci əldən icarəyə) verə bilər. “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” qanunun 11.11-ci maddəsinə görə icarəçi icarəyə götürdüyü torpaq sahəsini subicarəyə yalnız bələdiyyələrin razılığı ilə verə bilər. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsinin 53-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaq sahələri istifadəyə və icarəyə verilərkən (satılarkən), onun icarəyə (və ya subicarəyə) verilməsi qadağan edilə bilər. Göründüyü kimi, icarə müqaviləsində həmin torpaq sahəsinin subicarəyə verilməsi qadağan edilməmişdirsə, Siz həmin torpaq sahəsini bələdiyyənin razılığı ilə subicarəyə götürə bilərsiniz.

* Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Asudə

Anton Pavloviç Çexov

“Mərc” hekayəsi

Qaranlıq payız gecəsi idi. Qoca bank sahibi öz iş otağında o başa-bu başa addımlayıb on beş il öncə bir payız günü qonaqlıq verdiyini yada salırdı. Bu məclisə çox ağıllı insanlar, alimlər, müxbirlər toplaşmış maraqlı söhbət edirdilər. Söz ölüm cəzasının üstünə gəlib çıxdı. Qonaqların əksəriyyəti ölüm cəzasına mənfi yanaşırdılar. Onlar bu cəza üsulunu köhnəlmiş, xristian ölkələrinə yaraşmayan və mənəviyyatsızlıq adlandırırdılar. Bəzi məclis iştirakçılarının fikrinə görə, ölüm hökmü hər yerdə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasıyla əvəz edilməli idi.

— Sizinlə razılaşmıram, — deyərək ev sahibi dilləndi. — Nə ölüm cəzasını, nə də ömürlük həbsin dadını bilmirəm, lakin *a priori* söyləmək mümkünsə, onda, mənəcə, ölüm cəzası

həbsdən daha əxlaqlı və humanistdir. Qətl tez öldürür, ömürlük həbs isə yavaş-yavaş. Bu halda hansı cəllad daha insaflıdır? Sizi bir neçə dəqiqədə öldürən, yoxsa canınızı uzun illər ərzində tədricən alan?

Qonaqlardan biri dedi :

— Hər ikisi eyni dərəcədə mənəviyyatsızlıqdır, çünki hər ikisi də eyni məqsəd daşıyır, həyatdan məhrum etmə. Dövlət allah deyil, istəyəndə qaytara bilməyəcəyi bir şeyi onun almağa haqqı yoxdur. Qonaqların arasında iyirmi beş yaşlı cavan bir hüquqşünas oturmuşdu. Onun fikrini soruşanda, o dedi:

— Ölüm cəzası da, ömürlük həbs də eyni dərəcədə mənəviyyatsızlıqdır, lakin bunların birini seçməyi təklif etsəydilər, mən, əlbəttə ki, ikincini tərcih edərdim. Bir təhər yaşamaq heç yaşamamaqdan yaxşıdır.

Canlı mübahisə başladı. O zaman daha cavan və əsəbi olan bank sahibi birdən özündən çıxaraq, yumruğunu masaya çırpıb gənc hüquqşünasa üz tutaraq qışqırdı:

— Yalandır! İki milyona mərc gəlirəm ki, qazamatda heç beş il də otura bilməzsiz.

— Bu ciddi təklifdirsə, onda mərc gəlirəm ki, beş yox, on beş il oturaram, — deyərək hüquqşünas cavab verdi.

Bankir çığırdı:

— On beş? Oldu! Cənablar, iki milyon qoyuram!

Hüquqşünas:

— Razıyam! Siz milyonlarınızı, mən isə öz azadlığımı qoyuram!

Bu vəhşi, mənasız mərc də beləcə baş tutdu! O zaman milyonlarının sayını bilməyən, ərköyün və yelbeyin bankir mərcdən heyrətə gəlmişdi. O, şam yeməyi zamanı hüquqşünasla zarafat edib deyirdi:

— Cavan oğlan, hələ ki gec deyil, ağılnızı başınıza yığın. Mənim üçün iki milyon heç nədir, amma siz ömrünüzün üç-dörd ən gözəl illərini itirməyə risk edirsiniz. Üç-dörd deyirəm, çünki bundan artıq otura bilməyəcəksiniz. Bir də ki, ay bədbəxt, unutmayın ki, könüllü həbs məcburi həbsdən daha ağırdır. Hər an azadlığa çıxma bilmə imkanınızın olması bütün mövcudluğunuzu zəhərləyəcəkdir. Sizə yazığım gəlir!

İndi də bank sahibi o başa-bu başa addımlayaraq, bütün bunları xatırlayıb özünə sual verirdi:

— Nəyə lazım idi bu mərc? Hüquqşünas həyatının on beş ilini itirməyində, mənim isə iki milyonumu çölə atmağında nə fayda? Ölüm cəzasının ömürlük həbsdən daha pis və ya daha yaxşı olmasını insanlara bu mərc sübut edə bilərmə heç? Yox, bir daha da yox. Bu, cəfəng və mənasızdır. Mənim tərəfimdən bu addım tox adamın şiltaqlığı idi, hüquqşünasın tərəfindən isə — pula olan adi hərislik... Sonra o, həmin gecədən sonra baş verənləri yada salır. Qərara alınır ki, hüquqşünas öz həbsini ciddi nəzarət altında bankirin bağında tikilmiş kiçik evlərin birində keçirəcək. Şərtləşmişdilər ki, oğlan on beş il ərzində otağın kandarından ayağını qoymaq, insan üzü, insan səsi eşitmək, məktub və qəzet almaq ixtiyarından məhrum olunur. Musiqi alətində çalmaq, kitab oxumaq, məktub yazmaq, şərab içmək və tütün çəkmək ona qadağan deyildir. Ətraf ələmlə oğlanın ünsiyyəti, şərtə görə, danışmayaraq, yalnız kiçik pəncərədən mümkün idi. Lazım olan kitabı, musiqi notlarını, şərab və sair əşyaları ürəyi istədiyi qədər məktubla sifariş edə, amma yalnız pəncərədən ala bilərdi.

Həbsi çox ciddi şəkildə tək-tənha keçirmək üçün müqavilə bütün ayrıntıları nəzərə alırdı. Bu sənədə görə, hüquqşünas düz on beş il, 1870-ci il 14 noyabr saat 12-dən 1885-ci il 14 noyabr saat 12-dək otaqda qalmalı idi. Hüquqşünas tərəfindən ən cüzi şəkildə şərtləri pozmaq cəhdi, danışılan vaxtın bitməsinə iki dəqiqə qalmış həтта, iki milyonu ona vermək vəzifəsindən bank sahibini azad edəcəkdir. Qısa məktublarından belə anlamaq olurdu ki, həbsin ilk ilində hüquqşünas təklik və darıxmaqdan çox əziyyət çəkirdi. Onun otağından gecə-gündüz royal səsləri eşidilirdi! O, şərab və tütündən imtina edir. O yazır ki, şərab istəkləri coşdurur, istəklər isə məhbusun ilk düşmənləridir; bundan əlavə, yaxşı şərab içərkən heç kimi görməməkdən darıxdırıcı bir şey yoxdur. Tütün isə otaqda havanı korlayır. Birinci il hüquqşünasa əsasən yüngül məzmunlu kitablar göndərilirdi: mürəkkəb sevgi intriqalarıyla dolu romanlar, cinayət haqda və fantastik hekayələr, komediyalar və s.

İkinci il otaqda musiqi sədaları kəsilir və hüquqşünas məktublarında tək-cə klassikləri tələb edir. Beşinci il musiqi təzədən eşidilir və məhbus şərab istəyir. Pəncərədən ona nəzarət edən qulluqçular söyləyirdilər ki, bütün bu il o, ancaq yeyir, içir və çarpayıda uzanır, tez-tez əsnəyir, özü-özüyə hirsli-hirsli danışır. Kitab oxumur. Hərdən gecələr yazmağa başlayır, çox yazır, səhərə yaxın da bütün yazdıqlarını cırır. Bir neçə dəfə onun ağladığını eşidirlər.

Altıncı ilin ikinci yarısı məhbus cidd-cəhdlə xarici dillər, fəlsəfə və tarix öyrənməklə məşğul olmağa başlayır. O, bu elmlərə elə şövqlə baş vurur ki, bankir onun üçün yeni kitabları sifariş etməyi ancaq çatdırırdı. Dörd il ərzində dustağın tələbi ilə təxminən altı yüz cild kitab sifariş olunur. Bu həvəs dövrünün arasında bank sahibi məhbusdan belə bir yazı alır: “Əziz dustaqxana gözətçim! Bu sətirləri sizə altı dildə yazıram. Onları başı çıxan adamlara göstərin, qoy oxusunlar. Bircə dənə də səhv tapmasalar, yalvarıram sizə, onda əmr edin ki, bağda tütəngdən göyə atəş açsınlar. Bu atəş, səylərimin hədəre getməməsi xəbərini verər mənə. Bütün əsrlər və ölkələrin dahiləri müxtəlif dillərdə danışsınlar, amma hamısında eyni alov yanmaqdadır. Aah, onları anladığıma görə nə qədər xoşbəxt olduğumu bilsəydiniz kaş!” Məhbusun arzusu yerinə yetirilir. Bankir, bağda iki dəfə atəş açmağa əmr verir.

10 ildən sonra hüquqşünas masa arxasında tərpənmədən oturub yalnız İncili oxuyur. Dörd ildə altı yüz mürəkkəb kitabların öhdəsindən gələn adamın bircə dənə rahat, qalın olmayan bu kitabın oxunmasına bir ilə yaxın sərf etməsi bankirə qəribə gəlirdi. İncilin ardınca sıra gəlir dinlərin tarixi ilə ilahiyata.

Həbsin son 2 ilində məhbus həddindən artıq çox, nə olsa oxuyur. O, gah təbii elmlərlə məşğul olur, gah da Bayron və ya Şekspiri tələb edirdi. Hərdən dustaq eyni zamanda öz məktublarında kimya, tibb dərslisi, roman, hansısa fəlsəfi və ya ilahiyat əsərini göndərməyi xahiş edirdi. Onun mütaliəsi, gəmi qırıntıları arasında dənizdə üzən və həyatını xilas etmək üçün gah o gah da bu qırıntıdan tutmağa çalışan adamın hərəkətlərinə bənzəyirdi!

II

Bank sahibi bunları yada salıb düşünürdü: “Sabah saat 12-də o, azadlığa çıxacaq. Şərtə görə, ona iki milyon ödəməliyəm. Ödəsəm — hər şey məhv olacaq: olan-qalan pulumu da itirəcəyəm...”

On beş il öncə o, milyonlarının sayını bilmirdi, indi isə pulunun, yoxsa borclarının daha çox olduğunu özündən soruşmağa qorxurdu.

Ehtiraslı birja oyunu, təhlükəli alver və qocalıqda da imtina edə bilmədiyi ehtirası tədricən işlərini tənəzzülə gətirib çıxarmışdı. Qorxmaz, özünə güvənən, təkəbbürlü zəngin bu kişi, hər kağız bahalaşması və ucuzlaşmasında canına əsməcə düşən orta səviyyəli bankirə çevrilmişdi.

Ümitsizlik içində qalmış qoca, başını əlləriylə tutub öz-özünə danışıır:

— Lənətə gəlmiş mərc! Bu adam niyə ölmədi? Onun hələ qırx yaşı var. Son pullarımı məndən alacaq, evlənəcək, həyatdan ləzzət alacaq, birjada oynayacaq, mən isə dilənçi kimi paxıllıqla ona baxıb ondan hər gün eyni sözləri eşidəcəyəm: “Həyatımın xoşbəxtliyinə görə sizə borcluyam, izin verin sizə kömək edim!” Yox, bu lap ağ olar! İflas və rüsvayçılıqdan yeganə çıxış yolu varsa, o da — bu adamın ölümüdür!

Saat üç oldu. Bankir diqqətlə qulaq asır: evdə hamı yatmış, pəncərədən üşümüş ağacların xışıltısı gəlir ancaq. O, səssiz olmağa çalışaraq seyfindən on beş ildə açılmayan qapının açarını çıxarır, paltosunu geyinib evdən çıxır.

Bağ, qaranlıq və soyuq idi. Kəskin nəm külək uğultuyla bağı bürüyüb ağacların rahatlığını pozurdu. Bankir gözlərini nə qədər zilləsə də, nə yeri, nə ağ heykəlləri, nə bağdakı tikilini, nə ağacları görmürdü. O, tikili otaq yerləşən yerə yaxınlaşıb iki dəfə gözətçini səslədi. Cavab gəlmir. Yəqin, gözətçi pis havadan gizləniib, ya mətbəxdə, ya da oranjereyada yatmışdı.

Qoca düşünür: “Niyətimi həyata keçirməyə gücüm çatsa, şübhə ən əvvəl gözətçinin üstünə düşəcək.”

Qaranlıqda pilləkən və qapını tapıb tikilinin ön hissəsinə keçir, sonra çətinliklə kiçik dəhlizə keçib kibrit yandırır. Burada heç kim yoxdur. Döşəksiz, yorğansız bir çarpayı, küncdə də çuğun peç qaraltısı görünürdü. Məhbusun otağına aparın qapının möhürləri yerində idi.

Kibrit sönəndən sonra həyəcədən titrəyən qoca, kiçik pəncərədən boylanır.

Məhbusun otağında zəif bir şam yanır. Oğlan masa arxasında oturmuş, yalnız kürəyi, başı və əlləri görünür. Masanın da, yanındakı iki kürsü və xalça üstündə də açıq kitablar var.

Beş dəqiqə keçir, məhbüs isə bir dəfə də olsun tərpənmir. On beş illik dustaqlıq, ona hərəkətsiz oturmağı öyrətmişdi. Bank sahibi barmağı ilə pəncərəni döyür, dustaq isə bu səsə cavab olaraq heç tərpənmir. Belə halda bankir ehtiyatla qapıdan möhürləri qoparıb açarı qifilə salır. Paslanmış qifildən xırıltı çıxır, qapı cırıldayır. Bu məqamda qoca, təəccüb və addım səslərini gözləyir, amma üç dəqiqə keçir, qapının arxasında isə yenə də sakitlik duyulur. O, otağa keçməyə ürək edir.

Masa arxasında adi adamlara bənzəməyən tərpənmədən bir insan oturmuşdu. Bu, dəri ilə örtülmüş, uzun cod qıvrım saçları və pırtlaşıq saqqalı olan skelet idi. Sifətinin rəngi sarı, torpaq rənginə bənzəyir, yanaqları batıq, kürəyi uzun və ensiz, saçlı başını tutan əli isə çox nazik və arıq olduğundan, ona baxmaq qorxunc idi. Saçlarına artıq dən düşmüşdü, qocalmış üzgün sifətə baxanlardan heç kim inanmazdı da ki, bunun cəmi qırx yaşı var. O, yatmışdı... Masanın üstünə əyilmiş başının önündə çox kiçik xətlə yazılmış bir kağız var idi.

Bankir düşünür: “Yazıq! Yatıb, yuxuda da, ola bilsin, milyonlarımı görür! Amma bu yarım-meyiti çarpayıya atıb balıncıla yüngülcə ağzını tutmağım bəsdir ki, ən vicdanlı tibbi yoxlama da zor nəticəsində ölüm nişanələrini tapa bilməsin. Lakin əvvəl oxuyaq görək o, burada nə yazıb...”

Bank sahibi masanın üstündən kağızı götürüb aşağıdakıları oxuyur:

“Sabah saat 12-də azad olub insanlarla ünsiyyətdə olma haqqımı əldə edirəm. Amma bu otağı tərk edib günəşi görmədən öncə sizə bir neçə söz deməyi gərək bilirəm. Təmiz vicdanla və məni görən tanrı qarşısında sizə ərz edirəm ki, azadlığa da, həyata da, sağlamlığa da, sizin kitablarınızda dünyanın nemətləri adlandırılan hər şeyə də nifrət edirəm.

On beş il diqqətlə yer həyatını öyrənmişəm. Düzdür, yeri və insanları görmürdüm, amma kitablarınızda ətirli şərab içirdim, şərquilər oxuyurdum, meşələrdə maral və vəhşi qabanlar ovlayırdım, qadınlar sevirdim... Dahi şairlərinizin sehri ilə yaradılan bulud kimi gözəllər yanıma gəlib mənə kefləndirici gözəl nağıllar pıçıldayırdılar. Sizin kitablarınızda Elbrus və Monblanın zirvələrinə dırmaşmış oradan səhər çağları günəşin doğmasını, axşamlar da səmanın, okeanın və

dağların başının qızılı rənglərə bürüməsini görürdüm. Oradan başımın üstündən qara buludları yarıb şaxan ildırımları görürdüm.

Yaşıl meşələri, tarlaları, çayları, gölləri, şəhərləri görürdüm. Dəniz pərilərinin nəğmələrini və çoban tütəyinin havasını duyurdum, tanrı haqda mənimlə söhbətləşməyə uçub gələn gözəl iblislərin qanadlarını oxşayırdım... Sizin kitablarda dibsiz dərələrə atılırdım, möcüzələr yaradırdım, öldürürdüm, şəhərləri atəşə verirdim, yeni dinlər təbliğ edirdim, bütöv dövlətləri fəth edirdim... Kitablarınız mənə müdriklik verdi. Əsrlər boyu yorulmaz insan zəkasının yaratdıqları, başımda kiçik topa kimi sıx yığışıbdır. Bilirəm ki, hamınızdən ağıllıyam.

Sizin kitablarınıza da, dünyanın bütün nemətlərinə və müdrikliyə də nifrət edirəm. Hər şey əhəmiyyətsiz, fani, xəyali və aldadıcıdır. Qürurlu, müdrik və gözəl olsanız da, ölüm, zirzəmi siçanlarıyla bərabər sizi də yer üzündən siləcəkdir. Nəslinizin, tarixinizin, dahiliklərinizin ölməzliyi isə yer kürəsi ilə birlikdə donacaq ya da yanıb kül olacaqdır.

Siz dəli olmusunuz və yanlış yolla gedirsiniz. Yalanı — həqiqət, eybəcərliyi isə gözəllik hesab edirsiniz. Birdən hansısa şərait üzündən alma və portağal ağaclarında meyvə yerinə qurbağa və kərtənkəllər bitsəydi və ya qızılgüldən tərlı at iyi gəlsəydi, təəccüblənərdiniz. Beləcə mən də göyü yerə dəyişən sizlərə təəccüb edirəm. Sizi anlamaq istəmirəm.

Sizin yaşadığınıza nifrətimi gerçəkdən göstərmək üçün bir zaman cənnət kimi arzuladığım, indi də nifrət bəslədiyim o iki milyondan imtina edirəm. Onlara yiyələnmək hüququmdan özümü məhrum etmək üçün buradan şərtləşdirilmiş vaxtdan beş saat qabaq çıxıb bununla müqaviləni pozacağam...”

Bunu oxuyan bankir kağızı masanın üstünə qoyur, qəribə adamı başından öpür, ağlayıb otaqdan çıxır. Hələ heç zaman, hətta birjada güclü uduzmalardan sonra da o, özünə qarşı indiki kimi nifrət hiss etməmişdi.

Qoca, evə gəldikdə çarpayıya uzanır, amma həyəcanla göz yaşları xeyli vaxt onu yuxuya getməyə qoymur...

Sabahısı səhər çağrı bənizi qaçmış gözətçilər qaçıb gəlib xəbər verirlər ki, otaqda yaşayan adamın pəncərədən bağa düşdüyünü, darvazaya tərəf getdiyini, sonra da gözdən itdiyini görüblər.

Bank sahibi qulluqçularıyla birlikdə dərhal bağdakı otağa gedib məhbusun gerçəkdən də qaçdığının şahidi olur. Artıq söz-söhbətlər yaratmamaq üçün o, imtina kağızını masanın üstündən götürür, evinə qayıdan kimi də onu seyfində gizlədir.

1888-ci il.